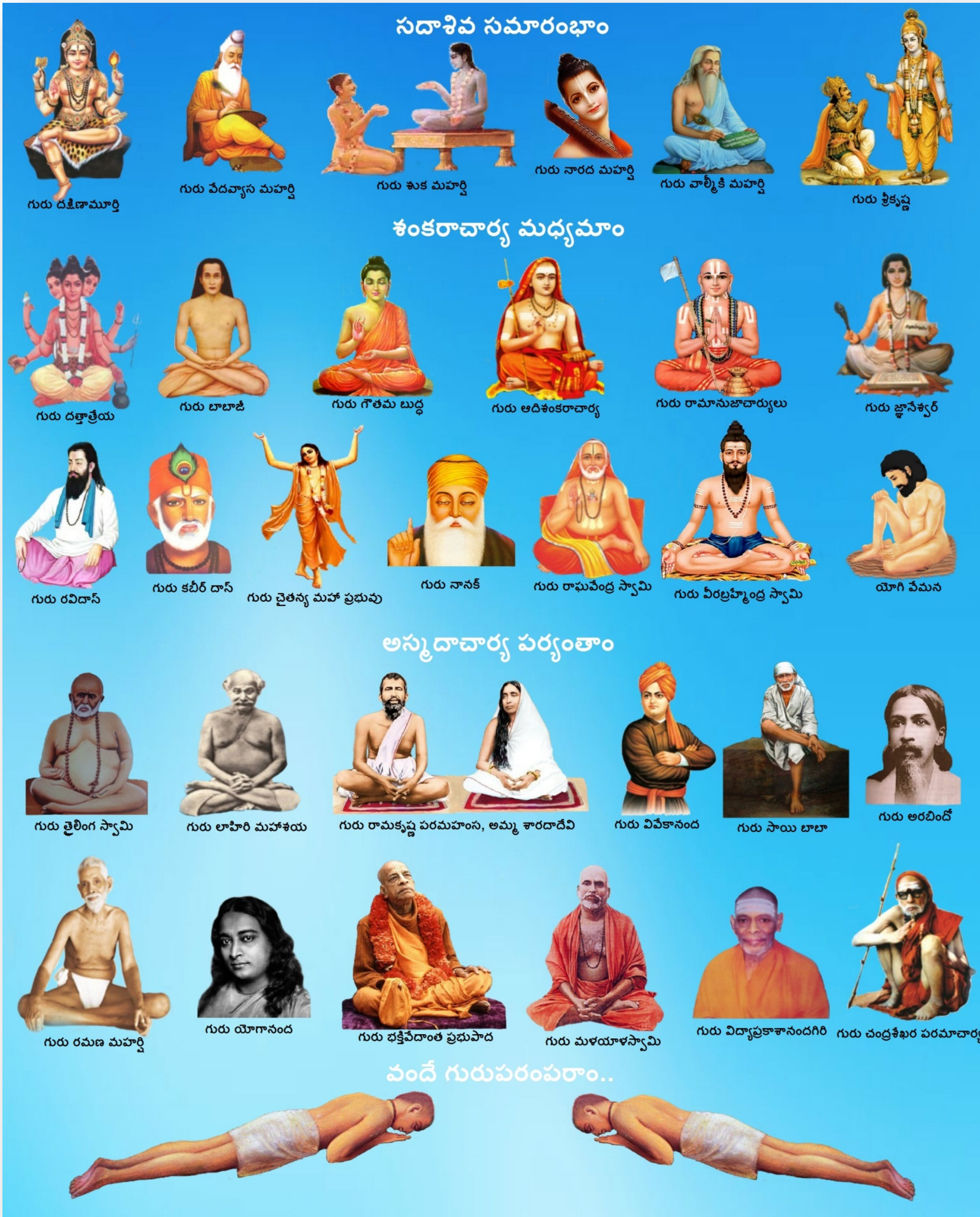
రామాయణం

విచారణ

తులసీ రామాయణము-యుద్ధ కాండము

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

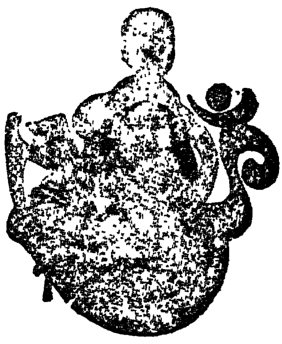
ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

శ్రీతులసీరామాయణము

యుద్ధకాండము లేక లంకాకాండము

(దూతాంగదము లేక అంగద రాయబారము,
లక్ష్మణమూర్ఛ మరియు కుంభకర్ణవధ.)

గ్రంథకర్త:-
టంకాల సాంబమూర్తిగుప్త
టెక్కలి (శ్రీకాకుళంజిల్లా)

విషయము | పుట

కుంభకర్ణవధ

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీతులసీరామాయణము

లంకాకాండము

మూతాంగదము.

క. నరకిన్నర వరరాక్షస,
గరుడామర సిద్ధసాధ్య, గంధర్వాదులే,
శ్వరనుత నరవర, శ్రీవర,
హరసన్నుతనామ, రామ! యాహవభీమా॥

సీ. కామారిభావితు । సామీరిసేవితు
భవభయహరణు । సద్భక్తశరణు
సగుణనిర్గుణధాము । సుగుణపుష్పారాము
దుర్వాదగ్ధవిదూరు । నిర్వికారు
సకలలోకాతీతు । బ్రకృతికారణభూతు
ఖలవధనిరతు న । త్యలఘుచరితు
సురుదయాభూషితు । యోగీంద్రభూషితు
జంద్రార్కనయను భో । గీంద్రశయను
నఘమహారోగవైద్యు వే । దాంతవేద్యు
సాధుసజ్జనసౌమ్యు వి । జ్ఞానగమ్యు

నిత్యానందానందా । గాలమ్మే భజింపు
మనవి శ్రీనుతించు । సతము నమస్కరింతు.

శా॥ ముక్తిన్ గోరి భజించుచున్ రఘువరున్ । పూజింపగా గంధమున్
భక్తిన్ దీయుచు సంస్మరించుకొనుచున్ । ప్రార్థింపగా, రాముడా
భక్తిన్ మెచ్చి గంధమున్ తనకు దా । సంతోషమే పారగా
త్యక్తాఘుండు మహాత్ముడౌర తులసీ । దాసుండు సామాన్యుడే॥

—♦ విష్కంభ వనవాసము ♦—

కాలీ చిత్తసరోజబంభరుమహాపుండును, గంగాశశాంకప్రియుండును, క్షేమకరుండును, శంకరుండును, కాశీవిశ్వనాథుండును, ఫాలాక్షుండును, కలికల్మషౌఘశమనుండును, యగు సాంబశివుని యెల్లప్పుడూ ప్రార్థింతును. దుర్లభంబయ్యా, సకలసాధువులకు ఎవ్వండు కైవల్యకంకణమిచ్చునో, అట్టి తాండవశివుండు, దుర్జనదండధరుండు, శంకరుడు మాకెల్లప్పుడు క్షేమంబులొసంగుగాక. ఓమనంబా, నిత్యమెవ్వనికి యుగములు నిమిషములగునో, కల్పములు వత్సరములగునో వానికి కాలము, ఉగ్రచాపంబగునో సంకల్పములు శరంబులగును. అట్టి శ్రీరాముని మరువకుమా. ఆసముద్రుండు పల్కినరీతి రఘురాముడు, జాంబవద్ధనూమంతులజూచి యిట్లనియెను. అమానుష సేతువునుగట్టి దానవులు తల్లడిల్లగా వానరులదానిపైని నడిపించి శాంతమున కార్యముబూనిశాంతమొనర్చుదము. ఇంకవిలంబము చేయకూడదు.

—◆ వారధిబంధనసుట్టము ◆—

పిమ్మట జాంబవంతుడు ఓ యనఘా! రఘురామా! గుణాభిరామా! పావనంబగు నీనామము ఇలలో భక్తులకెల్ల భవాబ్ధిసేతువయ్యెనని మునీంద్రులు పల్కుదురు. అదినిక్కవమే. ఓవానరోత్తమా! స్వల్పమైన యివ్వననిధి దాటజాలరే, భగవద్పద భక్తులైన వానరోత్తములకు కష్టమా? అనిన హనుమంతుండువిని దరహాస మొనర్చి నమస్కరించి యిట్లనియెను. భవత్ప్రతాపబడబానలంబున కీవనధి నీరశించినది. రామా! యీపయోనిధిదాట అబ్రిమా! రవికులాబ్ధిసోముడువయగు మీకు సంతసింప ఓ కపీంద్రా యని వానరులందరు చిరునగవ్వుతో కనిపెట్టుచుండ రవిసూనుడు సేనజూచి ఓప్లవగసిబ్బందులారా! వంతెనగట్టుటకు వడిగా నుత్సహింపుడని యాజ్ఞాపించెను.

శైలంబులూ, లతాదికుజ సంచయమున్నూ వెంటనే బయల్వెడలి కొనితెండు, మీశీలముభంగి వారధిపై సేతువును వేలుపులెల్ల బాగడగా నిర్మించి పృథ్విలో యశంబుబొందుడు. యుద్ధమునకు వెనుదీసినవారలు వారివారి యిండ్లకు వెంటనే చనుట మేలనెను. పనియెడల నోడలుదాచువాడును యుద్ధమున వీపుజూపుబలియుడును మాతో మనుటకొప్పదు. అట్టివారు వెంటనే యిండ్లకుబోయి సుఖముగా బ్రతుకవచ్చును. పామరులకు, సోమరులకు, బందలకును కలసివర్తింపగా నిందు తావులేదు. శ్రద్ధాభక్తులుగల యోధులచరణధూళి శిరంబున ధరింతుము, సుగ్రీవునానతి విని జాంబవంతుడు గంభీర

నుగా నిశ్చయించెను. శ్రీరామునిదలంచి చేయుకార్యముల
యందు విఘ్నములుండ కలుగనేరవు. వానర ప్రవరులారా
యనెను. ఓ నలనీలులారా, వినుండు, జలధి వచించిన పలు
కులు తెలియునుగాని ప్రీతిగనుండగు రాముని స్మరించుచూ
సత్వరముగ నీవు సేతుబంధనంబు పూర్తిగావింపలెండనెను.
శ్రీ రామచంద్రునిచే నియమింపబడినచో ఆటములు కలుగబోవు.
పోరాటమునందు నారాటము ఉండబోదు. క్రూరాత్ములైన దనుజుల
కాల్పవచ్చునెను. అనవిని వానరులెల్ల నుత్సహించి మా
విభుండగు రఘునాయకుడు శ్రీరామునకు వనజాక్షునకు
జయము జయమని నిండుభక్తితో పల్కిరి. ఇట్లు ఆజ్ఞాపింప
బడి కపులు పర్వతములను కదల్చి, వృక్షముల నవలీలబెగల్చి
అవరోధములన్నిదక్కి శీఘ్రముగా దెచ్చుచుండిరి. స్థాణువు
లను, దారువులను, పాషాణములను పృథ్వీధరములను కుజము
లను, పెకుండ్రలను పెల్లునకదల్చి, విదళించి, పెల్లగించి, వాన
రులంతా రామభద్రుకు జే యనుచూ వచ్చుచుండిరి. వీర
వానరులు తోడ్పడగా జయశీలురగు నలనీలులు ఐదుదినముల
లోనే సేతువుపూర్తి జేసి ఘనతజెందిరి. రఘువరులు వారలం
జూచి మెచ్చుకొనిరి. సేతుబంధనము బాగాయున్నది. ఇక
రాళ్ళను రప్పలను తేవద్దు. మీరలమానుష కార్యమొనర్చి
నారని వానరులను మెచ్చి శీఘ్రముగా వారధిదాటి కార్యాను
రక్తులు కావలయునని హెచ్చరింపగా రఘువీరుల నానతిని,
వానరులు జయరామభద్రాయనుచూ యరచి కేకపలజరిచి

కుప్పించి గెంతిరిల్లెడలెను. అంత హిమాలయశృంగమునొకటి హనుమంతుడు బూని వచ్చుచుండ, రామునాజ్ఞవిని గత్యంతరముతోచక, యూపర్వతశృంగ మచ్చట దబ్బునవిడిచి జానకీరమణుని జేరి భక్తితో తనకాళ్ళపై బడి మ్రొక్కి యిట్లనియెను. ఓ యనఘా! హిమశైలశృంగమునుగొని బిరాన వచ్చుచూ నీయాజ్ఞనువిని అచ్చట బడవైచి వచ్చితిని యనిన రామచంద్రుం డిట్లనియెను. ఓ వాయుపుత్రా! ఇది యొక పన్నాగము కాదు. నీగ్రీవము (కొండ) ద్వాపర యుగమున గోవర్ధగిరియనంగ కుదురుగ గ్రాలును. నీవు పడవైచినస్థలము పావనంబు. అవని బృందావనఖ్యాతి నతిశయించును. నీవు పండితుండవు కాగా భక్తవరుడవు. నీకార్యము వ్యర్థముకాదు. ఓకపీంద్రా! స్థిరతరఖ్యాతిదీపింప సేతువింత చక్కగా నిర్మించిరి.

—: శివలింగ ప్రతిష్ఠాఘట్టము :—

ఇంక శివలింగమును ప్రతిష్ఠించవలయునని సంకల్పమాత్మయం దుదయించెననెను. శివలింగమును స్థాపించినచో సైన్యమునకు శివకరంబగును. భవహరంబగును అనిన రామాజ్ఞను రవిపుత్రునకు, యాతడు దెల్పెను. అంతసుగ్రీవుండు, మునుల దోడ్కొనిరండని ఇరువుర వానరుల తక్షణమే పంపగా, మునులేతెంచి, రాముని మహిమను బొగడి, లింగప్రతిష్ఠ చేయించిరి. శివుని, షోడశోపచారంబులతోడ, రామచంద్రుండు పూజించి ప్రస్తుతించి, వానరసైన్యమునుగని. హిత

ముగా, మతిమోహించెను హరిహరాద్వైతత్త్వము, మహా మునివర్యులెరుంగలేరు ... నామము నెరుంగ చేస్తురా?

—: శివకేశవుల ఐక్యఘట్టము :—

ఉమాధవుని, మాధవుని, ఏకరీతిగా తలచినవాడే జ్ఞాని. అతికాంక్షనిండెను శ్రీరాముడు నాకు లేదని బలికి, శ్రీరాముని యెడలభక్తి, విముక్తిహేతువగుననియెను. నాభక్తుండు అనవరతమూ శివునిధ్యానించి పూజింపవలయును. వైష్ణవుడనంచు, శివునిద్వేషించువారికి క్షేమముచేకూరదనెను. వీరవైష్ణవుండు, నిరతమూవిష్ణుభక్తిగలిగిన చాలును. వానికిమోక్షము లభించును. ఏవైష్ణవుడు, శివునిభక్తితో గొల్చునో, ఆమహాత్ముడు నాకు ప్రాణాధికుండగును. హరిహరద్రోహులు అతిఘోరనరకమున, నిస్సంశయముగా, శాశ్వతముగా పడియుందురు. రామలింగేశునిభజించి, ప్రాణములను బాయుజీవుడు, శాశ్వతకైవల్యపదవినుండును. ఆశలనువిడచి మునులు కాశికేగి, విశ్వేశునిగొల్చి, గంగాజలమిచ్చటకుదెచ్చి, రామలింగేశు భజించునుత్తముడు భవాంబుధినుత్తరించి, లక్ష్మీశుని వైకుంఠంబునగొల్చి శాశ్వతసుఖంబనుభవించును.

—: కాశీరామేశ్వర క్షేత్రమహిమ :—

భువిలో, ముముక్షువులకు పుణ్యరాశి కాశీక్షేత్రము. కలుషులకది రాకాసి, ఎవ్వడు రామలింగేశుని, గంగాజలముతో భక్తిచే నభిషేకముజేయునో, వాడు పుణ్యాత్ముడు

మర్మమును వివరించి, [illegible] నాంబమూర్తిని భజించి, నిష్కల్మ [illegible] సేయుచును, భక్తిని [illegible] రామలింగము [illegible]. తీర్థ నాము లిపటికే తెచ్చి, [illegible] పూజించి, సేతువునుదర్శించిరి. [illegible] కడకు నాలోకమున జేరి, సకలపాప [illegible] అనురాగముతో భక్తింతు గంగలో [illegible] శంకరునిభజించి, గంగాజలంబు [illegible] కొని, [illegible] రామలింగమును, సన్నుతించి, యభిషేకమొనర్చిన [illegible] పరమభక్తుడు యని సంతసించెదను. రామలింగమహాత్మ్యమును రామచంద్రుడిట్లు బోధించగా. మునులు, కపులు సంతసించి కేల్మోడ్చి, భక్తితో ప్రస్తుతించుచుండగా. పుష్పవర్షము కురిసెను. పిదప సేతువుదర్శించి ప్రణమిల్లి మునులెల్లరూ వారివారి యాశ్రమములకుజనిరి అంత శ్రీరామునానతి బొందలందాల్చి వానరసేనంతా క్రమముగా నడువసాగిరి సేతువమీదుగా, రఘుశేఖరు నానతిని సర్వవానరసేన యేగుచుండగా, సుపర్వాలు శ్రీరాముని సన్నుతించి, నిర్భీతితో నిట్లు వచించిరి. రణాంగణంబున రామునకు జయముగలుగుగాక, దనుజ సమూహమునకు, మరణంబు చేకూరుగాత.

కర్బురులగుండె లదరగా అర్బుదములు నిర్బుదములుగ వానరులు నిర్గమించుచుండగా శ్రీరామునిదర్శింప నబ్ధిమీనను యఖిలజంతువులు తేలియాడుచుండెను. భువిని మూడు

మార్గములు అంతరిక్షమున మూడుమార్గములు సంచరింపగల కపీంద్రులు మహోదధి సంసారమహోదధినిగడచి చింతను విడచిరి. కట్టపైనుండి కర్మపరులు వెడలిరి. ఉపాసకులు జలధిపైనుండి చనిరి, జ్ఞానులు అంతరిక్షమార్గమున చనిరి. పిదప సతిలేనివిజయంబు బడసిరి. అనఘులైన యోకపులు మార్గశ్రేయంబుబట్టి కామక్రోధాదులనెడి రాక్షసులద్రుంచి, జానకీ మోక్షలక్ష్మిని వరించి పరీక్షకగుణకు పాత్రులైరి.

—♦ శ్రీరాముండు వానరసేనతో లంకకు జేరుట ♦—

ఈతీరుగా శ్రీరాముండు వానరసేనతో నబ్ధినితరించినంత దావానలమోయనునట్లు లంకాపట్టణవీథులలో అలజడి గవలుకొనెను. దైత్యసంచయము, ప్రళయగర్జాసంకాశంబని, బెదరిరి. అప్పుడు లంకాపట్నమున దండోరాభక్తులు దిక్తటంబులు మోగెను. వనంబులందు నొక్కింత విశ్రమించి, నిర్భయంబుగా సంచరించి ఫలంబుల దనివోవ నారగించి పురంబంతయూ వానరబృందము జూడసాగిరి. రోషావేశమున ద్వేషముజ్వలింప అసురవీరులు బెగడగా, వానరవీరులు ధర్షించుచూ, దూషించుచూ దానవులపైని పాషాణములను విసరిరి. త్రోవలో తారసిల్లిన దుష్టదైత్యులబిలచి, మీసాల గుంజించి, కేశమునుబట్టి గిరగిరజాడించి అవనిపైబడద్రోసి రామచంద్రుడే దైవమని యనువరకు చెంపలువాయించి రావణుని తోడ్కొనిరమ్మని వీపున కాలుతోదన్ని హుంకరించి యదిరించి బెదరించి వెక్కిరించి మందిరంబులగాల్చి

ముల్లుచుంచి వానరసంచయము సంచరించెను. ఒక దైత్యో త్తమునుజేరి వానికి నెక్కి విమానయోగులలో ఉద్యోగులలో నిజముఖారవిందమును జూచి సంప్రాప్తరాజకళలతో నొప్పు చున్నాడని శ్లాఘించి మాచుటకిచ్ఛగించినటుల నటించి జుత్తు పట్టుకొని ఖండించుచును వికటంబులాడుచును భూమిపై వానిని పడద్రోసిరి. ఈరీతిగా పలుతావులను అసురవీరులనుపట్టి ఓ మామా! ఓ బావా! యనిపిలుచుచును పరాభవించుచుండిరి. వానరులీవిధంబుగా రక్కసులదన్న బాధల బెట్టుచుండగా, అడలిపోయి యేడ్చి రావణునితో శ్రీరాముని సేన పురిలో సేతువపైనివచ్చి ప్రవేశించి హింసించుచున్నారనిరి. బాలుర స్త్రీల, వృద్ధుల, ముందుపలుకరించి వెనుచరిచి మేనులనుజీల్చి వెక్కిరించి. గృహంబులజొచ్చి, కీడుపరచి ధ్వంసముచేయు చున్నారు ప్రభో యని మొరబెట్టిరి.

—: దానవులు రావణునితో వానరబాధలు దెల్పుట :—

ఆదనుజవిభుడు దానవుల మొరవిని వార్ధిని నీరధిగట్టి యెటుల దాటివచ్చిరోయని భీతిం జెందెను. ఒకపరి దశముఖ ముల నుచ్చరించి దశముఖంబులతో నొక్కమారు మాట్లా డిన హానివాటిల్లునవెడి శాపము జ్ఞప్తికిదెచ్చుకొని సంచలించి యొకించుక ధైర్యమును వహించి శాపంబులు పల్లరపులుగాక ఆయుధములై నాకు హానిచేయగలవాయని గర్వించి, ధైర్య మూని వ్యాకులచిత్తుండై వెంటనే అంతఃపురమునకు జనెను. మిన్నువిరిగి పైనిబడినటుల తెన్నుదప్పి, భీతితో నంతఃపురము

[illegible] నా? నిస్సంశయ [illegible] కొనెను. తననాథుని [illegible] మునా? హుటా [illegible] సుతా మనోనాథుండు [illegible] మర్యాద నతిక్రమిం [illegible] యోచించి దనుజ విభుని [illegible] చేకూరెకదా [illegible] హితోపదేశము [illegible] మండోదరి భర్తను జేరి [illegible] యిట్లని విన్నవించెను.

—: మండోదరి హితోపదేశము :—

ఓనాథా! కోపమువిడచి నాహితోపమార్గమున జరించిన, శత్రుహాని మనకు చేకూరదు, నిస్సంశయముగా; అసురసామ్రాజ్యలక్ష్మి, శాశ్వతముగా ననుభవింతుము. భరింపరాని వేదన కల్పించుకొని కుందనేటికి? ఈ అక్కరలేని కార్యముతలబెట్టి, ఆపదనుకోరి తెచ్చుకొని, విచారింపనేటికి? నకెక్కడ దేవలోకమెక్కడ, యన్నట్లు, అమరావిభుం డెక్కడ; దైత్యవిభుడెక్కడ? అతనితో, పోరుసల్పి జయించుట స్వప్నతుల్యము ధైర్యమునువీడి, ఆశ్యమున దీనతబొంది పొలుబోక, యేరీతిని ఆపదసముద్రమునుండి ఉత్తీర్ణుడవై సుఖింతువు? వైరులజంపి, యీజానకిని గూడెదనంచు ఊరకే, ఘోరవిచారభారమున కృంగనేటికి? నీనుడి కాదనరాదు, నీకు హానిలేదనరాదు, విరోధులు వార్ధి నవలీలదాటి వచ్చిరేగతి?

మనకు ప్రమోదముండదు, ప్రమాదమే లభ్యము. ఈ వేదన బాపుటెట్లు? వివేకముతో దలపోయవలదా? బుద్ధిబలంబున, దోర్బలంబున, ఆత్మబలంబున యాతడధికుండుసుమా. ఎదిరి బలమును, తనస్వంతబలంబును, తెలుసుకోకుండా కడువడి పోరాడదగునా? పద్నాల్గుభువనంబుల గెలచిన, మధుకైటభాదుల మహిమకంటెను, వేయిచేతులుగలవానిజంపిన భార్గవరాముని బలముకంటెను, సరిలేని ఖరదూషణుల గరిమకంటెను, నిన్నేడు జలధుల ముంచివచ్చిన వాలిపొగరుకంటెను నీబలముహెచ్చా? అవనిభారంబుబాప, యవతరించిన ఆదినారాయణుండు. ఓరాక్షసేంద్రా, ఆరాఘవుండు రాజమాత్రుండు కానేరడతండు. విక్రమముతో అక్రమముగా అన్యరాజ్యంబుల నాక్రమించి బలహీనులగు ప్రజలను బాధించి, అన్యాయముగ ధనమపహరించి కండక్రొవ్వున జనులెల్లరనొంచి సింహవిక్రమమున సంహరించి నిరతము కామించి సురతము గావించి అతివలవంచించి సంచరించి పాపమార్జించి పెద్దలపరిభవించి మానవావళిహింసించి మెలగు భూనాథునికెట్లు క్షేమముసుమా. ఈలంక శంకలేక నేటికి క్షీణదశకొచ్చెననెను. శివ ధనుస్సంగమొనర్చిగదా, రాముండు సీతను పెండ్లాడెను. ఆనాడు పోరాడజాలక వెనుదిరిగివచ్చి ఓదనుజాధీశా! యిప్పుడేల యీవిక్రమము నీకు చెప్పవలయుననెను. దశదిశలగొల్చి దశశిరములుగల్గినట్టి దండిమగడును గనుక దశరథజునకు జయింపలేనాయని

యెంచినావా? ఆతడు క్షపాసముద్రుడు ఆహవరుద్రుడు రామ
భద్రుడు అచ్యుతుడని మాధవుడని భజించి మోక్షసతిని
గ్రహింపక బెరచానలకిట్లు తపించవచ్చునా? మతి స్థిరముగా
నిలిపి నావాక్యము లాలింపుమా నాథాయనెను. బాలాలీలా
కేళీలోలాత్ముడవై, హేలాగతిబోనేలా? శ్రీలాలసుపాదముల
భజింపుము. క్రూరతరాస్త్రశస్త్రములరోసి, ప్రేమతోసహింసారతి
సంచరించు జనసత్తముండెందైన హానిపొందునా? మారణ
కర్మ్మయం దభిమానముగలిగి, బలుండనంచు నిష్కారణవైర
మూనిన, పరిజాతతికి సౌఖ్యముండునా? ఎంతచదివిన నేమి
ఫలము. 'ఆత్మవత్సర్వభూతాని' యను మతమును మరచు
వానికి క్షేమమెందైనా కలదా? దైవసాక్షిగ జెప్పుమా, ధర్మ
సరణి, వివిధసైన్యములకై విత్తంబువెచ్చించి కనకమునో
లేక కాంతనో. ఆ హావముల జేయునలవాటుపడినట్టి ధరణీశు
లకు ధర్మంబెక్కడిది? చెప్పినకోపగింతువని, చెప్పకుండిన
ముప్పుఘటిల్లునని మదిని విచారించి, యథార్థమే చెప్పుచుం
టిని, ఆయొప్పులకుప్పను (సీతను) అప్పయనితలంచి రామున
కప్పగించి, నాతప్పుసహింపుమంచు వాని భక్తిభజింపుము
సత్వరముగ ఓయనఘా! భువిజరాచరకోటి లయాంతవేళ,
యెవనియుదరమున భద్రముగా దహించునో యాజగన్నా
థునికన్నుగప్పి జలజాతభవుండు సహితమూ నిల్వజాలడు.
నీవనగా, నీబలంబనగా, ఆతనికొక లెక్కా? అగిమద్వర్గమహాగ్ని
కీలలను శాంతాంభోధిచే చల్లార్చి [illegible]

కిచ్చి, నిశ్చలతపస్సంపద్విశేషార్థివై హరునో, శ్రీహరినో, సరోజభవునో, ధ్యానించి లోకభీకరవృత్తి త్యజింపుము. ఓలంకాధిపా! అహంకారంబువలదుసుమా. ధీరోదాత్తుడవు ఆత్మశత్రువుల భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములచే సంహారింపు మిప్పుడైనా వ్యామోహమునుబాసి కాంతారవాసమొనర్చి సజ్జనమునీంద్రస్నేహలాభమున శ్రీరాముండనగనెవ్వరో, రణోద్రేకంబువదలి, యెరుగుమా, నాథా యనెను. ఈరణంబేల? పరసతులగూడి భోగింపవాంఛలేల? ఇరువురముగూడి వనంబున కేగుదము, వార్ధకము సార్థకమగుమనకు ప్రాణనాథా యనెను. మించిన భోగకాంక్ష విరమింపుము. ఇదివేళ, యిది అవేళ యనక దర్పించి విలాసముతో యనుభవించితివెల్ల సుఖంబులను. అఖిలవీరుల జయించితివి. నీకెట్టికొరంతా లేదు. రాజ్యలక్ష్మి సుతునకిచ్చి మోక్షలక్ష్మికై తపింపుము. ఊరుపొమ్మనుచుండెను కాడు రమ్మనుచుండెను. కాలుండు కబళింప కాచియుండెను. వార్ధక్యమందు దివ్యతీర్థంబులకు పోక తుచ్ఛసౌఖ్యములకు దొడరదగునా? భోగంబులకు ఆశించి రోగములచేకృశించు, వ్యర్థజీవికి పరమార్థముండునా? ప్రజలనుస్వాధించి బాధించు భూనాథుడెప్పుడైనా చావకుండునా? కాలముగడచెను. కాటికికాళ్లుచాచుకొనియున్నావు. అక్కటా! ఇట్లువర్తింపనర్హమా? ప్రాణనాథా! అరణ్యవాసమునకు పోదముర మ్మా. ఈరణము హానికి కారణము. గాన విరమించుము ఇట్టి తుచ్ఛపుప్రవర్తన భావ్యమా? జానకిని

రామునికిచ్చిరమ్మ. సజ్జనులు నిన్ను నుతింతురు. రాఘవుండు అచ్యుతుడు అవ్యయుడు. యదార్థమెరుంగక నాకు ఘోర వైధవ్యమును గూర్తువా? ఓయసురధర్మవిధాయకా! ప్రాణ నాయకా యని నుడివెను. ద్రోహము మేరమీరెను ప్రజను ద్రుంప దుర్దాహము హెచ్చెను. క్రూరరాజులకెట్టి యధర్మ మన్నా సందేహము లేదు. ఈ దేహము శాశ్వతమా? ఈ శస్త్రములేల? యుద్ధసన్నాహము లేల? సంతతమూ న్యాయ పథంబున రాజు ప్రవర్తింపవలయుగదా? యుద్ధము క్షేమము కాదు, క్షామహేతువు పలువురూ ఒక్కనికోడి పారవచ్చును. పలువురు ఒక్కనిబట్టి పరిభవింపవచ్చును లేక చావవచ్చును. శస్త్రాస్త్రసంచయముగూర్ప విత్తంబు హెచ్చుగా వెచ్చింప వచ్చును. వీరవిహారమని పెద్దపేరుబెట్టి కోటిజీవులనైనా కొల్చవచ్చును. జయము నిశ్చయముకాదు సందియంబే, పతి గతికి సతినేడ్వ, సుతులుగుంద క్లేశమున దేశమంతా నాశ మొంద ఏటికీగోల. బుద్ధిమంతులకు ఎవ్వనిమహిమ సృష్టించి పాలించి, సంవర్తవేళను సంహరించునో ఎవ్వని దర్శించుటకు యెల్లవేళలా మానివర్యులు మార్గాన్వేషణచేయుచుందురో, ఎవ్వనిసేవింప నృపులు విరాగులై నెగడుచుందురో ఎవ్వని నామంబు సద్భక్తులు పతితపావనంబనినెంతురో, అట్టి మహాత్ముండు ప్రణతార్తిహరుండై, పృథ్వినిబ్రోచు పరమాత్ముండై లంకకేతెంచెను. ఓయసురనాథా! నీవింక శంక విడచి ఆతని భజింపుము యనెను. ఓమహీకాంతా! ఎంతటి

భాగ్యవంతుడవో, యెంతటి పుణ్యాత్ముండవో నిన్నుజూడగా ఆజగద్గురుండు శ్రీకాంతుండు రామచంద్రుడిచటికే తెంచెను. ఇట్టి శుభసమయము మీకు తిరిగి లభింపదు. గాన పంతమును విడచి మ్రొక్కులిడి వాని పాదపద్మముల భజంపుమిప్పుడే యనెను. నింద్యముకూర్మి పాడిగమనింపుము మూర్ఖమువిడచి నామాట మన్నింపుము. సాధుసజ్జనపద్ధతి గణింపుము, రామ మూర్తిని దర్శింపుము, భోగేచ్ఛ నిరశింపుము. మోక్షలక్ష్మి నాశింపుము, కానినమున నశింపుము, నీకుశుభములు చేకూరు ననెను. నిన్ను తలదన్ను శూరవరులను బారిగొన్నవీరుండు నిన్నువధింపక వెడలడు. జనకపుత్రిని కొనిపోవక విడువడు. రాక్షసవరేణ్యా! యిది తథ్యముసుమా. నీయంతనీవే పృథ్వీ తనూజను వేగమే శ్రీరామునకిచ్చి రమ్ము. సంగ్రామము మాటే తలంపకుము. మాటదక్కించుకొనుము. నా మాట వినుము; అసురనాథా! నాముద్దు చెల్లింపుముయనెను. అజ్ఞాన నరకమునకు ద్వారము యశంబునకు దుస్తరముకాదు. అరి వర్గసన్నిహితము యగు పరకాంతాపవిత్తచౌర్యము, మిక్కుట మైనపాపము సందేహమేలేదు. ఓసురనరవైరీ! పరకాంతా కనకంబుల కాశించునట్టి యువసిథవుడు ధరలో సన్నగిల్లి నర కంబున గూలుసుమా! సంచితంబైన సుకృతము కృశించును. ఆయువు నశించును. ఐశ్వర్యమంతరించును. పాపము రహించుచును. నరకము దాపరించును. పరసతీగమనము తగదు, తగదు, దనుజనాథా! అన్యుల లక్ష్మిని అపహరించవచ్చును

గాక అనుభవించుట కష్టము. చిక్కినసేమి, తానుదక్కించుకొనలేనితరి తిరిగి వారికొసంగుటుచితము. అట్లొసంగనిలోభియగురాజు ఊర్ధ్వగతికిచెందును. తథ్యముగను కాగా అఖిల లోకములందు ఖ్యాతిని గోల్పోవును. యశంబునకు మించిన హానిలేదు. గాన బుద్ధిమంతుడవయి, పృథ్వీపుత్రిని దాశరథికి నిచ్చి వానిమైత్రి జేకొమ్ము. దనుజనాథుడు ధర్మపరుండని ప్రఖ్యాతి తెచ్చుకొనుము. నామాటవిని మాట దక్కించుకొనుము. ఏమహాత్ముని పదాబ్జంబులు సద్వివేకులు దైవమనుచూ ప్రార్థించుచుందురో వానిని ఖలులున్నూ నమస్కరింతురు. నీవు గర్వించి దోర్బలమునుజూపి వానివధింప నెంచితివి. నీప్రారబ్ధమెట్లున్నదో తెలియకున్నది. పలుకనేర్చినది మొదలు కలనైనా యనృతమాడని సత్యవ్రతుండు కత్తిబూనినదిమొదలు ఖలులనైనా కోరిసంహరించని యహింసాపరుండు ఆగర్భశత్రువునైనా శరణుగోరిన చంపక విడచిన సజ్జనుండు రక్షింపమని ప్రార్థించుభక్తుని పాలించు భక్తవత్సలుండు యౌవనాంకురమారిగా అన్యసతుల తేరిజూడని ఏకపత్నీవ్రతుండు, కోపమనదెట్టిదో యెరుగని లోకోపకారి; ఆ రాముండు గుణాభిరాముడు సుమా రాక్షసేంద్రా యనెను.

పట్టిన మూర్ఖపుపట్టువిడచి యథార్థముబల్కినట్టి నన్నుతిట్టక యుద్ధము దలబెట్టక ధర్మమార్గమున జరింపుమా, దనుజసంతతి, భువినినిల్పుమా, ఆయుధముల త్యజింపుమా, మదీయ గళ మంగళసూత్రము ద్రెంపబోకుమా, యనిట యసురనాథా!

నీమంత్రులస్వతంత్రులు, విత్తపరతంత్రులు, నిర్భీతితో, నిక్కమును నీతోను పలుకనేరరు. నీకువెరచి యిచ్చకములే పల్కుచుందురు. బుద్ధిహీనుండవై నీవు వారల మెచ్చుచుందువు. ఇలగలబుద్ధిమంతులు మునీంద్రులు మెచ్చుకొనగా శ్రీరాముని గొల్వుము. సర్వదానవులగోత్రములూ, నాపవిత్రసూత్రమూ, నిలుపుము. భోగకాంక్ష నీచాతినీచమని, దలంపుము. దుష్టమంత్రులసలహాల వినకుము. సమస్తరాజ్యమూ తనూజునకిమ్ము. యోగ్యమగురీతిని వెంటనే వైరాగ్యము గైకొనుము. ఓదనుజనాథా! నాసౌభాగ్యమును నిలుపుము. సంపదలూ, సౌభాగ్యములూ, ఆరోగ్యములూ, అశాశ్వతములని వినలేదా? ఓప్రాణనాథా యని సంబోధించి, చుబుకమునుబట్టి నన్ను మన్నించి, సన్మార్గంబునచనుమనుచూ, మతిమాలి బ్రతిమాలి ఆదనుజరాణి. యేడ్చి బాష్పములవిడచి పాదములపైని ప్రాలెను.

—: రావణుడు మండోదరి నోదార్చుట :—

అంత మండోదరింజూచి, అసురవిభుడు పకపకనవ్వి, మీసములదువ్వి, ఓలేమా! నీకు భయమెందుకని చెప్పి, లేవనెత్తి, కౌగిటంజేర్చి యిట్లని వచించెను. ఔనౌను, మంచిదానవు, ఓయబలా! సుబలాఢ్యశిరోవతంసా! రాఘవుండెవడో, యెరింగెదనుగాక! సరోరుహాసంభవుండో, మాధవుడో, బలదర్పిదదానవసేన తాకువేళ, విశదమగును. ఒక్కించుక కలతనువిడచి, ధైర్యముగానుండుమూయ్మని, శాంతింపజేసెను.

ఓ నెలతా! నీవన్నదంతయూ నిక్కవమే, ఉన్నదా నితోన్నృపుడు, సంతృప్తి పొందడేని ఎన్నడయినా వృద్ధిపొందగలడా? ఇంతేల, నిశ్చయము జెప్పెదవినుము, ఆతడు దేవుండేయైనచో, నేనతనిచేతమడసి, మోక్షసామ్రాజ్యలక్ష్మిని తప్పకసాధింతును. అతడు సామాన్యమానవుండే యైనచో నేనతనినిజంపి జనకజనుగొందును. ఓ బేలా! కుందనేల? నేనెందరిసతులనో చెరచియుంటిని. రాఘవుడు నిజముగా దేవుడే అయినచో, నాడు రాకుండునా? ఓయిందువదనా, ఇపుడు తనయిల్లాలినిగైకొంటినని, గినిసి, యేతెంచినాడు. నీవు యేమందువు చెపుమా? వాలితో కాపురము జేసి, పుత్రుని గన్న నిన్నువరించి నేనుకీడునుపొందితినా? పరకీయులు నాకు స్వకీయులైరిగా. ఆనాడు, పరసతులగూడినదోసంబని వచింపనైతివిగా! ఓకృశోదరీ! నేను, నీతులుబాగా యెఱుగుదును. ఎందుకాలాగున వెక్కలాడెదవో భారతాదుల గెలచినబల్లిదుడనిఁ నన్ను జంకింపకుమా, ఓసన్నుతాంగీ, శునకమొక వేళ, సింహమునెదిరించవచ్చును. అంతమాత్రాన, శునకము అధికమగునా? భాగ్యముల సేవగించి వార్ధక్యమని, వైరాగ్యమనియెంచి, సామ్రాజ్యవైభవములు ననుభవింపకవిడుతునా? ఓయంబుజాక్షీ, ప్రాణమున్నంతవరకు నేననుభవింపకమానను. కామవాంఛకు లొంగి, కపటమున, తరుణిని తెచ్చితిని, ఆపని తప్పో, ఒప్పో బరీక్షించుటకు కాలమతిక్రమించెను. ఇప్పుడు శత్రువేతెంచి,

యుద్ధసన్నద్ధుడయి వేచియుండ, నేను జంకదగునా? ఓశీత కరాననా, నేనొకమాటజెప్పెదనువినుము, మనుష్యమాత్రుని రాముని, నేతప్పక వధింతును. కాలుండే నాశరంబుల దప్పించుకొనజాలడు. మరెవ్వడైనా నన్నుయెదర్చగలడా? గాన, నావిరోధుని మ్రొక్కకు, ముప్పువాటిల్లునని జంకకు; ఆదిన నావంశజులను యెవ్వండు సంహరించెనో, ఆదయితుండే రాముండనిచెప్పుదురు. అయ్యది నిక్కంబైనచో, నేను కాదనువాడను కాను. ధనువును గైకొనియేగెదను. ఓరమణీమణీ, నావంశమర్యాద నతిక్రమించు, కలుషాత్ముడననుకొంటివా? సోమకాసురుని చోరుండని వచించి, జలధిలోచొచ్చి సంహరించెను. బ్రహ్మాండంబంతయూ, ఉద్భవించెదనని, మాహిరణ్యాక్షుని మదమడంచెను. భక్తవత్సలుడన్న ప్రఖ్యాతినార్జింప, కాంచనకశిపుని కసిమసంగెను. సురబృందమందారుండనటంచు, వంచించి బలిచక్రవర్తినణచెను. మాకామాధవుండు, ఆగర్భశత్రువుండు ఆతడే శ్రీరాముడై భువినినవతరించి,నాలంకకేతెంచినపుడు బింకముడిగి పిరికిపందనౌదునా? పాడువకవిడుతునా? ముల్లోకంబులగల వీరవరేణ్యులెల్లరనుదండాడినవానినిజలధిదుర్ధనుగల దుర్గవేష్టితమహాసామ్రాజ్యధారేయుని, బాణకృపాణజీవనుని, జగద్విద్రావణుని, రావణుని, మర్త్యమాత్రుడు, హయగ్రీవుండు కాకుండిన నన్నుజయింపగలడా? ఓసుందరాంగీ, బెగ్గిలి, బెంగచేబెదరి, వేదురుపొందకుమా యని కాదగ్గదికాకమానదని, వచించి తాల్మింబూను

మంచూ, తాదిగ్గనలేచి, యారావణుండు త్వరగా కొలువు కూటమునకేగి, తనూజులను, వీరులనుగాంచి నిట్లనియెను. స్వర్ణాంబాదిగాగల, నుత్తమలోహములను, నవరత్నములను, ఉన్నతాంగనలను, జనపాలుండు గ్రహింపవచ్చుననిన, ధర్మ విరుద్ధంబగునా? ఈదనుజాధీశుడు, భూజాతనుగొనిన దోష మా? తర్కించి యోచింపుడు. మనసామ్రాజ్యము గైకొను టకై యీమనుజుండెవ్వడో యేగుదెంచెను. అటవికుడు యొకండు, వానరులగొని దైత్యులు బలహీనులనియెంచి, ఆగ్రహించి, దండెత్తుటకు తగుదుననియెంచి అక్రమముగా దర్పండయి యేతెంచెననెను.

—♦ రావణుడు దానవవీరుల నుత్సహించుట ♦—

రాజలాంఛనహీనుండై, నేను రాజుననుచూ యుద్ధ మెరిగినయోధులనుచూ వానరులగూడి మానవుండేతెంచెను. ఓ దానవనాధులారా! వసుధలో మీరిపుడు మీప్రతిష్ఠను నిలుపుడనెను. "చంకదుడ్డుబూని శరణార్థి" యన్నటుల ముని వేషమూని ధనువుగొనియెను. మనుజుడెవండో వచ్చి దనుజ వర్యుని జయింపనెంచెను. (మేకపోతువచ్చి పులిని నెదిర్చి నట్లున్నది) అనవిని వసురాధిపాయని, మంత్రులు దాసుల మనిపలికి, నీయానతినే దలదాల్చి వచించిన దదియెట్టికార్య మైనా, వెంటనే చేయకతప్పదని తప్పో, ఒప్పో; నెమ్మనంబున నిర్ణయించుకొని మాకానతిచ్చిన తక్షణమే చని, మావిధి మేమొనరింతుము యనిరి. ఓ ప్రభువర్యా, మేము నీసేవకులము

నీచిత్తంబరసి, కార్యమొనర్తుము, అదియే మాకుధర్మము. అనగా తక్కినఉద్యోగులు విని, మంత్రివచస్సుల పలుకులకు ఔననిరి. వానరులతోడ నేతెంచెను. ఆమానవుండు, ఆనర వానరులుకలిసి దానవుల కొక్కకబళంబునరారు. ఓ దానవ ప్రభో! యుద్ధమనిన భయపడగ నేల? అనుచూ దానవులు అసురపతితో ధైర్యముగ పలికినంతనే ప్రశస్తదానవుండగు ప్రహస్తుండు లేచి, తండ్రితో నిర్భయముగా నిట్లనియెను.

—: రావణునికి ప్రహస్తుని సదుపదేశము :—

ఓ జనకా! మీరుపల్కిన ప్రగల్భములకు విశ్వసించి, సమరాగ్నిలోబడ జనకు, కారణములేని కలహంబు పూనకు వలదు. మంచిచెడ్డలు మది నిర్ణయించుకొనుమనెను, నిక్క మెరింగిన ధరణీపతి కెందుపాసంగుహాని నీమంత్రులు భీత చిత్తులై యదార్థము బలుకజాలరు. ఆమహాబలశాలి రాముని నీవెటుల జయించగల్గుదువు, అనిలాత్మజుని ఒక్కని పట్టగలిగిరా! గోపురంబుల మేడల గూల్చినాడు, నిల్చి మందిరముల గాల్చినాడు వీరలంతా యేమైరి. కపివరుని పొంక మణంప జాలిరా? సాహసించి అరికట్ట గలిగిరా? గంధవహాజుండు రాజమార్గమున నిలచి, మగతనంబుగలదేని రండని మల్లచరచి, బీరమేపారబిలచినపుడు, వెరచి పారిరి మనదైత్యవీరులు. అక్షయకుమారుని వధించి యనిలసుతుడు చెలరేగెను. అక్కటా, ఒక్కదైత్యుడయినా వానినెదిరింప జాలెనా? వీరలుసచివులా నీకు? ఇచ్చకములాడి నీమెప్పులగొనెడు నీచాత్ములు; మంత్రు

లని మంతనములాడి మాసిపోక, అరయగా మనవారే మన
వైరులు. ఉచితానుచితంబుల దలంపరు, ఆలినైనా నర్పిం
తురు, తల్లినైనా పరిభవింతురు. విత్తమొసంగిన పాపపుణ్యం
బులు నొకింతయైనా ఎంచరు. ఎంతటి నీచకార్యములైనా,
రాజసేవకులు వెనుదీయక చేతురు. రాజనీతి నెరిగిన రాజ
వరుడు, తనసేవకులను నమ్మరాదు. ఉదరనిమిత్త మెంతేని
హీనులగుచూ గౌరవము వదలి కుటిలమతులయి యుందురు.
ప్రజలమేలుగోల్పి రాజ్యలోపాలదెల్పి నృపునివంచించి, ధన
మపహరించి, శాంతియనెడి దివ్యపుష్పవనమునకు యీరాజ
సేవకులు పావకులు సుమా, అధిపునిచిత్తమూ, విత్తమూ
నపహరించి, జనుల మెప్పులబడియు, ఘనులమని నెగడు
చుందు రీదానవులు. వేశ్యలకున్నూ వీరలకున్నూ భేదమే
మియూలేదు, ప్రజకూ, రేనికీ మధ్య వైరమునుగూర్చి ధనాభి
లాషచే గొప్పమైత్రిని జూచుచూ తమ రేనికి విజయము
చేకూరుగాకయని సేవకులు కపటమతులై పల్కుచుందురు.
నీతిపరుండగు భూపతి నిజమునుగ్రహించి సంచరింపవల
యును. రాజసేవకులకు రాజభక్తిలేదు. వారిని నమ్మిన
ప్రభువు నశించును. కుక్కతోకనుబట్టి గోదావరీదువాని
చందమేయగును. అందుచేత నేకదా ఆర్యమతానుసరణిని
గాయకుడు, గ్రామణి, విటీనాయకుండు, స్త్రీద్రవిణి జీవ
కుండు, రాజసేవకుండు, పంక్తిబాహ్యులు అయిరి. ఓతండ్రీ!
ఆరఘురాముండు సనకసనందనాది మునిసన్నుతుండు, సురా

తులజయించ, శౌరి ధరిత్రిని బుట్టెనేమో! కాదనకుండా విరోధమును పొందక యాపదలోపడక వైరికి జనకజనిచ్చినచో మనకన్నివిధాలా శుభముచేకూరును. పరకాంతా కనకాపహారము, అతిపాపంబనేధర్మములోనెరుగక పృథ్వీసుతను గొనితెస్తివా? రాముండు మానవుండై భార్యనువిసర్జించి, సంగరయత్నము త్యజించుననుకొంటివా? కర్తవ్యము మదినూహించి చేయుము. రాఘవుడు బలహీనుడో, బలవంతుడో తలపోయగా బలహీనునిభార్యను బలవంతుడు బలిమిచే పాలించుటమైనా భవ్యంబా? ప్రాణికోటులబాధించుట, పరసతులను బాధించుట పరధనకాంక్షచే నానాగతుల శోధించుట అల్పులతో విరోధించుట పాడియగునా? చెప్పుమా? నేచెప్పితినని కినుకచే నీనయనంబులు జేవురింపగా తప్పెంచి నన్ను తన్నిన తన్నుము. ఓయబ్బా! నేను సహింతును. రణంబునందు బలాఢ్యులు మెచ్చునట్లు వైరుల గుప్పలుకుప్పలుగా వధించి హర్షవారిధిని తేలెదరు, నమ్ముమని పలికెను. సమరమొనరింపజంకి, యిట్లు పల్కుచుంటినని అలతిగా దలపవద్దు. నీయానతి తలదాల్చి నిమిషములో వైరులనువధించి స్వర్గమును జూరగొందును, రాయబారిని తోడిచ్చి రాఘవునకు సతిని నర్పింపుము. అంతతో శాంతించి ఆతడేగిన కడు లెస్స. అటుగాక అలిగి చెలగినచో మనము ఆతనితో పోరాడవచ్చును.

—♦ ప్రహస్తుని రావణుడు దూషించుట ♦—

ఆమాటలువిని సుతునిపై కోపగించి రాక్షసరాజు, ఒడలు కంపింప గర్జించి తిట్టుచూ నిట్లనియెను, తులశివన

మందు గంజాయిమొక్కవలెను, దనుజవంశమున బుట్టితివి తనయా! నీకీనీతి యెవరు బోధించిరి? తండ్రినే దండింప తల పెట్టితివా? నోరుమూయుము, హోరుస నోరుకొలది కారులను ప్రేలుచుంటివి. నీకు గౌరవంబా? తప్పొప్పులను అరయుటకు నీపాటిబుద్ధి మాకు లేకపోయెనా? కుమారా; నీవు నాకు దనూజుడవయియుండీ దనుజునివలెబలుకక యిట్లు భాషించుట నీకు తగునా? బాలుండవయి, ప్రౌఢునివలెనూ, గొప్పపండితునివలెనూ కొలువునందు పెద్దలుండగా పెక్కుమాటలాడుచున్నావు. భళీరా! సన్నుతింపదగు ప్రాజ్ఞుడవయితివి. రాజసేవకులు పలువలటంచు బల్కుచుంటివి. బలవంతునిపోలిక యుద్ధమన్న భీతిల్లనని పల్కుచుంటివి. రాజసభాంతరమున వెనుదీయక వైరులను బాగడుపుత్రుడు శత్రువుగాక మిత్రుడా? వినుడు, రాముండు ఘనుడనుచూ వినుతించువారులెవరైనా, శిక్షకుపాత్రులనుచూ పౌరులెరుంగునట్లు చాటింపవలయును. అనిన ప్రహస్తుడు లేచి యిట్లు వచించెనెలమి.

—◊ ప్రహస్తుని ప్రత్యుత్తరము ◊—

ఓ దైత్యకులావతంసా! రాముండుసత్యపరాక్రముండు, అసాధ్యుడు, అవధ్యుడు, నిత్యుడు వేదవేద్యుడు అవనిధర్మంబు బాదుకొల్ప ఆసత్యకులాబ్ధిచంద్రుడయి తేజరిల్లెను, గాన మతిదప్పిచరింపకు, అథోగతి పాలగుదువు. సత్యమెరుగనిసభ ఒక రాజసభయగునా? ఓ దనుజరాజా! రాముడెవ్వడో రణమునం దెరుగుటకు తప్పుదిద్దుకొన తెలిసియుండదపుడు అని వచించి సభ బాసి నాతడు చనియెను.సిద్ధముగా యుద్ధమునకు

తయారగుమని, యెల్లెడల చాటింపుడని వచించి, రావణుండు వెంటనే అంతఃపురంబునకు జనెను పదిశిరంబులుగల దండి వాగని నెవ్వడోడింపగలడని నవ్వుకొనుచూ అంతఃపురమున ప్రియురాండ్రు సంతసింప, నాటపాటల, తనివోవ నలరుచుండెను. గరుడ గంధర్వ కిన్నర సుర నరాదులెల్లరూ పాట పాడి, యాటలాడంగ నెంతయో నలరుచుండె. నా దేవేంద్రుని మాడ్కి, రావణుండు అమరవిభుండైన ఇంద్రునికైనా, ఆది విష్ణునివద్ద భయముకలదుగాని, రావణునకేవిధమైన భయము లేక, దిట్టయై, మహావైభవముగా నుండెను.

లంకాతీరమున శ్రీరాముడు తన భక్తసైన్యముతో
—• ప్రసంగించుట •—

వాడైన ధనుర్బాణములబూని వీరులచుట్టూనిలచి చూచుచుండ, కరముల జోడించి, దనుజేశ్వరుడు మంతనములాడ (విభీషణుడు) చెలిముఖ, జాంబవత్ప్రముఖ వీరు లదృష్టవంతులమని పదాబ్జములుగొలువ అనిలాత్మజుడు అంగదుడు భక్తితో నాజ్ఞకై ఉభయపార్శ్వములందు నొరిగి నిలువ, శరధిదీపింప, ధనువుహస్తమునగ్రాల, సౌమిత్రి వీరాసనమున దనర, శిరము సుగ్రీవు తొడమీద జెలువొసంగ, సువేలాచలమందు శ్రీరాము డలరెను:—

స్నేహితుని విశ్వసింపవలెనని తన తలను సూర్యనందనునకొసగెను. ఆగర్భరిపునైనా ఆదరింతునని, దనుజనాయకుని మంతనముగొనియెను. ఎటకైనా మీతోవత్తుమన్న

భక్తులకు, తనపదాబ్జముల నొసగెను. ధర్మద్వేషుల దండింపు మన్నట్లు తమ్ముండైన లక్ష్మణునకు ధర్మువొసగెను. సుర నరులు ప్రస్తుతించగా, రామచంద్రుడు కరకుటమ్ములు దువ్వుచూ మెరుగుపెట్టెను. ఉదయగిరిగుహాంతరమునసదయ హృదయుడైన రామచంద్రున కంధకారమదగజబృందకంఠీ రవంబు, భావిశుభసూచకముగ గన్పట్టెను. మదపుటేనుగు యొక్కకుంభమును సింహము పగల్చగా రాలిన మంచిముత్య ములురీతిగా దారకులు రహించగా, భావిశుభంబు కన్పడు చుండెను. యామినియనుకామిని, సామజముక్తాఫలములు దాల్చి, తత్సమనురాజిల్లగా, సుధాధాముండు విబుధసంచ యము సంతసింప, రహించెను, అదిగో, కంటిరా చంద్రుని యందుమచ్చ, ఓయాప్తులారా! ఆమచ్చయెట్టిదో మీకు తెలిసినట్లుగా చెప్పవచ్చుననగా, అర్కజుండు రామునితో నిట్లనియెను. ప్రకాశమానమైనచంద్రునియందుగల మచ్చను జూచి, విబుధులు పలువిధంబుల వర్ణింతురు. ఆమచ్చ నెల యను అద్దమందు, భూచ్ఛాయగా ప్రతిఫలించును. అనినవిని వాలిసుతు డిట్లనియెను. తనజనకుండౌ వాలికికలిగినభంగ మునుదలంచి, దుఃఖింపగా అంకముగా గ్రాలెననెను. వేరొం డువానరుండులేచి, అంగదుని కల్లమాటలకేమిగాని, నేను నిక్కమువచింతునని, కట్టా! కోపమున రాహువుకొట్టినంత చంద్రునకు తట్టుదేరి, మచ్చయయ్యెననెను. అనిన దరహాస మొనర్చి విభీషణుడు కరంబులజోడించి, ఇట్లనియెను, దేవా!

నీవెరుంగనిభావంబెంద్రైనాగలదా? అయినా, నాభావంబు కూడా, యెరిగింతును వినుము యనెను.

కపటవేషియై, కాషాయకాంతిని దాల్చెను. తమ్ముల కు కీడువాటించెను. సకలసత్సంతతి నణంచెను. గాన, వీడు శేద్రిమ్మరియై జడుండయ్యెను. ధీవరుండు కానేరడనెను. అనిన హనుమలేచి, నవ్వి, సర్వజ్ఞ చూడామణి ప్రసిద్ధిగన్న క్రొన్నెల దూషింపతగునాయనుచూ రఘూద్వహునిజూచి, యిట్లువచించెను. ఓశ్రీరామచంద్రా! చంద్రుడెవ్వడు? ఆతండు నీపదాంభోజభక్తుండు. సతతమూ నిక్కముగా, నిన్నె స్మరింపంగ స్వాంతముననను నీరూపుచిత్రితంబాయె ననెను. ఇట్లనిలాత్మజుండు దరహాసమొనర్పగా రాముండునవ్వి యి ట్లనియెను, తనతోసహా అంబుధిని హాలాహలంబు పుట్టిన దంచూ కూర్మిదాభరింపనది మచ్చవలెగన్పట్టెను. కానిచో, అనిశమూ విక్రమించి విప్రయోగులను, అమృతాంశుడు వంచునా? అని విభీషణుని వీక్షించి ఓదనుజనాథా! ఆదక్షిణ దిక్కుజూడుము. మేఘములు విజృంభించి గర్జించుట విన బడుచున్నది. ఇప్పుడు వర్షించునా, యేమొచెపుమ్మా యనిన శుభంబలర లంకాపురమధ్యశిఖరస్థమండపభాగము అంబరము గాగ, తనసిరస్సులపైనున్న ఛత్రపంక్తి, మేఘపంక్తిగాగ, తైతకధిమ్మని యాడుమెలతలపై, కాంతిమెరుపుగాగ, చిత్తముద్రేకింపజేయు తాళమృదంగ గంభీరనాదములు గర్జ నలుగాగ రావణుండు భోగములనుభవించుచూ మురిసి,

యానందాబ్ధిని తేలుచూ, ప్రక్కబల్లెమై వైరిలంకనున్ననూ, స్వప్నమందైనా భయము జెందకయుండెను, యనిన-

—♦ శ్రీ రాముని ప్రతాపము ♦—

శ్రీరాముండాగ్రహించి లేచి వానిదురభిమానమును మాన్పవలెననుచూ తమ్ముడాయనుచూ, వడిగాధనువుతీసిదిశలు కంపించునట్లుశరమును సంధించివిడచెను రామునిదివ్యబాణము అమోఘముగా, రావణుని కిరీటములను ఛత్రములనుద్రుంచి మండోదరియొక్క కర్ణభూషణముల వజ్రములను నేలకు రాల్చివేసెను. ఇట్లు రాఘవుని ప్రతిభచెలంగి రావణుని సభలో గగ్గోలుసంభవింపజేయగా యెల్లరూ బెదరి, చెదరి, వెరచి, వెన్నిచ్చి, వివిధగతుల పారిపోయిరి. అద్దిరా, అయ్యోయిదేమివింత యాపదసంభవించెరా, యనుచూ మార్ధంగికులు, అడవిపారిపోగా ఉల్లములుక్రుంగ కాళ్లుతల్లడిల్లగ, నాట్యకత్తెలు, వారివెంటబడగా బ్రతికియుండిన బలుసాకు దిని మనవచ్చునని ఉద్యోగులు అదిరి పారగా సరససంగీతము విరసమై తుదకిట్లు విషమించెనని విటులుబెగ్గడిల్లగా భళీ, బాగాయున్నదిరా యనుచూ భటులు దీపంబులార్పి పిక్కబలముజూప, రావణుండు తెల్లబోయి, దిగ్భ్రమజెంది నలుగడలు పరికించి, తలలూచి, నిశ్చేష్టుండై నిలచెను. తాళములు మృదంగములు, సన్నగిల్లగా మేళముబాసి నర్తకులు భయంబునొంది పంచబంగాళముగాగ రావణునిజూచి, రాక్షసకులమునకు కాలమాసన్నమైనదంచు, మండోదరి యెంతయోవిల

పించెను. నీవైధవ్యమును నేహరింతునని దెలుపుచుంటివి. గాని శ్రీరాముడాగ్రహించి, తనకోలచే నాకర్ణభూషణముల నేలరాల్చెను. ఓనాథా! చూడుముయని మనకింక, కీడుమూడకతప్పదు. అతనిపాదాబ్జములగొల్చి యిహపరసౌఖ్యంబులు బడయవచ్చును, గ్లానియును, హానియును లేనిగతి వచింతును. శ్రీరామచంద్రుని శేవింపుము.

మండోదరి శ్రీరామమహిమను రావణునికి —తెలిపికి దెచ్చుట—

ఓ దనుజనాయకా! బ్రహ్మనుసృష్టించిన పరమాత్ముడు మానవుండనుకొంటివా? ఆజగన్నాటకసూత్రధారియైనరఘు నందనుడిచ్చటికేగుదెంచెను. నీయాటలికసాగిరావు. ఏనాటికైనా యపాయము తథ్యము, గాన నామాటవినుము. శ్రీవారిపాదపద్మయుగ్మము, పాతాళలోకము, శిరము బ్రహ్మలోకము; కేశములు మేఘములు, నేత్రంబులు ఋక్షములు, భూవిలాసము, కాలంబు యశ్వనీసుతులు ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు, వాయువు, అధరబింబంబు, లోభము; ఉదరము, అబ్ధి; వననము, సప్తార్చి; వాక్కు, వేదములు; దశదిశలు, చెవులు; దంతములు, యముడు; బాహువులు, దిక్పాలురు; జిహ్వ; వరుణుడు: ఉద్యమంబు, ఉత్పత్తిలయములు, మాయ మందహాసము, అస్థులు; శైలంబు అఖిలనదులు, నాడులు, ఇవన్నియూ ఎవనికిచెల్లునో, జ్ఞానివయ్యూ, నెరుగవా? శివుండు అహంకారము; అబ్జసంభవుండు బుద్ధి; చంద్రుండు

మనస్సు; భువి చరాచరహృదంతరాశము: ఓ రాక్షసరాజా ఇట్టినివాసమెవనిదో ఎరుగుదువు. అయిననూ రాము నెదిరింప నేగుచుంటివి. నాకవాసులకు వ్యాకులముగూర్చినాననుచూ, నరుల కిన్నరుల జయించితివనుచు బల్కుదువు. కాని దైవ మునుమీరి బ్రదుకవశమా? ఓ లోకైకవీరా! నీకు మతిపోయి నది. పంతంబువిడువుము. గర్వింపక సీతాకాంతామణిని యిచ్చిరమ్ము. ఓ యమరకులాంతకా! నామాటవినుము. ఆతండు నీతుదనుజూచే లయకాలాంతకుడుసుమా. అనిన మండోదరినిజూచి యసురవిభుడు పక్కుననవ్వి యిట్లనియెను. అక్కటా! అబలవని యిప్పుడెరింగితిని. ఓయంబుజాక్షీ! తల్ల డిల్లి భీతిల్లకుము యనెను.

—: రావణుడు తన ప్రతాపమును చెప్పుకొనుట :—

నేను పాతాళమునకు యేగి బలిచక్రవర్తిని ఊరడించి తిని. బ్రహ్మ నాకు వరంబునొసంగియుండెను. దిక్పాలురను తన్ని, తేజంబు చూపితిని, దేవేంద్రుని బంధించితిని. వాయు దేవుని నావద్ద బంటుగా జేసితిని, పావకుండు నావంటవా డయ్యెను. వరుణుని కలయంపి జల్లఘనునిగా యేర్పరిచితిని, తానే నీవనపాలకుండు, పుష్పవంతులు మనయింట సతతమూ తైలహీనదీపంబులై వెలయుచుందురు. ఓ సఖియా! మండో దరీ, ఖేచరులంతా మనకు అనుచరులై యున్నారు. మనకు ఒదుగేల? నీకేమి కొదువగలదే యనెను. ఓ వనరుహానేత్రా! అనృతము, చంచలత్వము, భయము, అపవిత్రత, సాహసము

మోహము, తెలివితక్కువచే కోపము, నిర్దయ, ఇవన్నియూ వనితల సహజలక్షణములని పెద్దలు వచింపగా వింటిని. నీకిప్పుడవన్నియూ ధృవంబుగా పట్టియున్నవి. ఓ మగువా, నన్నెరుంగవా? నానామము మంత్రము యమ, దూత, భూత, పిశాచాదులకు భీతావహము. ఓనాతీ! నీకెందుకు భీతి? నాకు కోపమువచ్చినచో భూపాలురకు సంతాపకరము. ఓ యతివా! అజ్ఞానమేటికే? నా తేజము మానవలోక దావానలంబు, ఓ మానినీమణీ! నా ప్రతాపము మధ్యాహ్నమార్తాండ మండలంబు. ఇంతకూ ఓ యబలా! నిరంతరమూ నాభుజపరాక్రమము, విజయదేవత విహరించు శైలంబు నాలావు చేవలు తెలుసుకొనలేక, మాటిమాటికీ భీతిజెందుచుంటివనెను.

నేను చాపమునుబూని కోపించిన సూర్యుండు సంచరించవెరచును. ఓర్పునువిడచి, నిట్టూర్పువిడిచితినేని గాలి వీవ వెరచును. నాప్రతాపముగాంచి, సప్తార్చి వెలుగవెరచును. నేను ఆనతిచ్చినవరకూ యిందుృిండు తనశిరంబెత్త వెరచును. శత్రునాశనమైన నాశాసనమునకు అడలి మృదుండైనా గడగడవడకుగాదె. ఓ సరసిజాక్షి! నరులు, కిన్నరులు, అమరులు, అసురులు, యిత్యాదులు నాకొకలెక్కలోని వారా? యక్షులను, పక్షులుగాజూచి తన్ని రమ్మందువా సన్నుతాంగీ! నరులు, కిన్నరులు, వానరులు, పామరులంచూ వధియించి వత్తునా! పద్మనయనా, సాధ్యులు, సిద్ధులు అసాధ్యులుకదా? ఘాగల్ల సాధింపవలయునా? చంద్రవదనా?

దేవేంద్రుని నిందించి గుందించి బంధించి శిక్షింపవలెననే? సింహామధ్యా వక్కలువలే ఏడుకొండలు వ్రక్కలొనర్చి సప్తార్చివలె అగ్నిగాల్చి పేల్చి, ఇప్పుడే మరలివత్తునా? నాఖ్యాతిని నీవు వినలేదా? ఓనాతీ! ఎందులకిట్లు భీతిబొందవలెన నెను. నాబాణాజ్వాలములచే సమస్తవైరులు భస్మీభూతులగుదురు. అపుడు నాప్రతాపము నలుదిక్కులా కీర్తితో వ్యాపించును. ఓ చంద్రాశ్యా యింతేటికి అపుడు నన్ను మనసారా నుతించెదవు. నేను రాముని జయింతునంచూ నీవెరిగియూ అతనిని లోకైకవీరుండని నుతించుచుంటివి. నాయశంబు పదునాల్గు భువనములలో కరండమున కర్పూరంబయి గ్రాలగలదు సుమా! ఓనారీ! నీవాక్యములు నారికేళములువలే కఠోరములుగానున్నవి. కాని సమ్మోదమొసగుచూ రసవంతములై యున్నవి. నీభావము అతినిగూఢమనుచూ వెడలెను. ఊసర క్షేత్రమందు పీయూషమెంత వెదజల్లినా యెటులఫలింపదో, అటులే ఆతలోదరియొక్క ధర్మవాక్యములు రోదకాని పీనుల జొనిపిననూ ప్రయోజనము లేకపోయెను. జలధరుడు, అవనియంతట అమృతరసమును కురిపించిననూ, కరీరము (వెదురు) పుష్పించునా, ఫలించునా! అటులే విరించనుడు, యెంత బోధించిననేమి? వినడు, అసురనాయకుండు నగరమధ్యమందున్న శైలశిఖరమునగల భవనమునకు యెల్లరు జూచుచుండగా నెక్కి సారణునిజూచి యిట్లనియెను.

—: రావణుడు వానరసైన్యమును తిలకించుట :—

ఓ సారణా! రిపుమారణా! సామాన్యమానవులను గనిన దానవవీరులకు భయము కలుగునా? అందరికిని వినిపించు నటుల మరల పక్షులను హెచ్చరింపుము. అనినసారణుడు యసు రవిభుని యెదుటనిలచి కేలెత్తిచి శత్రుసేనగల నివేశమును జూపి, ఇతరదానవులాలింప నిట్లనియెను. అసురనాయకా! మనసువేలాద్రిలోనున్న మానవులను వానరులను, వారివారి వైభవములను జూడుడు. మనవైరులు అలతులనుచూ, దలంతు వేని దానవవంశమునకు హానివాటిల్లుట నిశ్చయము. వారు దర్పించి దాడిలో తలదన్ను పోడువరులు. ఒకకోటి వానరు లున్నవారు తోకచుక్కలువలె తోకలుగలవారు అతిబలాఢ్యు లెందరో కలరు. అరులను, లానరులను, ధీవరులను గెలువ గల్గెడువారు సింహము లడలగా గర్జించువారెందరో యున్నారు. సతము గోదావరీజలమును త్రావువారు, తామ్రా ద్రిగుహాలలో దనరువారు విశ్వకర్మకుమారులు, వీరులు, జలముపై శిలలదేలించువారు అంబుతతుల్యరూపములు గల వారు నలనీలులనెడివారు వారలను తిలకింపుడని పలికెను. లక్షతాటిచెట్లుయెత్తున లంఘించి ఒకచేతితో పర్వతముల నందుకొనుచూ రక్తవర్షము రాణింపగా పుళిందానదీతీరం బున నున్నవిధానయుండి పుడమిని గడగడ వణికించుచూ, వాలమెత్తి, దిక్కులను పిక్కటించునటులజేయుచూ, దశ కోటి వానరుల సేనలంగొను అంగదుడు, బల్లిదుండు, ఈతడు

రామునకూ, యింద్రునకూ ప్రియుండు. మధ్యాహ్నమా ర్తాండ సఖుండు, ఇతడే సేనాధిపతి, వీనికి యీడైనవాడు లేడు. ఓ యసురనాథా, అంగదుడు దోర్బలాంగదుడు యని యెను- శైశవంబున పూర్ణశశిని మ్రింగగాబోయెను. వీడు బహుచతురుడు, సాహసికుడు. జలక్షితీరంబున సంచరించుచూ గోమతీజలములు త్రాగువాడు, యుద్ధమునందు మహోవ్యూహ ములనుపన్ని జయముచేకూర్చునట్టి సమర్థసింహుడు. అతి కుశాగ్రబుద్ధిగల ధీమంతుడు, ధీరవరుడు. వెండికొండ సదృ శుడు, పెద్దజుత్తుగలవాడు, సురలు వినుతించునట్టి వానరవి భుండు. యీతడే సుగ్రీవుడనెడు వానరరాజు. నాల్గుకోట్లవానర నాయకులకు ప్రభువు, యమునితోనైనా పోరాడగలవాడు యీకుముదుండు, అధికబలుండు. ఈమహానీయునిజూడు వెం తటివాడో మదించిన యేనుగులగుంపును ఒక్కచేతితో నేల బడద్రోయగల బలాఢ్యుడు. సంగ్రామమందు పాలాక్షున నైనా కంపింపజేయును. వీనిపేరు ధూమకేతువు. వీడొక వానరనాయకుడు. వీడు జాంబవంతున కనుంగుతమ్ముడు. భూమిని పద్మమువలె నొకచేతినియెత్తి విలాసముగా నాడు కొనును. వీడు నర్మదానదీతీరవాసుడు. వాసికెక్కినవాడు, నిర్భయుడు, వజ్రకాయుడు, ఈతడొక్కడే ఈకార్యమునకు చాలు వీడికి జ్యేష్ఠుండయిన బిరుదుమగడు జాంబవంతుడెం తటివాడో తూర్మితలేందార్, చెప్పజాలను. జాంబవంతుడు సుగ్రీవుని సచివుడు వానిశిష్యుడు రాముని సేవకుండు, ఇతనితో

బోరుపీరుం డీక్షితిలోలేడు. పలుపలుకు లింకేల రాక్షసేంద్రా! కింకరులు, కేసరులు వీనికి సరిరారు. హరికిసరి నెరసరిజుడీహరి వరుండు. గెలుపుసిరికి తగినవరుఁడు, అలఘుబలుంఁడు, ఈతడే హనుమంతుఁడు. అసురేంద్రా! వీనిని యిదివరకేయెరుగుదువు. హాటకపుంజమై మేరువువంటి దేహముగల్గి యేఁడుకోట్లవాన రులు గొల్వఁగా, వీనితో సరాసరి, బరాబరి పోరొనరింప మే లోప్పటరి, ఈజగంబున మరిపుట్ట డింతటివాఁడు. దానవనాయకా! యని ఇతఁడు సంకల్పసిద్ధుఁడు, అతిబలుండు, పావనుడు వాయుసుతుఁడు బ్రహ్మచారి, విష్ణుపాదోదకమునుగ్రోలు విబుధ వరుఁడు, నిర్జితయముండు శతసింహగర్జనుండు యనెను. శత సహస్రకుంజరయూధబలుండు, ఉదయభాస్కర మండలవద నుండు, అఖిల వానరపూజితుండు, ఆర్యుఁడు, పండితుండు, సద్గుణరత్నమండితుండు, వానినేత్రములు బాలభానుబింబ ప్రభాభాసురములు, సంపెంగపూవురంగుగల గొప్పశరీరము గలవాఁడు, సకలసురలు కొనియాడునట్టివాఁడు, అమరాదులకు యమదండము వంటివాఁడు, కాళికాదేవియొక్క కరవాల తుల్యమగు భీకరవాలము గలవాఁడు, కాలపాశము వంటివాఁడు, అనిలసుతుఁడు, అడుగిడిన భూమి గడగడవడకును. ఇతఁడు కోపించెనేని చుక్కలు తలలోని పువ్వులువలెనే రాలిపోవును. కమలాప్తబింబము, కమలాఫలంబని ఎవ్వఁడు శైశవముననే మ్రింగజనెనో, తనతోడను మారొడ్డనిల్చి; యింద్రునిజయిం చెనో కడలిని రివ్వుమనిదాటి బింకంబుజూపి మనదైత్యుల

బరిమార్చి వెడలెనో, బాహుబలంబు ప్రకటించి వీరులతో పోరు ధీవరుండెవడో ఆతడు హనుమంతుడు, అతిశాంతుడు, అరి కృతాంతుడు, మతిమంతుడు, ఆశ్రితతతి నిశాంతుడు, కృపా స్వాంతుడు గాన యివన్నియూ ఆలోచించకుండా పోరా టము పెట్టుకుందువా కీడు వాటిల్లక మానదు. అవయవసత్వ సంపదగల మహామహామాత్యులు, ఆహవమున పేర్గొన్న యసు రాంతకులు ఆయువకులను జూడు, నగమహోన్నతగాత్రులు, రక్తనేత్రులు, ఆగవయగవాక్షులను జూచినమాత్రాన కాళ్లు వడంకమానవు దానవేశ్వరా! యనెను. డెబ్బదివేలయేనుగు లను ఢీకొనజాలిన వీరశింహులు శౌర్యమున నేర్పుతో పర వీరసైన్యమును ద్రొబ్బజయేందిరనుగొనెడు దోర్బలశాలురు. అట్టివీరిని యెన్న మనయబ్బతరంబుకాదు. ఓభూవరా! వీరి గురించి తలచినమాత్రాన గుండెలు విచ్చిపోవును. కపి రూపులై, కలుషాత్ములకాల్చి అరినేర్చిన సప్తార్చులేమో, కత్తితోనెత్తినిమొత్తి జొత్తిల్లు నసహాయశూరులేమో, శూల లంబూని కాలాంతకుని గ్లానిబొందించు పురుషులేమో! కార్తికేయునిమించు సమవర్తి మూర్తులేమో! వానరాధిపతి కులాధ్యక్షులై యాహవనిటలాక్షులనెడి గవయగవాక్షుల యభీనుతింప యానలువకైన నలవికాదు.

వీరు, తుంగభద్రానదీవారిగ్రోలి, పర్వతగుహావాసులై సింహనాదంబుజేసి, వ్యాఘ్రసింహాదిమృగముల దోలుచుం దురు. వనములందు ఓభూవరా! యెడనెడ, నుత్తరపుటెల్లను

జూడు, వీరలగొల్పుచు సైన్యము మిడుతలదండుపోలి, అమేయ గతిని చనుదెంచి, యెల్లెడలాసముద్రమువలె కాన్పించి, చెలరేగుచున్న వీరలను గెలువనగునో, లేదో, దేముడే యెరుగును. సకలవానరోదధిపూర్ణ చంద్రసుతుడు, వీనిని పన సుడందురు. వీనినిచూచిన, మనసుభీతిజెందును, వీడుసంవర్త భానునివంటివాడని, ఓప్రభూ! వైరులునుతించగావింటిని. వీడు, సుషేణుడాత్మవిజితేషణుండు, రిపుభీషణుండు, దుష్కృత వనశోషణుండు, సద్గుణభూషణుండు, ఉమాపతిచరణారవింద మధుపానరతుండు, దృఢవ్రతుండు, సన్నుతచరితుండు, ఉదారుండు ఘనుడు, ఓపరిభూత్తమా, వానిం గనుగొనుము. కుముదసందోహసందేహ మమరజేయు, వీనిదేహమును జూడుడు. తనప్రభువునకుతోడ్పడి, ఆహవమున గెల్పించినందుకు, యతనివలన కామరూపవరంబునుపొందెనితడు, దర్దురాద్రిని, వసించు దుర్దముండు, శ్వేత, నీల, పింగళవర్ణవానరుల సేనకు ప్రభుండీతడు. రెండవవాలి యనంబడును. ఈశుండని, విశ్వేశుండని, యనెదరు. నిక్కమెట్టిదో, సురథిని ధీశరథిని వరశరధిని, దాశరథిని జూచితివా? దానవనాథా యని శ్రీరమ్యాంగవరుండు, సుమగాత్రుడు, సురారిజైత్రుడు, సంసారలతాలవిత్రుడు విశాలనేత్రుడు, విస్తారబలపరితాపుడు, శత్రుచమూవనప్లితిహోత్రుడు, బృందారకమిత్రుడు దశరథప్రియపుత్రుడు ఆపవిత్రుని చూడుము. మదించిన యేనుగుతుండములపోలు, బాహుదండములజూడు

దుష్టులశిక్షింప శిష్టులరక్షింపజాలు అక్షయతూణీరవముల జూడు, రిపుభీకరంబై డంబారుకంబుకంఠంబుజూడు సుప్రసన్నంబై శోభిల్లు రాకేందుబింబమౌముఖమునుజూడు, మునులు వినుతించు కరుణదీపింపగ్రాలు యాకనులజూడు. అవని భారంబువారింప, నవతరించిన ఆదినారాయణుండు, ఆరాముండే, శ్రద్ధాభక్తులజూడు, పర్వతపంక్తులశిఖరములపై వశించువానరకోటులనాథుండునూ, భూమిసుతాధవుండునుయగు రామునిజూచితివా? తాను శ్రీధరుండో, సురశేఖరుడో; నరుడో, యెరుంగుమా, దానవేశ్వరా! అలికాంచితకస్తూరీతిలకము నుదుట దీపింపగా ఇలను ఇనకులతిలకాయని; పెక్కురు కీర్తించునట్టి రామభద్రుండితడేసుమా! దంతితుండంబును బోలు తనబాహుదండములచే నెక్కుబెట్టి, యలికాక్షునివిల్లు విరచిన కోదండరాముడనువాడతడేసుమా. ముక్తికాంతానురక్తులైనభక్తవరులు ఓరవికులాంబుధిసోమా! సంగ్రామభీమా, తారకనామా, కోదండరామా, యనుచూ ప్రార్థింప సంతసించెడు. అలఘుండాతండే; వర్ణమున స్వర్ణమునుబోలి సద్గుణసాంప్రదాయముల రామునిబోలి, అన్నసమీపమున వీరాసనుండై, శోభిల్లెడువాని సౌమిత్రునిజూచితివా? అసురకులతిలకుండని పిలవబడుచూ ముఖమున రాజతిలకంబు,పొందుబరచి, రామునకు వామభాగంబునగ్రాలు నీసోదరుని విభీషణునిజూచినావా?

భాద్రపదమాసములో మేఘసంచయమువలె అఖిల వానరసమూహమువచ్చెను. అద్భుదములకొలదిగావచ్చిరని,

బుద్బుదములని తలపోయకుడు. నేనెరింగినంతవరకు నిర్భయముగాను, నిక్కముగాను చెప్పితిని. చెప్పకపోతినా నాకు పాపము, చెప్పితినా, నీకుకోపము, ఓ త్రిలోకేంద్రా మన్నింపుమనెను. క్రుద్ధుండగు విభీషణుడు నీగుట్టూమట్టూ చెప్పకుండునా? ఇంకయేమికర్తవ్యమో తెలిసికొనుము యని సారణుండు, విరమించె నాక్షణంబు ఇదేతరియని, ఒకసచివుండు అదవదదొలగింప నిట్లుపలికెను

—(రావణుని సచివుడు ధైర్యముజెప్పుట)—

దోమలు పదికోట్లువచ్చినా, ఓయసురశ్రేష్ఠా, మదగజంబులకేమిబాధ? రాముండు అమరనుతసమరభీముండగు గాక, మనకేమిభయం "యశోవా, మృత్యుర్వా" యని సంగ్రామంబుగావించుటే అస్మత్కార్యమనుచనెను. శైలములు నావలవలె, సముద్రములో తేలుట, మనుజులు వానరులు కలసి దనుజులపురంబు ముట్టడించుట, చూడగా విపరీతములు మట్టుమీరినట్లున్నవిసుమా యనియెను, అని సద్దైత్యనాథుడు ఆహా, కడులెస్సగా చెప్పితివోయి. ఔనని. రణకార్యలాలసులై, రాక్షసులు యెన్కొనజంకుదురా, యని నవ్వుచూ, మెల్లగా లేచినంతనే, యినుండు అపరాబ్ధిగ్రుంకెను. దనుజేశునిపురి చీకట్లుక్రమ్మెను, సప్తపాథోనిధులు సంచలింపగా, ధరణిఘూర్ణిల్లగా, ప్రళయరూపమున దుర్గాదేవి సన్నిధిని సమరదుందుభులు, మ్రోగెను. ప్రాతఃకాలమునే దశాననుడులేచి, వానరశ్రేణిని బిల్వబంచి, సభలో కర్త

వ్యంబు తర్కించంపగా, జాంబవంతుండు చేదోయి సంధించి ఓసీతానాయకా! తొలుత సామముగా, నుపాయము చింతింపగా నర్హమగునని సలహానొసంగెను.

—॥ అంగదుని రాయబారమంపుటకై —

యుద్ధమువలన ప్రమాదములు సంభవించునని పెద్దలందురు. సామోపాయమొనరింప సత్వరముగా, అంగదుని రాయబారిగా పంపవలయునని విభీషణుడు వచించెను. అనిన విని, యంగదునిగని, యినకులచంద్రుండు వెంటనే వెళ్ళి రాయబారం జరిపి అంగదం బాహగలదోర్బలాంగదుడవుగనుక కార్యమనుకూలింపజేసి తిరిగిరమ్మనెను. అంగదుడు ప్రణమిల్లి వినయంబున ఓదాశరథీ, భవదీయసేవకుండను రిపునిజేరి వెనుదీయక సముచితముగాబలికి యిప్పుడేసుగిడివచ్చెదనని శెలవుగైకొని మహోద్ధతిని జనెను. చనిచని రాజమార్గమున సురాసురుల వేషభాషలను కనివిని, సంతసించి, లేసగవుతో రాజనగరుజొచ్చి, రాజశేఖరుని శౌర్యసమన్వితబలోపేతములజూచి, దనుజభటు లభినందించుచుండ వినెను మున్ను మనపురంబును గాల్చినవానిపగిది నీతడు కన్పడుచున్నాడు. వీడెవ్వడో యని వానినివీక్షించి రాక్షసు లావెంటనే వెరచి, వెన్నిచ్చి పరచిరి వివిధగతుల. అపుడు రావణసుతుండు అంగదుని జూచి భయపడవద్దని దానవులను ఓదార్చి నీవెవ్వడవని దరిజేరి, లంకను దహించిన కోతికి యీతడేమగునోయని యిట్లనియెను.నీవెవ్వండవు మావూరి కేలవచ్చితివి? నీకెవ్వరనుమతి

తిచ్చిరి? యనిన నేను రఘురాముని రాయబారిని. కపీశ్వ రులు నన్ను అంగదుడందురు. మీయువ్వాకు క్షేమమా? యనిన యాతడు యాగ్రహించుచూ భళిరా! రఘురాము డేపాటివాడనిన అంగదుడునవ్వి రాముండనగ నెవ్వడో నీమేనత్తయెరుగును ఆమెనడగి రమ్మనగా వానికికోపమువచ్చి ఏమిరా నేనెవ్వడనో నెత్తిని కన్నులున్నవా? బాగా ఊహించుకో. ధీరునివలే నాయెదుటనిల్చి నిర్భీతితో హుంకరించి కారులు ప్రేలుచుంటివి.

నీవు సేవకుండవుకదా నీకింత గర్వమెందుకురా? పోరా యనిన కపిసోముండు (అంగదుడు) ఉగ్రుడై, దనుజుని ముఖపద్మమందు కరంబునగొట్టి క్షితిపై బడద్రోసిన ఆదను జుడు మూర్ఛిల్లెను తక్కినరక్కసులు నక్కిదక్కి జెదరి చెదరి, నక్కుచూ బెగ్గడిలిరి. దనుజేంద్రునిజూడ నిద్దేతరుణ మని రాముని మదినిస్మరించి, నిరుపమానబలంబుతో ద్వార పాలకు లడ్డగించినా అపారజవంబుతో ధిక్కరించి యంగ దుడు సభాంతరంబునకు గ్రక్కున యేగెను. ఇరువదిబాహు వులూ, ఎత్తయిన వృక్షశాఖలుగానూ పదితలలూ, పర్వత శిఖరములుగాను, శారీరము లతాపుంజముతోగూడిన మహా వృక్షముగాను, కన్నులు, ముఖములు, నాసికలూ గహ్వర ములుగాను, రావణుడు కాటుకకొండవలె భాసిల్లెను. జంకు జెందక హృదయమందు యదిలము దోపనియ్యక ధృతిమీ రగా ఒక్కుమ్మడి నంగదుండు రావణునిదరికేగి నిలచి, యభి

వాదమనెను. ఇట్లుపలికిన వానరుని వరుసజూచి, ఔరా! నీవా హరివర్యున కేమగుదువని యడిగి సురారి కోపముతో నిట్లు పలికెను. కొలిమివలే నీముఖం బెర్రిగానున్నది. నీవెవడవురా! దానవులను, మీకులనాయకుడెవ్వఁడో మున్నుగా సిలిబెట్టెను. దగ్గరచుట్టమువలె మాపురిని అడచుకువదక్కఁ చొచ్చితివిరా! యుద్ధవీరునివలె పోరొనర్పగలవసి నెంచి, నిను పంపెనా? అసురనాథపురంబులోగల గుట్టుమట్లుకను గొన, రాయబారినని పేరుపెట్టుకొని వచ్చినావురా? నిన్నిపుడు చంపిన నిను బోషించువాడెవడు? చయ్యన ఓ వానరాధమా! పల్కుమురా యనెను.

మును మీవాడు దహించివేయగా మిగిలిసభాగాలు మంటపెట్టుటకు వచ్చితివా? నిక్కము చెప్పవేని యిపుడే చంపించెదననిన దానవవిభునిజూచి కన్నులు జేవురింపగా, దేహము కంపింపగా యంగదు డిట్లనియెను. శౌరి! రఘూద్వహుండు నినుజంపగ వచ్చినాడు. వైరముచుమాను; నాపే రంగదుడు. నీవద్దకు రాయబారిగా వచ్చినాను. నీదారాపుత్రాదులతో, హితులతో సేనాసమేతుండవై పోరుసలిపి జత్తురో, జనకపుత్రిక నిత్తురో నిశ్చయించి చెప్పుమనెను. దాశ్యమణంచి కాశ్యపిని ధర్మమునిల్పగా బుట్టినట్టి శంకరునిచే స్తుతింపబడు నారఘురాముని వనితను దొంగలించిన పదితలలవానిని జూడగవచ్చినాను యనుచూ వయసుమీరిన బ్రాహ్మణుడవు చదువుకొన్న పండితుడవు; సత్పధంబువిడచి

యీవిధాన చెలరేగినావు. ఓదనుజాధిపా! యిదినీకుధర్మమా చెప్పుము. అక్కటా! దిక్కులేని ఒంటరిగానున్న లతాంగిని, జానకిని దొంగలించి యిచ్చటి కేగుదెంచితివి. కాననంబున దొరకినదని సంతసించుచుంటివి. రాఘవుండనబడు సింహరాజు పాలిసొమ్ము పెనురక్కసి నక్కపోతునుగానిన అయ్యది మరణింపకయుండునా? నీవును నన్ను కన్నతండ్రియున్న (వాలి) స్నేహితులని నీతి, నియతులు నిన్ను బోధింపవస్తిని, ఓ దానవాధీశ్వరా! సావధానుండవై మనంబు స్థిరముగానిల్పి నామనవిని వినుమనెను. పులస్త్యబ్రహ్మకులంబున మునులు పొగడంగ ముక్తాఫలంబువై జన్మించితివి. భవసరోజాత సంభవుల పూజించి సద్వరముల సాధించితివి. గర్వమేపార సర్వ కార్యములు నిపుణమతితో నీవు నిర్వహించితివి, బృందారకుల వంచించి, ఇంద్రునిజయించి ముల్లోకముల ఖ్యాతిబొందితివి. శాస్త్రములు నాగమములు చదివిన పండితుడవు. ఓ యసురనాథా! నీవిట్లు పాడిదప్పి చరించిన నీకులంబు అంతరించి నామావశిష్టమౌను. ఆజగదేకమాత, అచలాత్మజ, సీతనుహరించి లంకలో నేరీతి సుఖింపనెంచితివో, రఘూద్వహుడెవ్వ డనుకొంటివి. మానవుడా! ఆతడు అంభోజదళాక్షుడు, ఆతని పొందుగోరి భజింతువేని ఓరావణా! యాతడు అవ్యాజకృపాకటాక్షమున నిన్ను క్షమించును. వెక్కుపలుకు లేల పృధ్వీతనూజను త్రాహి త్రాహి యనుచూ నొసంగి రాముని గొలిచి బ్రతుకుమనగా దనుజాధిపుడువిని కినుకతో నిట్లనియెను.

—: రావణుండు అంగదునిపై కోపగించుట :—

ఓ యంగదా! పెక్కునీతులు నేర్చితివి. నేను ఓర్చి సంతసించితిని, నిన్ను కనిన ధన్యులైన తలిదండ్రు లెవ్వరు? నీజాతికే వన్నె దెచ్చితివి, నీజన్మ సార్థకంబాను, ఇక చాలు ఆధాత నిన్ను సృజించుటచేత నేకాబోలు చతురాననుం డాయెను? దేవతుల శత్రువుసభజొచ్చి దిగులుజెందక మంచి చెడ్డలరయక మాట్లాడినంతమాత్రాన నీవొక వీరుడవౌదువా అక్కటా నాగరికతయెరుగని అడవిజాతివానిని యేమందును?

నీతండ్రి మాకుసఖుడంటివి వానిపేరేమి? మాకుఅను కూలసఖుండు యేతన్మాత్రుడగునా? ఆతనితనయుండు ఆకారణమున మాకు అన్యుండుకాడు. అనవిని అంగదుడు ఓదనుజనాథా! వాలి నెరుగుదువుకదా? ఆతని తనూజుడను రాముని పాదసేవకుండను, నీకు నయము భయము దెల్పుటకై నిచటికి వచ్చినాను, వినుమా యదార్థమును గనుమా, వెంగలివిధ్యై యెదిరింపబోకుమా, పిమ్మట దనుజేంద్రుడు ఔరా! యనినవ్వి వాలికి తనూజుడవయ్యూ, దనుజులకు మిత్రుడవయ్యూ, మనుజులసేవించుట నీకేలాగు సమ్మతంబాయెనో తెలియదు. ఏమీ! వాలిసుతుండవా? అక్కటా! మున్నే నా కెరిగింపక యేమేమో పల్కితివి. నాఆసనముపై కూర్చొనుము. హీనాత్ముండైన రాముని నరునిగొల్చుటయేమి? వానర కులప్రఖ్యాతి వ్యర్థమొనర్చితివి. నీమర్యాదెక్కడ, నరుని యొద్ద దాస్యమెక్కడ, నిక్కమును యోచింపుమా? నరుడో

వానరుడో మరెవండో ఆతని దైవంబుగానెంచి, వానరనాథుండగు వాలినందనుండవా? నాకేశునకు పౌత్రుండవయి నీప్రారబ్ధకర్మముచే సేవకుడవైతివి. ఇదియీపరమార్థము. ఓ వానరా! వనీవైశ్వానరా? నీజనకుని జంపినవానికి సేవకుండవై, శౌర్యమువర్జించి యీదనుజాధీశుని చూడవచ్చితివా? నీధైర్యంబు సామాన్యమా? నీప్రతాపము దోర్వీర్యము వినుతింపదగును. ఓయంగదా! నీమర్యాదా, కీర్తి, యీభూతలమున అంతరించెనుసుమా! యెంతపని చేసితివి?

భూజంబుపొంతను దాగుకొని, నీజనకుని చంపినట్టి నీచుని, హీనుండవై గొల్చితివి. నీజన్మముకాల్చినా రోషము లేదు, నిజమా, కాదా?

—♦ అంగదుడు రావణుని చీవాట్లుపెట్టుట ♦—

అనినవిని అంగదుడునవ్వి, ధర్మసంస్థాపనక్రియాతత్పరుడవు సకలవిబుధులు వినుతింప చదువుకొంటివి, రాక్షసకులేంద్రా! నీచదువు సార్థకమైనది, రామునితోడిమైత్రిచే, కపిరాజకులంబు ఉద్ధరించితిని. రామునితోడి వైరమున రాక్షసవంశము కాచుకొనలేవు. సంగ్రామమందు భీతిల్లక ప్రాణముల నిలిపికొమ్ము. ఆసుత్రాముని గెల్చినట్టి భుజదర్పము జూపుము. జయముపొందుము; లోకులు ఛీయన లోకకంటకుడవై, లోలాక్షుల దొంగలించి మహాప్రాజ్ఞుండవనుకొని యీ పల్కులు ప్రేలుచున్నావు. నీకాంతను పరుడొక్కడు గొంపోయెనేని, నీవేమందువో? నీకాజ్ఞానము లేకపోయెను. నీచా

త్మకా! రావణా! యనెను. మద్యమును ద్రావి, మత్స్యమాంసముల మెసంగి, మైథునమందాసక్తుడవై యన్యకాంతల బలిమి మైలాగి, యెన్నాళ్ళీ యీ సాహసపుబ్రతుకు బ్రతికెదవీవు? ధర్మమనునది కలనైనా దలంపవా? పదిదినాలులో నీపదితలలూ, తెగినపిదప, పరలోకమందు వానినిగని రాముండెంతటివాడో వానివాలన తెలుసుకోగలవు. ఆతని బాణములకు నీతలలు యిల రాలకుంకునా? నీతాతలు ముత్తాతలు, మును ప్రేతలు గాలేరా? నీకు వివేకములేదా? నీచూపులు కుటిలమును, నీ చేతలు కపటవిష ఘనీభూతంబులు, మరియు దూషితంబులు ఓనీచా! కోచా, నిన్నెవండు వినుతించునురా? అగ్నిని తెచ్చి మీయింటిలో బెట్టుకొంటివి. కులంబును బుగ్గిచేసుకుంటివి. అక్కటా! ప్రజ్ఞలు పల్కుచుంటివి పెక్కులు. ఓరి చెనటీ ఛీఛీ నీకు సిగ్గన్నది లేనేలేదు.

లోకములంగెల్చినట్టి లోకైకబలుండవు, నన్నుజయింపనోపుదువా? మారుపలుకక నిజముగా బ్రాహ్మణుడవైతే జన్నిదముపట్టి పందెముపలుకుమా? నిన్నుచంపాలంటె రామునకదెంతపని ఓరాక్షసేంద్రా! రాము నెరుగక ప్రజ్ఞలిట్లు పల్కుచున్నావు. బ్రహ్మరుద్రాదిదేవతలంతా నెవరిని సేవింతురో ఆతని నెరుగుటకు ప్రయత్నింపవు, నీజన్మమెందుకురా? ఆగ్రహముగల శత్రువుల నిగ్రహించుటలో శ్రీరాముండు సమవర్తి వంటివాడు; ముని సాధుసజ్జన, సన్నుత సద్వర్తి శ్రీరామచంద్రుడను వాడు; నిరుపమఘోరసంసరణార్తి శ్రీరామచంద్రు

మూర్తి పార్వతీపతినుత దివ్యతేజస్ఫూర్తి శ్రీరామచంద్రమూర్తి శక్రకపూజితదేవతాచక్రవర్తి! శ్రీరామచంద్రమూర్తి ప్రణతబలిచక్రవర్తి, శ్రీరామ చంద్రమూర్తి, సకలదేశదిశాంతవిశ్రాంతసాంద్ర చంద్రికాకీర్తి శ్రీరామచంద్రమూర్తి, అఖిలజీవుల భక్షించునట్టియూ యరణ్యముల సంచరించి మానవాళిని సాధించుతాటకిని గీటడగించి; సంగరోత్సాహు, నాజానుబాహు సుబాహునొక్క బాణముచే పరిమార్చి మండలాధిప పద్మఖండవేదండంబు అయిన మృడునికోదండంబు తునియలొనర్చి దుర్జయసంగ్రామభీము, భార్గవరాము పెంపణంచి, ఖలుడయిన ఖరదూషణాదిరాక్షసులద్రుంచి శౌర్యనిధియైన నాతండ్రి వాలిని సంహరించి, విక్రమించి లంకాపురినాక్రమించి రావణుని నిను వధింప నారాఘవుండేతెంచినపుడు, లంకాపురంబు ప్రణుతి కావించిన విలుకాడు. భక్తవరులబ్రోచువాడు సంతతము మమ్మేలువాడు గొల్లగొని నీవీడు వల్లకాడుచేయువాడు మిమ్ము దునుమాడక వెడలడు. ఓదానవేంద్రా యనుచూ గంభీరవీరవాక్యములంబలికి చురచురా యరగ్రాజూచి కొలువున నిలిచినంత అసురవిభుడంగదునితో నిట్లనియెను.

—◆ రావణుండు అంగదుని దూషించుట ◆—

నీకు కాలమాసన్నమాయె కాబోలు, వివిధాలాపములాడుచుంటివి. ఓకీశపుంగవా, చూపుంగవ గెంపుదోప నన్నుకింకతోజూచుచున్నావు. రాఘవునితో చెప్పకుందువో మ

రేమి జేయుదువో, నీయిష్టమువచ్చినట్లొనర్చుము. చేతులకు గాజులుతొడిగిన. రాజన్యునికి గతిచెడిపుట్టితినా? నేను భీతి జెంది సీతనొసంగుదునా కోతీ! నీవు యవినీతివై బుద్ధిగోల్పో యితివి యని పోపొమ్మనెను. అష్టదిక్పాలుర భ్రష్టుల గావించి చెలంగిన అస్త్రజీవనుండు బహుతపంబొనర్చి బ్రహ్మ నుమెప్పించి వరములబడసిన వంశపావనుండు కమలసంభవుని వేదములకు భాష్యము రచించిన విబుధసంభావనుండు మతి లేనిభూమిని గడగడలాడించు నసురలోకనాథుండు ధణధణా రావభేరీమృదంగభీతశత్రుకామినీగర్భనిస్రావనుండురావణుడు ముష్టితాడితైరావణుండు సర్వలోక విద్రావణుండు మంత్రపర తంత్రుడు స్వతంత్ర తంత్రయంత్రవిజితభూపాలుడు అరిలోక విలయకాలుడు అమితరణలోలుడు అసురపాలుడే తెంచినిన్ను హింసించును; కాచుకొమ్మయని, ఆడుదియని అయినా యో చింపక తాటకిని దునుమాడిన దుండగీడు ఖరదూషణుల వం చించినమాయలమారి గారడీడు పోటరిననిబల్కి చేటరివలె పొంచి వాలినిపోకార్చిన మోసగాడు అన్ననుజంపించి యతని రాజ్యమునుగొన్న దొంగకోతికి అనుంగుసంగడీడు వీరవరు ల్ననమ్మి కోతులనుజేర్చి లంకకేతెంచి నిర్భయంబున ఢంక గొట్టి బింకములబల్కుచున్నట్టి వెంగలీడు ఆరాముడు యీరా క్షసేంద్రుని జయింపనోపునా? ఆహవమున నాబాహుబలం బునకు సకలదిక్పాలురయశంబు చంద్రబింబ మయ్యెనని (సున్న) వినలేదా? ఓహరికుమారా (కోతీ) కండకావరముతో

కారులను (బేలుచుందువేల? భార్యావియోగముచే పలుకష్ట ములజెంది, మీపరిభంఁడు బడుగయ్యెనుకదా! అగ్రిజుని సేవించి, ఆధిబాధితుడై లావరియెట్లవును. మీలక్ష్మణుండు నాధాటికోర్వలేక, నరునిగొల్చి జీవించుటకై, పిరికిపందయై నాతమ్ముఁడు వానిజేరెను. అతివయోవృద్ధుడైమతిచెడివచ్చిన జాంబవంతుడు, నన్ను జంపగలడా? రాజ్యకాంక్షచే నన్యో న్యవైరముగల నీవున్ను, నీపినతండ్రియున్నూ (సుగ్రీవుడు) నాయెదుట నిలువగలరా? లంకలోజొచ్చి మాపురంబును గాల్చినవాని, విడచి, నన్నుగెలువగల వీరుని మీసైన్యంబున నొకనినైనా పేర్కొనుము యనెను; —

ఆతడు అనిలతనూజుండగుటచే మహాబలవంతుడుః అ టులకానిచో మాదనుజులగాసిబెట్టి, పురినిధ్వంసముచేయు సమర్థుండు ఇంకెవ్వడూలేడు. అయినా మాతనయుండు మే ఘనాథునిమాత్రిం జయింపలేడు. మీసేనవిషయమై సర్వ మునూతెలిసికొన్నాను. మేము నిర్భయముగానుండవచ్చును. అనవిని, వాలిపుత్రుడు సభప్రతిధ్వనింపగా. అట్టహాసముచేసి, ఆహో వానరసేనలో మాహనుమ యొక్కడే అల్పబలుడు, ఆతడే మీకుబలాఢ్యుడైనచో మీదనుజవీరులు తక్కినవానర కోటికి, నిల్వనోపుదురా? చెల్లరేరావణా! దనుజులబలము,జల ము, యిప్పుడుతెలిసినదిగనుక, యుద్ధయత్నంబుమాని శ్రీరా మునియాశ్రియించి దనుజకులము నుద్ధరింపుమనెను. ఎవ్వని పాదపద్మంబులకు, బ్రిహ్మరుద్రాదులు వినతులగుదురో అ

హంభావముచే యెరుగజాలవు, రాక్షసేంద్రా శ్రీరాముని యెదిరించి నిలువగలవా? దురభిమానమువదలి ఆశనుత్యజించి నరకకూపమున బడబోకుము. ఆతడురాముండు గుణధాముండు, అఘవిరాముండు, ఆతనిసేవించి, ధ్యానించి, యన్వయంబుస్థిరముగా నిల్పుకొంటిని కాని నీవు ఆపరంధామునిదూషించుచుంటివి. నీకు పోగాలమాసన్నమాయెను. ఇరువదినేత్రములు. ఇరువదివీనులు గలవు నీకు. అవియెందుకుచెప్పుమా, అరయగా అంధుడు బధిరుడువలే సంచరించుచుంటివి. ఎంత చెప్పినా ప్రయోజనమేమున్నది? నీవన్నట్లు మావీరులలో నొక్కడు నిన్నుమార్కొనగలడు. తప్పకుండా ఆవాక్యమే నిక్కంబగునని నాకువ్యక్తమగుచున్నది. నెయ్యము, కయ్యము, వియ్యము, త్సమత దీపించినచో తియ్యగానుండును. వేయేల? మావానరులలో నొక్కొక్కడు వెయ్యియేనుగుల జంపగలడు; అట్టివానరులకు, ప్రభువైనరాముండు అత్యల్పుండవగునిన్ను దాకనెట్లెచ్చగించగలడు? ఆకారణముననే దౌత్యంబుబంపెను. ఓదైత్యాధీశ్వరా! సత్యమునరసి బ్రదుకుము. ఎరగొని పూర్వమొకశునకము అరచుచు మృగరాజు నెదర్చగా యాహరి దానింగని, మనకీశునకము సమంబాయని దానినెదిరింపజాలనట్లు నటించినదని కోవిదులుపల్కగా వింటిని, భద్రేభములజంపి బ్రతికెడుసింహము కుక్కనెదిరింప బూనుకొనునా? బలసంపదనుగన్న భద్రజాతిమదేభంబు, ఊరపందినెదిర్చి పోరజనునా? వసుధాతలంబంత భరించు

నాదిశేషుండు, వానపామునుమ్రింగ, ఫూనుకొనునా? జగన్నాథునికి వాహనంబైన ఖగనాధుడు కలవింకమును జంప దలపుకొనునా? (పిచ్చుక) ఆసద్భక్తరక్షాపరాయణుండు ఆది నారాయణుండు రామాభిపుండు రక్కసుని, గసిబూని కసిమసంగబాలుపడునొక్కో ఓ ధనుజనాధా! బ్రహ్మబంధుండవై బ్రహ్మభూతుడవుకావు. కలుషితస్వాంతుండవు. జగత్కంటకుడవు. బ్రహ్మనెరుగని బ్రహ్మవాదివి, నిన్నుజంపినబ్రహ్మహత్యయగునా? రాఘవుండు బ్రాహ్మణునిజంపడని మది నెంచి, లేనిధైర్యమువహించి, పల్కుచున్నావిట్లు. కాని నిన్ను బిలుకుమార్చి, చనుటయే ఉత్తమంబని క్షత్రియధర్మము దెలుపుచున్నది,

అంత దానవనాధుడు అత్యంతకోపావేశుడై కన్గవ కెంపుదోప వెంటనే ఖడ్గముగైకొని వాలినందనుని దునుమ దలచి వెండియూ తొందరపడకూడదనుచూ దలచి యిట్లని యెను. తన మోమున కుటిలపునవ్వు కాన్పడగా పతికిహితమునుదోప ప్రవర్తిలి, సుంతయినా సిగ్గులేక వానరులునటింతురు. దొరపల్కినరీతి యానతితలదాల్చి ప్రజావినోదులై బ్రతుకుదురు, వానరుల సహజగుణమునేనెరుగనిదా? వాలినందనా యని ఆకతంబునేక దాకొండంతవాడవయ్యా రాముండినునరునివద్ద దేహీ యని పెక్కువిధాల ప్రస్తుతించుచుంటివి.ఇట్టి పలుకులు నీవెన్నాళ్ళుపలికినా దానవప్రభువరుండు భయము పడునా? రాముండు ధర్మపరుడనుచూ దైవమనుచూ యీ

ఆటవికుడు పలుకుచున్నాడు. గండుమగడైన పండితాఖండ లుండు అణువులో పీసమయినా యిట్టిమాటలు నమ్మగలడా? దైవంబు మానవాకృతి దాల్చుటేమి? దాల్చినాడేయనుకో కాంతనుగూర్చి యిట్లు తలరుటేమి? కామక్రోధములతో తాదాప్యంచెందిన ఖలుండొకడు దైవమేఅయినచో దనుజ విభుడుమాత్రం దైవమా కాడా? దనుజాధీశుని బాహుదర్ప మెరుగగా ఆదక్షుడు పుచ్చి కోదండముద్ర్యంచి వృద్ధరక్కసిని చెండాడి, నీజనకుని వంచనచేజంపి, నేను బలుండనని పృధ్విలో చాటించుకొన్నట్టి యీమనుజుడెంత రణంబున తెలియగలవు నాశక్తిసామర్థ్యములు యనియెను.

దురహంకారము చంపుకొమ్మనుము. నాతోబోరి మీరాముడు యేవిధమున తనకాంతను పరిగ్రహింపగలడు? వాడు, కాలుండా! చండీశుడా! సురనాధుడా! రాముడెవడు? ఈరక్షఃకులేశు డల్పుడా? చొదంతిదంతములను వ్రేళ్ళతో విరిచివేశిన యోధుడనుసుమా! దోసమో, మోసమో వాని సతిని దోడ్కొనివచ్చితిని. పెక్కులేల? విశ్వాసము ముక్కనంగలుగ, పీసమైనా సంధిపొసంగదు. నేను మీసము ద్రువ్వి పల్కితిని. అమేయగతింజని చెప్పుకొమ్ము. తనకుకోపము వచ్చినచో రఘువరుని యుద్ధమునకు రమ్మనిచెప్పుము. ఈవిశ్వమండలంబెల్ల మత్ప్రదరాభీల లయాగ్నికీలలకు జూర్ణం బయ్యెను. సంపూర్ణ సంపదలగాంచిన యీరావణుడు, త్రిజగన్మాన్యుండు సామాన్యు డనుకొంటివికాబోలు. ఆమాటలు

అంగదుడు విని రోషవహ్ని తాండవింపగా దనుజేంద్రు నెదుటనిలచి పకపకనవ్వి దర్పించి సభనుజూచి భళిరా! ఓ రావణా! నీవు బలే మొ.ఁడికట్టెవురా! మహాప్రజ్ఞా ధురీణుండవు, నీపలుకులు పెక్కులువింటిని. నీసమరసంరంభము తెలియక వచ్చితినా! సభలో సిగ్గులేక బలే బలవంతుడననుచూ డాబులు కొట్టుచుంటివి. అవిచెల్లునా! రామభటుడు నీపురము జొచ్చి కాల్చినపుడు, నీపుత్రుని దనుజసేననూ పరిమార్చినపుడు యేమని మిన్నకుంటివి? ఇపుడేమని సిగ్గులేక పేలుచుంటివి? దీనినిబట్టి నీభీమపరాక్రమంబు అఖిలవీరులకు ఓరావణా! విదితమగుచున్నది.

శివునికోదండమును కదల్పలేక పుడమిపై తిరుగబడినవాడొకడు బలిచక్రవర్తినిజయింప పాతాళమునకేగి బాలురచే కట్టబడెనొకడు,తనలావులణంగ కార్తవీర్యార్జుని ఘోర కారాగారమున గందెనొకడు, తొల్లిబింకముపోయి నాతండ్రి చంకలో పిల్లికూనవలె నలిగెనొకడు. ఈనలువురు రావణులు చాలాఖ్యాతిగనిరి. వీరు నీకేమవుదురు? ఇపుడు శ్రీరాము శరముల కీల్గనున్న రాక్షసేశ్వరుడు ఐదవరావణుడా? నీపలుకులకేమి? రాఘవుండెవడో యెరుగక మంచిచెడ్డలను దలంపవు. సరే! మాకూరదైత్యులనెందరిని తానుజంపలేదు? అపుడు నీవు జనింపలేదా? ఒకవేళజనించియున్నా నీశౌర్యము సన్నగిల్లెనా? బలము నశించిపోయెనా? ఓ దైత్యాధమా! ఇపుడేటికీప్రగల్భములనెను. ముక్కుచెవులనుకోల్పోయి పొక్కి

వెక్కివెక్కి మొరబెట్టుకొను నెలత నీచెంత ఆమెయేమగును? నీకు శౌర్యమువహించి రాముని జయించ నెడలలేదేమి నీవు? రాక్షసా! స్వర్ణమృగంబైన మారీచుని జంపువేళ దొంగ సన్యాసివై సతిని దొంగలింప నరిగితివిగాని మారీచునికాపాడ లేవైతివి. ఆనాడు నీశౌర్యధైర్యములు పాడుపడినవా? రఘు కులనాయకుని యెరుగవా? మైమరచియో మరుపుచేతనో దురభిమానవశముననో మదించియో, పల్లరపుల బేలుచుం టివి, దనుజుడా! శ్రీరాముడు చాపమూని నిన్ను అరమురి జంపువేళ ఒక్కడై నాఆజలో నిన్నుకాపాడగలడా? ఇంతటి శౌర్యశాలివి సురేంద్రునిజయించిన దిట్టవు, అత్యంతబలుం డయ్యూ ఆకాంతారత్నమును రహస్యముగా దొంగలించడ మేమి? రాముడున్నతరిజూచి జయించి సతిని గ్రహింతువేని బాగుండును. సుంతయు సిగ్గులేక పలుకుచున్నావు.

శ్రీరాముని గొలువజాలిన ఘోరాములు కలగబోవు. పోరాడమనుచూ ఊరక నారాటము పొందనేటికి యనెను. రఘురాముని పాదసరోజధూళి, రాతిని నాతిగాజేసెను. ఆ ఖ్యాతి జగంబులో దిగంతములందు ప్రతిధ్వనించెను, ఆధాత నీకు వరంబులిచ్చెగదా యని గర్వపడకుము. చెడుదువు, నీ పాతకముల నశింప నిరపాయముగా రఘురాముని గొల్వుము యనెను. కాలము నీకు చెల్లెనా? మదిగానక యున్నావు. వివేకహీనుండవై దుశ్శీలమున కులము నశింపజేయదలంచి తివా? యుద్ధమందు రాముని జయించగలవా? పలువా?

పెద్దమాటలేలరా? పోగాలము చేకూరినపుడు శృగాలము, సింహమును ధిక్కరించినట్లు యగును. నీవనగా నెంతరా నీ బలమనగా నెంతరా? ఒకింతదలంచుకొనుము. ఆశ్రీవరు, రామచంద్రునెదిరింతువా? నీతలదన్నిన దానవులు, వారిచే చావకుండిరా? ఆతనిసత్య మెరుంగకయే "వినాశకాలే విపరీతబుద్ధి" యనులీలచరింతువా? నీకుక్షేమముండునా? ఓరి దురభిమానీ నీవు శత్రుండవా? నాజనకునిమిత్రుడవని యింత దూరముచెప్పితిని. వినవేని తప్పక చెడిపోదువు. సీతాకాంతామతల్లని నర్పించి హాయిగా బ్రతుకరాదా? దురితంబు మానరాదా? అనిన యంగదుని కఠినవాక్కు లాలకించి, పట్టుకొనిబంధింపుడన్నట్లు భటులజూచి ఉత్తరవొసగుటకు జంకి ధైర్యముచాలక చిత్తరువటుల ప్రమాన్పడియుండెను.

—॥ రావణుని యాగ్రహము, పరితాపము ॥—

ఉల్లమున తల్లడిల్లుచూ తెల్లబోయి దిగులుపడ మేను కంపింప, తెలివిలేనిచూపులతో కొలువునుపరికించి యెట్లో తుదకు ధైర్యమునుజిక్కబెట్టి యిట్లనియె. దనుజవిభుడు ఓర్చి, ఊరకుంటినని ఊరక నోర్కొలది పిసునివలె కారులప్రేలుచుంటివి. జగంబులో నాతీరున ఖ్యాతిజెందిన రణధీరులుపోల్కి బెనంగజాలెదవా? ఓయంగదా! మారువచింపక జనుమా, అవివేకివై శిక్షననుభవింపకుమా, యనెను. బంతివలె కైలాస పర్వతమును, విలాసమునకై చేబూనియెత్తిన ఘనబలుండు తననేత్రపద్మంబులనుతృంచి, పూజించి శివునియారాధించిన,

భక్తశేఖరుండు, ముల్లంగిదుంపలుపోలిక సురదంతిదంతములు విరచినదంశిమగఁడు వక్షస్థలంబుపై వజ్రములుపిండిగా జేసిన వీరసింహుఁడు. అట్టినన్ను సామాన్యునిగాతలంచితివా? భీత సర్వామరవ్రాతవినుతకీర్తిని, రుద్రసన్నుతసంగరరౌద్రమూర్తిని, ద్యశస్ఫూర్తిని దానవచక్రవర్తినని తెలియుము. కాలుండు కాలదండమును గైకొనినా, నేను జంకులేక ఆలమొనర్చినా డను. అమరాదులు మేలనిసన్నుతింప దిక్పాలుర పాదసేవకులను జేసితి. ఓయంగదా! ఒకభూపాలునికుమారుఁడు, నన్ను జయింపగలబలవంతుఁడా? చెప్పుమా, ఓరీయంగదా! వీరుండైనవాలిని మోసగించి చంపెనని మోహించి, శ్రీరాముండొకగొప్పదైవమనుచూ, యోచించి యీతీరున కారులు బల్కుచుంటివి, ముల్లోకములజయించిన, యీవీరాగ్రేసరుడింత మాత్రము నకే, ఓడింభకా, భీతిజెందనా? నీవు పిల్లకోతివి పిల్ల కాకికి ఉండదెబ్బసంగతి తెలియదనిన ఆమాటదబ్బరయగునా? కారులరచి నాగొలువు గగ్గోలు గావించితివి. సురలేమయినా మెచ్చుకున్నారా? అనిన యంగదుఁ డిట్లనియె.

—॥ అంగదునివిమర్శ ॥—

భువిలో నినుమించు సజ్జనుఁగలఁడా? ఓదనుజేశ్వరా! మనంబున యనుమానముబాయవు. నీకోపదలెల్ల గడచును! వీరవరేణ్యుఁడయిన కృతవీర్యతనూజు హస్తిబాహుకాంతార ముచ్ఛ్రించి తద్రుధిరధారలఁగైకొని ధారబోసి ప్రతిజ్ఞయీడేర్చె నంచు, పితృరుణముదీర్చిన భార్గవుండు నిన్నుమించిన మహా

భక్తశేఖరుండు, ముల్లంగిదుంపలుపోలిక సురదంతిదంతములు విరచినదండిమగడు వక్షస్థలంబుపై వజ్రములుపిండిగాజేసిన వీరసింహుడు. అట్టినన్ను సామాన్యునిగాతలంచితివా? భీత సర్వామరవ్రాతవినుతకీర్తి,రుద్రసన్నుతసంగరరౌద్రమూర్తిని, దృశస్ఫూర్తిని దానవచక్రవర్తినని తెలియుము. కాలుండు కాలదండమును గైకొనినా, నేను జంకులేక ఆలమొనర్చినా డను. అమరాదులు మేలనిసన్నుతింప దిక్పాలుర పాదసేవకు లనుజేసితి. ఓయంగదా! ఒకభూపాలునికుమారుడు, నన్ను జయింపగలబలవంతుడా? చెప్పుమా, ఓరీయంగదా! వీరుం డైనవాలిని మోసగించి చంపెనని మోహించి, శ్రీరాముం డొకగొప్పదైవమనుచూ, యోచించి యీతీరున కారులు బల్కుచుంటివి,ముల్లోకములజయించిన, యీవీరాగ్రేసరుడింత మాత్రమునకే, ఓడింభకా, భీతిజెందనా?నీవు పిల్లకోతివి పిల్ల కాకికి ఉండదెబ్బసంగతి తెలియదనిన ఆమాటదబ్బరయగు నా? కారులరచి నాగొలువు గగ్గోలు గావించితివి. సురలే మయినా మెచ్చుకున్నారా? అనిన యంగదు డిట్లనియె.

—౯ అంగదునివిమర్శ ౯—

భువిలో నినుమించు సత్యాసుగలడా? ఓదనుజేశ్వరా! మనంబున యనుమానముబాయవు. నీకాపదలెట్లు గడచును? వీరవరేణ్యుడయిన కృతవీర్యతనూజు పరశురామునికాంతార ముఁగు్రించి తద్రుధిరధారలగైకొని ధారబోసి సప్రతిజ్ఞయీడేరె నంచు, పితృరుణముదీర్చిన భార్గవుండు నిన్నుమించిన మహా

బలవంతుడుకాడా, ఓరావణా చెప్పుమా! కైలాసమును కేల కదిలించినాడవా, నీకృతఘ్నత మర్త్యలోకమెరుగును. దిక్పా లురజయించి తేజంబుచూపితివా, సాధుసజ్జనహింస జనమె రుంగును. అగ్రజన్మునిదన్ని (కుబేరుని) ఐశ్వర్య మొందితివా! భవదీయవృత్తి బాంధవులెరుగును. సన్యాసివేషివై సతిని దొంగిలించితివా. నీధైర్యగరిమను నృపులెరుగుదురు, కష్ట ములదెచ్చిపెట్టు దుశ్చేష్టలెల్ల సేయుటయేగాక, సిగ్గులేక గొప్పచెప్పుకొననౌనా, కొలువులోన ఓయసురవర్యా! నీచ ర్య, ఆర్యులెరుగరా? చెల్లెలిపెనిమిటి బూరిగొని, మెల్లగజే కొంటివి. యతనిమేదినిలో, పిదప చెల్లెలికి స్వేచ్ఛనొసగితివి, ఉల్లంబున తల్లడిల్ల వొకనాడైనాయనెను.

వీరవర్యులలో విఖ్యాతిగన్న మనోభవుండు ఎట్టిధను ర్ధరుడు? నదులలో నతిపావనఖ్యాతిగైకొన్న ఆగంగ వట్టి దివ్యనదియో? భూమండలధూర్వహుండయిన యాదిశేషుం డట్టియహివరుండు? ఆదివిష్ణునకు వాహనంబైన వైనతేయుం డు ఎట్టిపక్షివరుడు? కల్పకంబు, చింతామణి, కామధేనువు, అమృతము యియ్యవి యీభూమండలములో సాధారణమై నవా? అటులనే, ఓదనుజా! రామచంద్రుడు సామాన్యరాజ నకుడా? ఓదైత్యా, ఇంతేటికి మొన్నమొన్ననే యీపురము నుగాల్చి, వీరులనుజంపి కాడుగావించిన వాయుపుత్రుండు సామాన్యవానరుండనుకొంటివా? సత్యమునుగ్రహించిబ్రతుకు కొనను. దివ్యమని తామసనిబాణములు నీగుండెలుపై తాక

కున్నంతవరకూ, నీకీప్రలాపములుకట్టవు. అతడు కోపించెనేని ఆహావంబున, నిన్నా బ్రహ్మరుద్రాదులయినా బ్రోవజాలరు. ఖేచరులనుజయించి, పరాక్రమముతో భూచరులనువధించి భువినిభయపెట్టిన వీరుండననుచూ, యెట్టిపాపభీతిజెందక, సీతనుగైకొన్న శుభంబులు బొందగల్గుదువా? దోషాచరసార్వభౌముండవగునీకు, చావుతప్ప దియ్యడననెను. ఆరఘుపుంగవుండు భూతహృదాలయుండు, ఆదిదేవుండు ఆసీత జగత్స్వరూపిణియూ చిత్కళయూ నైన జగదేకమాత; ఇక నీవాచ్ఛాతురిగట్టిపెట్టి శ్యామలకోమలదేహుండైన రామునిచేత మునుస్మరింపుము; నీపాతకములంద్రోవ వానిభక్తిచే భజింపుము. మలమూత్రచర్మఅస్థిమాంససంభూతమై, కామాది వికారసంకలితమై, దుర్గంధభూయిష్టమై జన్మించి జడుండవై, నిందాస్వరూపమున పాపుండవై నీభువిని శరీరధారివై మురియుచున్నావా? సృష్టిగల జీవరాసుల హృదయములలోరామచంద్రుడు అంతరాత్మయై వెలుగుచుండును. ఈప్రపంచకమును కాపాడ నప్పుడప్పుడు అవతారమెత్తుచుండును. ఆతనియవతారమహిమ నెన్నవశముకాదు. రాముడు, మానవుడో, ఆదినారాయణుడో ఇప్పుడే నీధీశక్తివలన తెలుసుకొనుట మంచిది. ఆజియందే తెలిసుకొనుననెదవా! నీముప్పుతప్పించుకొనుటకు అపుడు వెరవుదొరకదనెను. శ్రీరాముండు భువినవతరించిన యాదిపురుషుడు, ఆతనిచిచ్ఛక్తియే, యవనిజాత. ఓరాక్షసా! వినుము, అహంకారమను దనుజుండు దొం

గయై చిచ్ఛక్తిని శీఘ్రముగాగొనిపోయెను. చిచ్ఛక్తి లేకున్కి-చేతమున సాత్వికమణంగి రౌద్రము అందుబుట్టును పురుషుండును తదాద్రిద్రముచే యహంకారదానవుని వధించి తన దుశక్తి, వడిగాగ్రైకొని యథాప్రికారంగా త్రిగుణాత్మకుండయి వెలుగును. ఓయసురనాథా, ఇది దేవరహస్యమైననూ నీకీడును బాపుటకై నీకెరింగించినాను. ఓరాక్షసా! శ్రీరామచంద్రుండు విల్లుబూని నిన్నూ నీపరివారమును చెండాడి విక్రమించువేళ అఖిలవానరులుసహితము నీసేనను పరిమార్తురు. గనుక నాసలహానువిని వేగమే వానితో సంధొనర్చుకొనుము.

—: దైత్యనాథుని ఆవేశము :—

అనిన దైత్యేంద్రుడు ఆగ్రహించి, ఆహుడని బ్రజ్వరిల్లు హుతాశనువిధాన మండిపడి, ఈమోతలంబున నన్ను దండించు దండిమగ డెవడనిపలికి అవని యబ్బురపాటుజెంద వీరవరులు సంచలింప నిబ్బరమైన బీరమున నిర్జరులను నరులను నే వధింప నేను బెబ్బులినై తినిగదరా, అట్టి దానవనాథు సభాంతరమందు నన్నెరుంగక దబ్బరలాడుచున్నావురా అంగదా యనుచూ మేదినీమండలంబుల ద్రిమింగజాలునా తమ్ముండు కుంభకర్ణుండుండ జంభవైరి పెంపణంచిన నాప్రియపుత్రుడుండ, ఒకానొకనరుడు నన్ను జయింపగల్గునా! వట్టి భ్రమ— కడలిదాటుటకు సేతువునుకట్టినంతమాత్రాన, నరవానరులు మహిని జయించగల వీరులౌదురా? ఈదానవ

ప్రభువు నీమాటలువిని వానిని స్తుతించునా? వట్టికల్ల. ప్రతీ దినము పక్షులు వారధి దాటుటలేదా? అంతమాత్రానదాక్ష్యుని గెలువజాలునా? ఇంతమాత్రము దెలియకయేలయిట్లు కారుల ప్రేలుచుంటివిరా. నీవళ్ళుకావరము తీర్చవలెనా? వింశతి బాహువులచే వీరుల నెందరినో సముద్రములో ముంచివేసిన నన్నెరుంగవా? సంశయాత్ముండవై రామునే ప్రశంసిస్తూ యున్నావు. వానిని విష్ణుఅంశభవుండంచు ఓపలువా పల్కు చున్నావు. దైత్యరాడ్వంశసింహుని సంహరింపగలవీరుని, ఆవి రించి, సృజింపగల్గునా? చాలురా! ఈ గాంభీర్యమేలరా! నా శౌర్యధైర్యసాహస కల్లోలసమరవార్ధి దాటజాలినవేటి యీ ధరణికలడా? ఈ వృధాదంబరమువలన సంబరమానా? విబు ధులు కొనియాడుచుండగా నా ప్రతాపమనెడి జలధిలో కైలాసనామమంధరముబెట్టి నావింశతిభుజంబుల మథించి, విజయలక్ష్మిని బడసితినిగాదె తెలియదా! ఓరాయని దైత్య నాధుని పరాక్రమ బలోపేతముల యెల్లరూవినుతింప జేయని పింతును, చూడు రాముడెంతటివాడో ఆదినారాయణుడో లేక సురావనపరాయణుడో రణరంగమందు మాదానవమా యకు జిక్కనేని హరిమాయ వ్యర్థమగునుగాక నాకోరిక తీరు ఔట్లని మాగుహాంతరసీమను దలచుచున్న సింగముకోర్కె తీర నతిశీఘ్రముగా మృగమేగుదెంచినట్లు(లేడి), ఓయంగదా నాలంకాపట్టణమునకు రఘురాముండు తనంతదా వచ్చెను గదా గెల్వులచ్చి నన్ను వలచెనుగదా యనుకొనుచున్నాను.

విచారమేటికి యనెను. మీదెరుంగక కడుమేటినంచు యహంకరించి, ఉన్మాదుండై హుటాహుటిని నూపురికిచను దెంచెను కాని, మాకపివ్యాదులజూచి భయమునుజెంది, నిన్నుసంధికి బంపినాడు. నీవు యీదనుజేశునిముందర ఎన్నెన్నోపగల్భముల బల్కుచున్నావు. వానరా పొమ్ము యనుచూ దనుజాలు మానరమాంస భుక్కులని తర్కించి భీతింజెంది, మనుజులు స్వప్నమందైనా, ఒకప్పుడైనా దనుజసీమను త్రొక్కరు.

అట్టితరి యినవంశీయుడు నన్నెదిర్చి నిల్వగలడా? ఇందాదుల సంచలింపజేసిన అసాధారణప్రజ్ఞాధురంధరుడనని తెలియదుకాబోలు. ఒకనరునిచేతిలో నామరణము ఆబ్రహ్మనాలలాటమునందు వ్రాసియుండుగాక, అతనివ్రాతలకు జంకువాడనుకాను; నేను వృద్ధుడగుటచేగదా తనగోలుపోయెను. ఓఅంగదా సంగరమునగదా నాప్రతాపము జగద్విదితంబగుట ఆతడు నీవుచెప్పినంత బలాఢ్యుడే. నిజముగా అయివుంటె నిన్ను నాచోటికి రాయబారమనే నెపముతో సంధికొరకుపంప నేటికి? అట్టివానిని సిగ్గులేక వినుతింతువా? ఉమ్మలికంబున, ఒంటరిగా వనమందునుండగా ఆవనితను చేరదీసి నైకొంటిని రాముని భార్యయని బ్రహ్మ ఆమెముఖంబున లిఖించియుండెనా? ఆతడు మహానుభావుడే అయినచో ధర్మాధర్మములు తెలుసుకోనరాదా? తెలియక దిక్కులేనిసతిని తెచ్చితిననుకో. తానువచ్చి నాభార్యయని చెప్పియుండరాదా? మదించిన

ఆతతాయిని బలుండనిపంపి నాపురము ధ్వంసముచేయుట ధర్మమా? మాబలము ఘోరరణంబున తానెరుంగవచ్చు ననెను. హాహాకారి పోట్లాడగల దనుజవాహితంబుతోనున్న లంకారాజ్యంబను దైత్యసింహగుహకు గర్వముచే పారావారము దాటివచ్చెనుగదా! మీ శ్రీరాముండిక వంటింటి కుందేలు" అయ్యెనుగదా! ఇక నెందుబోగలడు- వాని శిక్షించిభక్షించెదను.

—♦ అంగదుడు రావణుని నిష్ఠురవాక్కుల దూషించుట ♦—

అనిన వాలినందను డపహసించి ఎల్లరూవిని మేలన నిట్లనియెను. సిగ్గు అపకీర్తి భయము విడచి తుదకు ముల్లోకముల జయించినావురా. పొలతుల తిట్టులవల్ల సగముపొంక మణంగియూ 'చింతచచ్చినా పులుసుచావదు' అన్నరీతిని మొండివాడవురా, నీపలుకులనువిని నీతికోవిదులు మెత్తురా? శలభంబు వహ్నిపైదుమికి దానవా చావకుండునా? వేల్పులను జయించితిననియూ కుబేరునిదన్ని లంకనుగైకొంటి ననియూ కోటిసార్లువర్ణించుకొనుచున్నావు. ఆత్మస్తుతి పరనింద. నీస్వభావదుర్గుణములు నెత్తికోతలవాడు ఒడనినెత్తురుధారబోసి విత్తమార్జించురీతిని గళరక్తముధారబోసి యాచి త్తజువైరిచే వరములొందివచ్చినంతమాత్రమున లోకోత్తర వీరపుంగవులయున్నతి నీకు లభింపగలదా? వరంబుల బడయ దలంచి నీవు ఈశుని కొసంగినట్టితలలు పాపపంకకళంకితము లగుటవలన తానునిరాకరించివేసి, రామేశ్వరుడు, యుద్ధదేవ

తకు బలియొసంగుగాతయని సచించెను. ఆదశరథసుతవర్యు నకు, దశకంఠ, కంఠలుంఠనుండని అజ్ఞులు పొగడగా తనకీర్తి దశదిశలు వ్యాపింపనున్నది. ఓదశకంధరా, రాఘవునకు దశ యేర్పడబోవును, చతుస్సముద్రముద్రితంబైన భూభాగంబున ప్రసిద్ధిగన్న వీరాగ్రేసరా, చక్రవర్తి నని బీరంబులు పల్కు చుంటివి. సజ్జనులు ఛీ-ఛీయనుచూ, నిందింపగా ఓరిచోరాగ్రే సరా! శుద్ధాంతకాంతామణిని తస్కరింపవచ్చునురా? అటు లపహరించి, పెక్కుయబద్ధముల పల్కుచుంటివి. యుద్ధాంత మున నాజ్యోతిషము నీకు లెస్సగా తెలియునురా యనెను.

ఓ రాక్షసప్రభో! మోహావశంబున శలభసందోహము అగ్నిజ్వాలలంబడి నశించువిధాన నీదైత్యకులంబు సంగ్రామ వహ్నిలోబడి మడయును. ఈప్రల్లదముల కట్టిపెట్టుము. ఓరీ యల్పుడా! నక్కనుజంపిన సింహామునకుయశంబు చేకూరునా యని మాప్రభుండు యోచించి నీకు నీతులుగరప నన్నుపంపిం చెను కాని, నీకువెరచి సంధకై నన్నుబంపెననుకొంటివా యేమి? శ్రీవరుని రాఘవుని సేవకుడను, వానరనాథుండైన సుగ్రీవునిదూతను, ఇచటికియేతెంచి నిన్నుతన్ని సీతావనితా శిరోమణిని వెంటనేగైకొనజాలుదును. ఓదశగ్రీవా! ప్రభువు కీర్తికి శపథమునకు భంగముచేకూరునని వెనుదీయుచుంటిని. ఓలంకాధీశ్వరా! జీవన్మృతులనుజంపిన లావరిక్కి కీర్తి వచ్చునా? భావింపగా యీభువియందు నీవు జీవన్మృతుండవే నిజముగా బల్కుచున్నానవెను. కృపణుండు జాతిహీనుడు దరిద్రుడు

రోగి అపయశముగలవాడు ఖలుడు అజ్ఞుడు క్రోధి పరారహారుడు ఉపకృతినిస్పృహుడు నిజోదరపోషణుండు కామాతురుడు; వీరలు జీవించియున్ననూ చచ్చినవారిలోజమ. యనిన అసురాన్వయుం డంగదునిగని కోపముతో తలలుయూచి 'కొంచపుపిట్టకు కూతఘనంబ' నినట్లు బెట్టిదపుకూతలు పేలెదవేమెఱుంగమ! మనుజుల లావుచేవలు మేమెరుంగనివికావు, ఓరికురా! ఈ కూతలిక కూయ్కుమనెను. రాముడు మానవహీనుడు, వాని దైవమని పలుకదగునా? స్త్రీవియోగమున తేజంబుగోల్పోయి, వానరాధముల నాతడాశ్రయించెను, తనసుతుం డెంతటివాడో యెరిగియే, దశరథుండు, రాముని యిల్లువెడలగొట్టెను, సింహాసనచ్యుతుండు అచ్యుతుండగునా? వానరులు వీరులగుదురా? మీరామభద్రుడు భద్రమెరుగడు, వాని సోదరుడు సౌమిత్రి క్షుద్రహితుడు, వానరులు క్షుద్రమతులు మాదానవులదాకి మరణించుటకై నిశ్చయముగావచ్చిరి. అనిన విని వాలినందనుడు, ఆగ్రహించి మారామభద్రుని ఆరుద్రుడగును. వానిసోదరుండు (లక్ష్మణుడు) నిరశనవ్రతుండు ఉత్తములహితుడు—మావానరుల బాహుబలవైభవము, ముందుగా మాహనుమ అసురవరులకు యెరిగించి యరిగెను నేనుకూడా ఒక్కింత నాచేవ నీకుమచ్చుజూపి వెడలదలచితిని. ఏమందువురా? అంగదుని రాయబారమున ఆపదను బాపుకొనలేకపోతివికదా! దైత్యనాయకుని [illegible] ఓ బాలకా,

నీతికోవిదులు చెప్పకొనునట్లుగా సంగ్రామంబున కులసంతతి పూర్తిగా నశింపజేయనెంచితివా? ఆపెద్దరాచపులితో మెం దుకువిరోధమును తెచ్చికుందువు? అధర్మంబని యెరిగియూ కీడునులక్షింపవా? రాక్షసకులమును, విత్తనంబునకైనా ఉంచ దలచుకోలేదా? నీదశగ్రీవసంతతి డుల్లునపుడయినా రాముని గీర్తింపకపోదువా? జన్మసంచితపాపసంతాపములబాప రామ పాదభక్తియే శీతాంశురసము, నిరుపమఅజ్ఞాననేత్రరోగము అణంప అబ్జాక్షునిసేవయే సిద్ధాంజనము; అరిషడ్వర్గబాధలొం దకుండ యుండుటకు వనమాలికధనమే, వజ్రకవచము. ఘోర సంసారహర్యక్షము యేనుగను జయింప, శౌరివృత్తాంతమే శరభమ్రుగము, ఆశ్రితాళికి అఖిలకామ్యములొసంగ రామ సంకీర్తనమే సురద్రుమము; కలుషసందోహగాఢాంధకార మణగ శ్రీదయితుపాదపూజయే సూర్యకాంతి యనియెను.

అన్నృతములాడక పదార్థచింతగలిగి, తనవలెనే సర్వ భూతములనెంచుచూ, రామచంద్రునే దైవముగా ననుమా నములేక భజించువాడు, పావనుండై మోక్షరాజ్యంబున, సర్వప్రపంచమూ మెచ్చునట్లు భాసిల్లునుసుమా? జాత్యంధు నకు, పూర్ణచంద్రోదయంబట్లు, ఊరపందికి ఘనసారమట్లు, మూగవానికి వేదాధ్యనమట్లు పుంస్త్వహీనునకు పూబోణి యబ్బినట్లు బధిరునకుముందు సంగీతము పాడినట్లు పెద్దపులికి అహింసాతత్వము బోధించినట్లు, ధనహీనునకు దానధర్మచిం తయన్నట్లు లుబ్ధునకు ధనమబ్బినట్లు, భోగంవాళ్ళకు పతివ్ర

తాధర్మము తెలుపునట్లు, అన్యకాంతాకనకముల పహరించి కడుపే కైలాసమని తలచుకలుషునకు హరికథా ప్రబోధము పనికివచ్చునా? పరులహింసింపకుండ దాబ్రతుకవలయును. కాని పరుల సాధించి బాధించి నీవు జీవించుచుంటివి. ధరణి యందు ధర్మమనగనేమో యెరుగనిమూఢుఁడవు; నీకళేబ రము లేబరముకదా? కారణములేని కలహామునుకల్పించి సౌఖ్యమనుభవింపశక్యమా? "పోరులేనిగంజి పుడిసెడైనను చాలు" ననెడుపేదవానిని అడిగితెలుసుకొనరాదా? ఓదాన వనాథా, వినుము. యీరహస్యము పెక్కుమాటలెందుకు? ధర్మమెందుండునో అచ్చట దైవముండును. దైవకృపనుగన్న ధన్యాత్మునివరింప ఆవిజయలక్ష్మి తనంతతానే వెడలును. "సత్యంవద, ధర్మంచర" యను, నీతి దెలపెడు వేదవాక్య నియతిదలంప దైత్యులకు వ్యర్థమాయెను. ఇక దౌత్యంబున లాభమేమున్నది? జ్ఞానులమని యెల్లెడలా జాటుచూ, మాం సము మెక్కుచూ, సురాపానముచేయుచూ; పరులభాగ్యము లపహరించుచూ, స్వప్రయోజన మనస్కులై సతులబలాత్క రించుచూ, స్వేచ్ఛగా సిగ్గునుబాసి సంచరింతురు మీదాన వులు. మీనాగరికతా గరిమంబు నుతింప నెవరిశక్యము. అనవిని, దైత్యాధీశుం డాగ్రహించి ఈ కోతి మహిమగల భాగవతా శిరోమణివలే నున్నాడు, యని అపహసించి, వీనినిపట్టుడు కొట్టుడు యని విష్ణుండైన రాముఁడే తెంచునేమో చూతము యని భటుల నాజ్ఞాపింపగా, కొలువు గడగడవడ కి

గర్గోలె త్తగా దానవభటులులేచి, వాలినందనుని వడిగాసమీా పించగా, ఆయంగదుడు పవిత్రభగవత్కథాసుధాస్వాదన వ్రతులు, భాగవతులు, సజ్జనసన్నుత సుజ్ఞానభాగ్యమతులు, భాగవతులు, బహుజన్మసంచిత భవపాపవర్జితులు, భాగవతులు, శ్రీరామపాదాబ్జ సేవాపరిపాకమతులు భాగవతులు సద్గుణానుమతులు, భాగవతులు ప్రకృతిసుకృతులు, భాగవతులు, అట్టిభాగవతుల నీవు నిందింప బంధింప, క్షేమమే యగునుగాని, క్షేమమగునా? శ్రీవరుడైన రాఘవుని జేరు జయేందిర హీరహారసుగ్రీవ, మదేభరాడ్గమన, కేసరిమధ్య అంగదుడు సురసేవితమై దానవనాథునిహసించి అట్టహాసము జేసి దనుజవరులజూచి బంధింపవచ్చిన శూరులనుతన్ని చెంగునదాటి ఆదనుజవిభుని కిరీటములు తనపాదములదన్ని దివికి మీాటెను.

అంగదుడుఅట్లుమీాటినదానవాధిపతికిరీటములు,త్వరితగతినియెగిరి ఆజగన్నాటకసూత్రధారి రఘునందనుని పాదంబుల పైనిబడెను. ఆపాటునుజూచి వానరులు దివంబుననే ఉల్కలు రాలుచున్నవని భీతిజెంది వారంతాఒకచోట జేరిరి. అంతట అంగదుండు పలలాశనులగనీ ఓదైత్యులారా! మీారింతటితో శాంతివహించినమేలు అటులకానిచో, నాపరాక్రమాటోప మున మీాపురమును ధ్వంసమొనర్తును, యీాయంగదుడు దైత్యాంతకుడో పురాంతకుడో అపుడు మీాకుబోధపడు ననెను. ఓరావణా, కరంబులనుబట్టి బలాత్కరింప నేను

రంభనుకాను, నాయమోఘవిక్రమపరాక్రమములు జూడద లంతువేని, రామరాజ్యస్థంభముబోలు నాపాదంబిదిగో నిల్పితిని, మీదైత్యులెల్లరూ ఒక్కపెట్టునవచ్చి దీనిని కద ల్పుడు నేనుమెచ్చెదను.

—• అంగదుడు తన బలపరాక్రమము జూపుట :—

తన కాలు మున్నిడి నిలచినంతనే దైత్యవీ రులు, చెలగి కదలింపలేక తెల్లబోయి, మోదలవంచి మెల్లగ అందరూ వెడలిరి. ఇంద్రజిత్తుండు దైత్యకులేంద్రునిజూచి, తగుదునని లేచి తదుపరి, తనకది తగనిపనియనియెంచి మగ టిమిలోపముయనుచూ మానసమున నెంచి సంశయమున మి న్నకుండెను. అంతటదానవేంద్రుడులేచి, యాడుగరచి జా గ్రదుగ్రవిగ్రహుండయి, యాగ్రహించి, వడిగా సమీపించి నంత ఆవాలిసుతుండట్టహాసమును జేయుచూ నిట్లనియెను.

జనకునివంటివాడవు, ప్రజాపతిసంతతివాడవు అక్క టా! కినుకచే, నాపాదములంబట్టుచున్నారు. మీకేమిలా భము జనకజను అప్పగించి మాధవా! రామా! యనుచూ మాదోషముల సైపుమటంచు ఆజగజ్జనకుని పాదపద్మంబులం బట్టి చయ్యనతరింపుము దానవా యనుచూ చెంగునలంఘిం చి యంగదుండు చెలగి చిరునవ్వుయంకురింపగా అసురవిభుని యంగదంబులదన్ని యెల్లరూ తల్లడిల్లునట్లుగా ధరణిపైబడ ద్రోసెను. దానవభటులంత, పట్టుడూ కొట్టుడనుచూ, పైకొన గా యంగదుడు సౌధోపరిభాగంబెక్కి దానవులందరినీ అట్ట

హాసంబున జూచుచూ, ఏదీ, మీసాహసబలంబులజూచెదను నన్ను పట్టుకొనుడీ యని పిలచెను. కాగా, నాదరి జేరినవారికి చావుతథ్యమనెను. ఓయసురనాథా! తొలుతనీకిరీటపూజచేసి కిరీటములన్నీ తూలదన్నితిని, నీయంగదంబుల నిపుడు యెగుర గొట్టితిని. ఆహా! హతాంగదము, ధూతాంగదంబనుచూ, సంతసించెదను. ఓమూర్ఖశ్రేష్ఠా! క్షణకాలము ఓపికపట్టుము. సుమనస్సంతానసంత్రాణమై, కపీంద్రవిక్రమపాణీరమై ప్రళయగర్జానాదసంధానమై రణధ్వని సర్వదైత్యకులనిష్ప్రాణంబువలే మ్రోగగలదు. జాగ్రత అనుచూ అంగదుండుపలికి దనుజులంజూచి నవ్వి రావణుడుచూచుచుండగా అంతఃపుర గోపురములదన్ని విరుగద్రోసి, నంతకొందరుదనుజులు వెంబడించి విసరుచున్నసిలలను కుప్పించి తప్పించుకొనుచూ సన్నుతవీరపుంగవుడసాధ్యబలాఢ్యుడు, వాలిపుత్రుడు అత్యున్నత సౌధోపరిభాగములదాటి అమోఘసత్వసంపన్నుల రామలక్ష్మణులపజ్జకునేగినయంత లంకాపట్నములో సత్పథము నుండితప్పింప సజ్జనులకు కుటిలమతులు కోటివిఘ్నంబుల గూర్చి విఫలులయినట్లు అంగదునివెంబడించి దానవవీరులు విసిగితిరిగివచ్చిరి. మునుపొకవానరుడు నన్నుఘలమనుచూ భ్రమించి మ్రింగవచ్చెను. నేడు అనుపమవీరవానరచయం బెంతయో యీలంకకువచ్చిరి, యిచ్చటనేను మసలదగ దటంచు భయముపెంపున అవనరుహబాంధవుడు(సూర్యుడు(చీకట్లుక్రమ్మునట్లు అపరవారిధిగ్రుంకెను. అంగదుడువచ్చి

వంచించిపోయెననుచూ, అసురవిభునకు శోకమాక్రమించి నట్లు లంకలో జీకువాలుకలిగెను. అంతలో నాసురాంతకుడు అంతఃపురంబునజొచ్చెను.

—♦ మండోదరి తనభర్తకు జరిగిన పరాభవమునకు వగచుట ♦—

అంగదుని దౌత్యంబును విని అతులచింతాభరంబున అసురరాజ్ఞి (మండోదరి) దుఃఖించుచుండ నాయసురవిభుండు వచ్చినంతలేచి యాసనంబొసంగి ఆదిని వాయుసుతుడువచ్చి పురంబంతయూ తగులబెట్టి యథేచ్ఛగానేగెను. ఇపుడు అంగదుండు నీతోసంవాదమొనర్చి నిన్నవమానించి క్రివ్యాదులపింఛమడంచి యేగెను. ఓమనోహరా! నీపరాక్రమముచూడగా నిష్ఫలంబాయెను. గాన నామనవాలకించి లలనామణినిచ్చి శ్రీరామునిప్పుడే భక్తిచే భజింపుము. నీకోపమును సంహరింపుము. ఓదానవేశ్వరా! రఘునాథుని సేవాపరులైన వానరులువచ్చి వధించియేగిరి. నీవు రామునిజయింపగా శక్యమా యనెను.

గాఢగర్వాంధకారము కనులగప్పెను, ఆత్మవిశ్వాసముమరచి వ్యవహరించిన మనవంశమంతరించును. రాజ్యమునశించునుగాన, సమరసన్నాహమువలదు. పారము జూడజాలని మనవారిథిదాటినసేనలోన, సాధారణవీరులిపుడు మనపురంబు ధ్వంసముజేసి, స్వేచ్ఛగానెల్లెడల వీరవిహారము సల్పి పేక్కుర దైత్యుల జంపిరి.

ఇంతమందిలోన నొక్క దైత్యుడైనా వారల బట్టగలిగిరా? మన యపాయమునకు అడ్డుపడగలిగిరా? ప్రాణ

నాయకా! శలవిమ్మ యనెను. లీలగా అనేకనిలింపులగెల్చి, విరాధ ఖరదూషణులను దైత్యసింహములను, నిన్నుగెల్చిన వాలిని సంహరించిన అనివార్యబలాఢ్యుడా రామచంద్రుడు ఈపోరిలుజయించి దానవుల పొంకమును బింకమును అణంచకయుండునా? రఘుకులతిలకుండెవ్వడో నీవెరుంగవా? మందబుద్ధివై అక్కటా మరచితివి.

సీతను శ్రీరామున కప్పగించుమని
—; మండోదరి భర్తను ప్రార్థించుట :—

దురభిమానము బాసి రణప్రయత్నమును దొరగి, సతీశిరోమణిందోడ్కొని రామునకిచ్చి వేగరమ్మ. నీవేటికీగతి పరాంగనగోరి కృశింతువు? నన్ను మన్నించి, నామాట వినుము. రామచంద్రుని బలపరాక్రమములు యెరిగి తిరిగి వచ్చిన మారీచుడేమిచెప్పెనో మరచితివా? ఇంచుకంతైనా తలపోయకున్నావు.ఏమినాధా! రాముని గెలుచుట యికనీచేత కాదు. చాలును, శౌర్యమును విడచి, సీతామతల్లిని నీతల్లిగా నెంచి, నమస్కరించి మదంబణచుకొని శ్రీరామపాదసరోవరంబు లాశ్రయించి ఓదానవేశ్వరా! ఎదబోరుదలంపక నీప్రోలు సముద్ధరింపుకొనుము. రాణిని నన్నువిడచి పరరామలజూడకు: ఇంద్రునిగెల్చి యింద్రాణిని తస్కరించితివా? నీకు వరంబులిచ్చిన రుద్రాణిని బలాత్కరించితివా? దురమ్మున రాముని జయింపబోమ్ము. కాని కల్యాణియగుసీతను, జగంబు శబాసనంగ రామునికిచ్చివేయుము. బలముగలవాడు

వైరుల గెలువవచ్చును కాని కులకాంతలపహరింప న్యాయ
మగునా? శీఘ్రముగా సీతను రామునకొసంగి, లోకమాతను
తల్లిగాభావించి, పిమ్మట రాముని శౌర్యము రహింపగా
జయింపబూన్ము. ధనదునిగెల్చుటచేత ధనమదాంధుడవైతివి.
మనమున నెంతయో దురభిమానము హెచ్చినచేతను ఘనం
బగు ధర్మమార్గమును కానజాలకున్నావు. నీకుపోగాలము
దాపరించినది. ఎంతచెప్పిననూ మతిదప్పి చరించుచున్నావు.
కాలపురుషుండు, జీవులగడవుజూచి మతిమనోబలంబుల నప
హరించును. అహితుండగు కాలుడు, ఇపుడు నీకుసన్నిహితుం
డాయెను. మృత్యుదేవత నిన్నావహించెనుసుమా! వినుడు.
రాముండు పరమాత్ముడు, అనఘుడు, ఆతనిభక్తుడు మహా
త్ముడు, అతనినీ, ఆతనిభక్తునీ, గాసిపెట్టెడు దురాత్ములు
తప్పక నశింతురు. పెక్కుపలుకులేల దానవప్రభువరేణ్యా!
బాణంబుసంధించి వారాశిబంధించియేగుదెంచినవాని యేపుగ
నవా? కోతులబంపించినీకొడుకులచంపినట్టివానిఖ్యాతినిగనవా?
క్షితిగూల నొకకోల వాలిగూల్చినవానిబలమెరుగవా? భృగు
కులాంబుధిసోముడు పరశునిగెల్చినవాని ప్రతిభ వినవా?
రాముని ప్రతాపబాణవహ్నికి నీప్రాణము శలభంబువిధమున
నర్పింపతలచినావా? చాలు చాలు. నీవు సత్తువింతయునకాక,
జీవింపవీలులేక పొలియుదువుగాక అన పకపకనవ్వి దనుజాధిం
పుడు మండోదరినిజూచి తలలూచీ ఓసఖీ! పనివినియెదవని
వేచని వినయానతుండైనవానినివిద్యుజ్జిహ్వుని కనిదరహాసము

జేయుచూ కనుసన్నచే జేరబిలచి కడు ప్రేమతో బలుకరించి మనంబున యనుమానము లేకుండా ప్రీతితో నిట్లనియెను. విద్యుజ్జిహ్వా! నా సేవకుడవై విశ్వాసముగలిగి నీవు ఉద్యోగము చేయుచుంటివి. ఔరా! మాయామహావిద్యాశాఖకు, మూలకందమవు. నిర్విఘ్నముగాను, సద్యోవేగముగాను, నీ చతురతకొలదీ కార్యము నొనర్పవలెను. సంగరమున రామలక్ష్మణుల దాకి అప్పుడే వధించి తెచ్చినట్లుదోప, గళముల నుండి నూత్నరక్తము స్రవించుచున్న రీతిగా కృత్రిమశిరంబుల సృజించి వేగమే తెమ్ము, అంత విద్యుజ్జిహ్వుడు ఉప్పొంగి ఓ దేవా! నేను మాయావిద్యలకు ఘనుడను ఖ్యాతి జెందితిని, నీయాజ్ఞను శిరసావహించి వెంటనే పాలించెదను. నేను హృద్యానవద్యమాయా విద్యాసాగరుండను. నన్ను విద్యాధరాదిసాధ్యులు అసాధ్యుండని పల్కగా సద్యశంబుగంటిని.

రావణుడు రామలక్ష్మణుల కృత్రిమ శిరస్సులను
—; గొంపోయి సీతను భయపెట్టుట. :—

సమరవీరులగు రామలక్ష్మణుల నిజలక్షణములు రహింప శీర్షద్వయంబును తయారుజేసి, రక్తరంజిత మండలాగ్రంబుతోడ, ఇక్కడున్నట్లు యిప్పుడేవస్తును యనుచూ జోహారులొనర్చి యాక్షణమున తననేర్పుకూర్పులు ఘనత గాంచగా కపట రామలక్ష్మణుల శిరంబులతోను, ఖడ్గము

తోను రావణుండు సంతసించునట్లుగా యేతెంచెను. ఓవిద్యు జ్జింహ్వా! నేను చాలా సంతసించితిననుచూ వీక్షింపగా సందేహముండునా? నిజముగా రామలక్ష్మణుల శిరంబులుగానే యున్నవా? హాహాకారముజేసి, తనలోతను సంతసంచి, వ్యామోహామునువీడి నన్ను తుదకు ఆపూబోడి వాంఛించునను కొని భళిరా! యనిలేచి దిక్కుల కలయబారిజూచి తలలను గనినవ్వి, తన గుబురుమీసములనుదువ్వి రిపుభీకరాసిబూని సీతను జూడబోయెను. కాని తనహాని తలంపడాయె. రామలక్ష్మణులు సమరమున నీల్గిరంచూ, దానవులు పరాక్రమమున కపిసేనను దునుమాడి జయంబొందిరని వచించుచూ రావణుడశోకవనమునకేగగా ఆసీతాసాధ్వి ఆభయంకరదృశ్యమును గాంచి భీతిల్లి అనిమిషనేత్రియైభయంకర దృశ్యమును గాంచి యక్కటా! అనఘులకిట్టియాపద తగునాయని నావల్లఘటిల్లి నదాయని వదనంబుద్రిప్పి నిజహస్తయుగంబుజూచి పోపొమ్మని దనుజేశ్వరుని గసరి హా! యని జానకి విహ్వాలాంగియై స్థైమంబుడిగి మైమరచి యరచి, బోరుమనియేడ్చి యాజానకి బాష్పవర్షమును కురిపించి పల్లటిల్లెను. అపుడశోకవనము శోకవనమయ్యెను, అపుడు దానవకాంతుడు సీతాకాంతనుజూచి నవ్వి ఓకాంతా! నీకాంతుడు శ్రీకాంతుడా? దేవాంతకుండైన నన్నుగెల్వలేక యమపురి కరిగెను. ఇదిగో కనుగొనుమనెను. ఇదిగో రామలక్ష్మణు లే

రీతినున్నారో వీక్షింపుము, నీయెదుట నిలబెట్టితిని నమ్ముము. ఇందాదిదు లాశ్చర్యపడగా వారితలల దుంచితిని. ఇవిగో నారి కేశములవలేనున్న వారిశిరంబుల దెచ్చితిని. ఓ సుదతీ! రాముడు రాముడంచూ ఇంకెందుకు శోకించెదవు. మరు వుము. వైరుల ద్రుంచివచ్చితిని, ధృవంబుగా వచించు చున్నాను. నన్నిక మెచ్చుకొమ్ము. ఇచ్చట దిక్కులేక యెం దుకు కృశించెదవు. ఎంతయేడ్చినా చచ్చినవారు తిరిగిరారు కదా? నిశాచరనాథుండనైన నన్ను వరింతువేని హెచ్చుగ సతతమూ దానవరాజ్యలక్ష్మివై సుఖింతువనెను. ఓమానినీ, నన్నుమాని ఒకమానవుని గోరి యెందుకుతపింతువు? అజ్ఞానివై కలహంబునజచ్చినవాడు లేచివచ్చునా యని యేడ్వక నా నుడి యాలకించి ఘనంబుగానన్ను వరింతువేని సుఖాంభోనిధి నీదులాడెదవు. పుణ్యాజనులు వినుతింపగా యనెను. తప్పనుచూ, ఒప్పనుచూ, నెంచి, ముప్పుజెందక రామునకు బాష్పతర్పణమువిడచి వానిమరచిపొమ్ము. ఇంక నాపట్ట మహిషివై నాయంతిపురిలో హాయిగా సకలసుఖంబు లనుభ వింపుము. నీకు వాడా మగడు? నృపులెల్లరూజూడ నిన్ను పెండ్లాడి వనంబులో విడిచిపెట్టుటకా? అందుచేతనే, వానిని వధించివచ్చితిని, నన్నుమెచ్చి నావాడిమిబోడిమి దలంచు కొని, బ్రహ్మకులంబునబుట్టిన నన్ను జూడవేమి? అసురాధిప్తు గూడిన్ల కీడుమూడునని చేల్పులుబలికిన వారినికొండాడి వధిం చెదను, దానవులచే పరివృతంబైనవనమున నిన్నాతడువిడ

నాడెను. అట్టివానిని పతియనిభ్రమించుచున్నావు. కనికరించి నిన్ను వలచితిని. అట్టినన్ను ఓజానకీ, కన్నెత్తి జూడవేమి? నీకిదిన్యాయమా? ఈరీతిని యెంతో ప్రేమజూచి, దానవేంద్రుడుపలికిన సీతామతల్లి ఓనాధా! శ్రీరామచంద్రా యనుచూ తెలివితప్పిపడిపోయెను. నగరాడ్పుత్రియని శంభుండు శాంభవితో జెప్పెను, వానిని కనజాలక వానిపలుకులువిన జాలక పృధ్వీపుత్రి నేలంబడియున్న యాదనుజాధీశుండు, ఉద్వేగ్నుండయి మాన్పడినిలచిపోయెను, రాతిప్రతిమవలెనున్న నాతిముందర, ఖలుడు బల్కినపలుకులు వనరోదనంబై వ్యర్ధమాయెను. వంచకులకార్యక్రమము యిటుల నిష్ఫలంబే యగును.

—♦ కపిసేన, లంకాపట్నంబున ప్రవేశించుట ♦—

జే! రామచంద్రాయనుచూ కపిసేన రయంబున పురమున జొచ్చెను. రాక్షసరాజుకు యీవార్తదెలసి, సతినిబాసి అంతఃపురంబునకు, హాయగతి చనియెను.

సద్గుణారామయగు విభీషణుగృహారమ సరమ పరమ పాపాత్ముడగు దైత్యవల్లభుండు, సత్వరమే యేగుటనుగాంచి సంతసించి మేలుమేలని జానకిని మేల్కొల్పి, ఓతల్లీ! దానవ మాయ నీవెరుగవా? నీయుల్లంబుతల్లడిల్లగా అసత్యంబు పలికెను. ముల్లోకములూ సంతసించగా రాముండుపట్టణమున

కేగుదెంచెను, దైత్యభూవిభునకు కాలమాసన్నమయ్యెను
మరిచింతించనేటికియనెను. ఓజనకపుత్రీ! వైనతేయుని నొక
యీగకూన జెనకతగునా? ఆభార్గవరాముండు మానవుండా?
ఈదానవుండాతనిచంపగలడా? నమ్మవద్దని ఓదార్చెను. ఓ
సీతామతల్లీ జయరామభద్రాయని వానరవీరులు విజృంభిం
చి, లంకాపట్టణమును చొచ్చిరి. ఆవార్త వినలేదా? ఆకారణ
మునసే రావణుండు యిచ్చటనుండి భయపడి దానవశ్రేణి
యేమగునోయని మనస్థయిర్యముగోల్పోయి వేగముగా చని
యెను. ఓశాతోదరి రాముని రావణుండు గెలువజాలడు,
నమ్మము. కృత్రిమకార్యమంచు నేగ్రహించితిని చిత్కళా
నేత్రుని పవిత్రుని ఒకనీచుడు దాకగశక్తుడౌనా? వానికి
ప్రళయకాలమువచ్చినా వచ్చుగాక: మహాత్ములయిన పుణ్య
చరిత్రులకు భువిలో యెగ్గుకలుగునా? ఓతల్లీ! రామచంద్ర
విభుండొక మానవుండా? జనకునితనుజా! నీవు జగజ్జననివి.
నీవు బుడిబుడి, యేడ్పుమాని నన్నుబ్రోవుమమ్మా కాంతా
మతల్లీయనెను. అనిన అభినుతించి ధైర్యము వహించితినని
బల్కి శ్రీరాముని దలంచి యాజనకపుత్రి సంతాపంబుడిగి
తాల్మిబూనెను.

అంగదుండు శ్రీరాముని దర్శించి రాయబార
—ఫలితంబు విన్నవించుట—

అచట శ్రీరాముం డంగదుని యాదరించి కౌగిటం
జేర్చెనంత, అంగదుడువంగి, పాదపద్మములకెరంగి అఖిల

కేగుదెంచెను, దైత్యభూవిభునకు కాలమాసన్నమయ్యెను' మరిచింతించనేటికియనెను. ఓజనకపుత్రీ! వైనతేయుని నొక యీగకూన జెనకతగునా? ఆభార్గవరాముండు మానవుండా? ఈదానవుండాతనిచంపగలడా? నమ్మవద్దని ఓదార్చెను. ఓ సీతామతల్లీ జయ రామభద్రాయని వానరవీరులు విజృంభించి, లంకాపట్టణమును చొచ్చిరి. ఆవార్తవినలేదా? ఆకారణముననే రావణుండు యిచ్చటనుండి భయపడి దానవశ్రేణి యేమగునోయని మనస్థయిర్యముగోల్పోయి వేగముగా చనియెను. ఓశాతోదరి రాముని రావణుండు గెలువజాలడు, నమ్ముము. కృత్రిమకార్యమంచు నేగ్రహించితిని చిత్కళానేత్రిని పవిత్రిని ఒకనీచుడు దాకగశక్తుడౌనా? వానికి ప్రళయకాలమువచ్చినా వచ్చుగాక: మహాత్ములయిన పుణ్యచరిత్రులకు భువిలో యెగ్గుకలుగునా? ఓతల్లీ! రామచంద్రవిభుండొక మానవుండా? జనకునితనుజా! నీవు జగజ్జననివి. నీవు బుడిబుడి, యేడ్వమాని నన్నుబ్రోవుమమ్మా కాంతామతల్లీయనెను. అనిన అభినుతించి ధైర్యము వహించితినని బల్కి శ్రీరాముని దలంచి యాజనకపుత్రి సంతాపంబుడిగి తాల్మిబూనెను.

అంగదుండు శ్రీరాముని దర్శించి రాయబార
— ఫలితంబు విన్నవించుట —

అచట శ్రీరాముం డంగదుని యాదరించి కౌగిటం జేర్చినంత, అంగదుడువంగి, పాదపద్మములకెరంగి అఖిల

వానరులు వినుచుండగా, నిట్లనిపలికెను, మేటియగువాని నాల్గుకిరీటములూ, మహిమగల నాల్గురాజధర్మములు, వాటిని నీపాదపద్మములవద్దకు పంపియుంటిని, గాన దానవాగ్రుండు యిపుడు పదచ్యుతుండాయెను. వాడు ధర్మహీనుండు; పరమ మూర్ఖుండు, అమరులనుజయించి, గర్వాంధకారమున మునిగి యున్నవాడు, పలుకులకులొంగని బలుండు, ఓరామప్రభో, నిశాచరతిమిరహరణా, వినుము. చెప్పదగినంత వాదించి, చెప్పిచూచినాను, నాబలముచూపించి తిరిగివచ్చినాను, శ్రీరామచంద్రా! పలుపలుకులేల? ఆదనుజవిభుడు జానకిని, మాటలచే విడువడు. ఏగతినైనా, వానిని వధింపకతప్పదు. వాడు బ్రాహ్మణుడూ, ఆగమములు పఠించినమహామహుడూ యని దలంచి ఆహవముమానుట, వీలుపడదు. ఓరఘూద్వహా, జానకినుద్ధరింప, వేగమే కపివీరుల ప్రోత్సహింపుమా సమ్మతింపుమా యనియెను,

—♦ శ్రీరాముండు, సంధిచేకూరదని నిశ్చయించుట ♦—

అనవుడు రామచంద్రుడంగదునిబిలచి సంధిపొసగదింక, నీవన్నది నిక్కంబే; ఆహవమున దనుజనాథుని క్షణంబులో వధించి భువిలో ధర్మమును పునఃప్రతిష్ఠించెదను. విబుధ సంఘము సన్నుతించునటుల జనకజను బ్రోచెదను. ఓయంగదా! నీవొనర్చు కార్యసరణికి సంతసించితిని, నీవేమికోరెదవో చెప్పుము. నేనొసంగెదననిన తాను శిరంబువంచి వందనమొనర్చె.

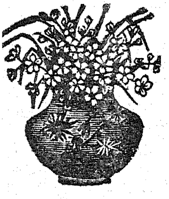
కోరినవరంబులిచ్చి బ్రోచెదవీవు, రావణుండు భువినిగూలి నశింపగా గోరెదను. మరియు లోకమాత నిన్ను సత్వరము జేరగా గోరెదను. విబుధలోక మేలనంగ జేకూరెద, నావాంఛితంబు నిన్నుకోరిభజించిన భక్తకోటి సంతసించెదను. నీ పాదసేవ జేయుచూ, యేపాపము జెందకుండ నిలజీవింతును. ఓరామా! కరుణాధామా, నాతాపాగ్నుల జల్లార్చుము, నన్ను కాపాడుము. ఆరోగ్యము, భాగ్యము, సకలసౌభాగ్యము ప్రసాదించి సంసారోగ్రానలతాపము కరుణతో చల్లార్చి ధీరమతులయిన సద్భక్తులబోవ శ్రీరామపాదసరోజయుగ్మమునకు నాచిత్తంబు హత్తించెదను, అనిన యట్లగుగాక యని రాముండు వచించి సంగరంబున దనుజుల సంహరింప సాహసింపుడు, అదను చేకూరెనని యానతిచ్చెను.

—◆ యుద్ధారంభము ◆—

శ్రీరాము నానతి విని వానరవ్రజంబు భేరిమ్రోగించి రసురులు బెగ్గడిలగ, రావణుండంత ప్రత్యుత్తరంబుగా, భయదభేరీమృదంగంబుల వాయించ, నియమించెను. ప్రళయకాలసంరంభములవలే భేరీధ్వానులు దిగంతములందు ధణధణధాణంబుగా మ్రోగెను. దశదిశలు మారుమ్రోగుచుండగా పృధ్వీతలంబు గడగడవడంకుచుండగా సముద్రము ఘూర్ణిల్లగా సకలజీవరాసులు భీతిజెందినట్లు వానరబలంబంతయూ

ఆగ్రహించినంత, చల్లనిగాలి వీచె నరవానరముఖస్వేదంబు చల్లారెను. వాయుసుతుండు నల్లడలజూచి, లంకారాజమార్గమున భీకరదుర్నిమిత్తములుదోచగా, దైత్యులు భీతిచే నల్లాడగా, ఆసుగ్రీవుడు, దైత్యసమూహమును జూచెను. లగ్గము దాపరించెను, రఘూద్వహుని జయలక్ష్మి వరించెను. వానర సైన్యము లావుచేవల నుగ్గడించెను. లంకంగల దైత్యులు తల్లడిల్లెను. రవితేజంబున భీకరాననము లుగ్రస్ఫూర్తిదీపింపగా వేల్పులయాహాకారము యేపారగా, దైత్యవీరవరులు రణప్రారంభసంరంభులై, విజృంభించిరి.

ఇది శ్రీతులసీరామాయణము, లంకాకాండమందలి
దూతాంగదము సమాప్తము.

శ్రీ రామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః.

లంకా కాండము

కుంభకర్ణవధ

—: ప్రార్థన :—

శ్లో॥ సేవ్యంశ్రీరామమంత్రంశ్రవణశుభకరంశ్రేష్ఠసుజ్ఞానిమంత్రం
స్తవ్యంశ్రీరామమంత్రంనరకదురితదుర్వారనిర్ఘాతమంత్రం
భవ్యం శ్రీరామమంత్రం భజతుభజతు సంసారనిస్తారమంత్రం
దివ్యం శ్రీరామమంత్రందివిభువిలసన్మోక్షరత్నైకమంత్రం.

రామచంద్రుడు తన వానరసైన్యమును
—: నాల్గుదిక్కులు ముట్టడించుమని ఆజ్ఞనొసంగుట. :—

శ్రీరామచంద్రుడు దనుజుల సంరంభమునుజూచి తనసైన్యమును నాలుగుభాగములొనర్చి లంకాపుర నాల్గు ద్వారముల ముట్టడింపుమని, అమరులు సంతసించునట్లుగా, ధైర్యస్థయిర్యములతో, యుద్ధముచేయండనీ ఆజ్ఞాపించెను. మీలో యూథపతులు, నాయకులు కూడా వెడలి దానవ వీరుల మొక్కలబెట్టుడని వచించెను అనవిని సూర్యనంద నుండు హుంకరించి, ఆదనుజుల యేపుగాంచి వానరనాధులను గనుంగొని, రామునానతిగైకొని పావనులయి కార్య మొన ర్చెదము, కీర్తి నార్జింతుము అనెను. దైత్యవధ్యాంఛితస్వాంత దక్షులగా

ద్వహుండు అభయంబిచ్చి మాంసాశను ప్రభుండైన రావణుని యాటోపమునుగాంచి భీతింజెందక హోరాహోరిబోరాడుటకు వెనుదీయక ధృతింగోల్పోక స్థయిర్యముతో మీామీా సైన్యములను నాల్గుభాగములుగా విభజింపవలయును. అనిన సుగ్రీవుండు శ్రీరామునిస్మరించి, లక్ష్మణుని బ్రస్తుతించి, సైన్యములను నాల్గుభాగములొనర్చి నాయకులూ, యోధులు యుద్ధమునకు వెడలిరి. సాహోయనుచూ చెలంగి, శత్రువుల సాధింపగా ఆహావోత్సాహము మేరమీారగా కపులూ, దైత్యులూ, విజృంభించి వారివారి సందేహముల విడచి, తరణవ్యాపార మేపారగా బాహాబాహి బెనంగిరి.

శ్లో. జయత్యతిబలోరామో, లక్ష్మణశ్చమహాబలః,
రాజాజయతిసుగ్రీవో, రాఘవేణాను పాలితః.

అని పల్కుచూ నొక్కుమ్మడి దనుజుల నెదిరించి, నిలచి తర్జించినయంతనే లంకాపురంబంతయూ ననదగతిని కపులధాటి కల్లలనాడెను. దుర్గమంబయి సర్వామరవర్గమునకు భీకరంబయి వరలిన లంకాదుర్గము నిర్భయవానరదోర్గర్వమునకు సడలి త్రొట్రిల్లెను. ఓయని మమ్ముఢీకొని కడింది మగంటిమి జూపలేమి దైతేయులు వానరవిధేయులరై బ్రతుకదలచినారా? అమరాదిసురల జయించినాడట మీా రావణుండు. వాడు మాయెదుటపడక మాపోట్లకుతాళక దాగి యుండెనా యని యడిగిరి.

అపుడు విలయకాలుండైననీలుండు వడిగాహుంకరించి ఘుహుంకారావేశుండై దుర్గపూర్వభాగంబును రక్షింపపూనిన

బలుని అతికాయుని వ్యాఘ్రమువలె పైబడిపడ్లెను. తక్షణమే దుర్గకు దక్షిణద్వారపాలుండగు మహోదరుని, అంగదుండెదిరించిపశ్చిమద్వారపాలుండగు మేఘనాధుని(ఇంద్రజిత్తు)మీూరి సామిూరిదాకెను. ఉత్తరద్వారముననిల్చి, యహంకృతితో మెలంగులంకానాధునివీక్షించి, కోపంబెసగ ప్రతాపమొప్ప సగ రాముండు చాపమునుబూని యేనుగునుగనినసింగంబు చాడ్పున శీఘ్రముగా దాక్కెను.

—◆ రామరావణసంవాదము ◆—

రమ్మని కాచుకొమ్మని, దురమ్మున మార్కొదిరించి, స్థయిర్యమును బోరుమాయని రాముండు బల్కిన రావణుండో కింతజంకి ధైర్యమును తెచ్చుకొని అలమునందు,మమ్ము రెండు కండ్లుగలవాడు జయింపగలడాయనెను. పొల్లునడిపుచ్చి చివికిన విల్లువిరిచి శివునివిల్లువిరచితినని సిగ్గులేక చాటుకొందువు; నాతోడ బోరాడదలంతువేని ఒకమారు కైలాసమెత్తి రమ్ము. పడతినిజంపుటో బడుగుబాపని నొక్కనిధిక్కరించుటో అడగి మడంగి పొంచి వానరునివధించుటో యనుకొంటివికాబోలు. ఓనరవానరోత్తమా! సతినియేలుకొనలేక గోల్పడి ఇపుడేటి కిటువచ్చితివియనెను. ఏలుకొనలేక యడవినిగోల్పడినవనితను కనికరించి జేకొంటిని. పంజరమందున్న రామచిలుకవలె నున్న సీతకై సిగ్గులేకవస్తివా రామా? ఊరిపొలిమేర దొరకిన యువిదను తెచ్చి కూతురనుకొనిపెంచి జడదారులకూత లాలకించి ఆజనకుండు తనకీడుబాపుకొనుటకై నీకిచ్చెను. నీవు

యేలుకోలేక అడవిలో విడిచితివి. నీవు వెంగలీడగు సుగ్రీవు నాశ్రయించి వీరవరులనుకొని వానరమూకతోడ యుద్ధము నకు తగుదుననుచూవచ్చితివి. సరే యుద్ధమునకై నిలువు మనిన ఆయినకులాధీశుండునవ్వి యిట్లనెను. తగవుపరిష్కరిం పగల ధర్మపరుండవు దిక్కుమాలిన మగువల నేలుకొమ్మని ఆబ్రహ్మ క్ష్మాస్థలిని నిన్ను సృజించెనుకాబోలు నీమగతనం బెట్టిదో యిపుడు మాకొకింత నెరింగింపుము నీబలముజూపుము కాని మాటలు పెక్కులాడిన లాభ మేమి? ప్రాతచదువులజది విన బలేపండితుడవు, నీకు ప్రత్యుత్తరంబీయ నేరను యనుచూ ఇనకులదీపకుండు యలిగి విల్లెక్కువెట్టి శరమును సంధించగా నారాక్షసవిభుండు ఓరీ నరుడా! పోపోరా! ఒక్కమ్మడి విల్లెక్కుబెట్టి నిల్చినంతమాత్రాన భీతిల్లుదుననుకొంటివా? నాయెక్కువ నీవేమెరుంగుదువు? ఆముక్కంటే యెరుంగు గాక! మాట్లాడ నేర్చిన మర్కటంబులతో మానవుండువచ్చి మమ్ము దాకడమా? తగనివాళ్లతో మాకు యీజగడంబు ప్రాప్తించినది. నృపులు నరులు వానరులు మాతోసాటివైన రిపులా? అనుచూ తన మీసములు దువ్వి యాగ్రహించి దానవులంజూచి పురిగొల్పి మానవులను శిక్షించి యెలమిభ క్షింపుడనిన వెంటనే దైత్యాంతకుడైన శ్రీరాముడు శరంబు విడచెను. అంతతో చాలించక అయోధ్యానాథుండు ఆక్షణ ముననే శరపరంపర గురిపించె శక్తికొలది, రక్కసులంత గగ్గోలుపెట్టుచూ గోలుగోలున నేడ్చి ఉక్కుదక్కి దిక్కులకు పారిపోవసాగిరి.

శ్లో. జయత్యతిబలో రామో, లక్ష్మణశ్చ మహాబలః
రాజా జయతి సుగ్రీవో, రాఘవేణానుపాలితః.

అనుచూ, వానరులెల్లరూ నాక్రమించి చెలగి గర్జించి పాషాణములను విసరి రక్కసులమీరి లగ్గలకెక్కినంత కోలాహలంబు లంకలో బుట్టించిరి. అంతనాయసురవిభుడు దురభిమానంబున అమితకోలాహలంబువిని శత్రువులదౌర్జన్యమును గాంచి యాగ్రహించి బొడుగరచి యసురులంజూచి యిట్లనియెను. పొగరుపోతులై మానవులు నగంబును దాకినటుల మమ్ము దుర్మదంబుచే దాకెను. ఓ దానవులారా! మీ ప్రతిష్ఠ వసుంధరలో శాశ్వతముగా నిలుచునట్లు వానరభల్లూకముల జంపి మెసంగుడనెను. ఆధాత వానరభల్లూకములను దానవులకు భోజనముగా సృజించెను. మానవునిధర్మమంటూ మన దానవులకు గొప్పవిందు చేకూరినదియనెను. అనుచూ దైత్యులను పురిగొల్పి, యసురనాథుడు లావుమెరయ భూరిశరంబులను పుంఖానుపుంఖములుగా కపిసేనతడబడగా సంధించెను జ్యానాదంబు నభోంతరాళములవ్యాపించి ఘూర్ణిల్లగా కపిసేనంగాంచి గర్వించి రక్షోనాథుండు అమరులు భయమొందునట్లు దైత్యులను ప్రేరేపించుచూ ఆరఘురామచంద్రుని దాఁకొనియెను. శరాసనప్రయోగమున కలిగిన అపారమైన ధ్వనికి యడలి సడలి యుద్ధమున నాటుంపొకకోటినిలువ నిలింపారి నిలుంపులు సంచలింప నిట్లువచించెను. మూషికము వేదండంబునెదిర్చెను. (ఏనుగును) అన్నట్లు నిష్కారణ

ముగా కాలదండంబును వ్యర్థంబుగానేశితిని. ఓరామా! నా దండను సురాదులకైనా నిలువశక్యమా? నాకోదండప్రవిముక్తబాణవేడిమికి ముల్లోకంబులలో నెవ్వరయినా ప్రాణములను గోల్పోవరా? బడవా ఒక్కదెబ్బకు తడబడవా? మతిచెడికపులూ భల్లూకములూ వీరులనుచూ నమ్మినచెడిపోవా? బ్రతికిపొమ్ము, నేనొకచేడియ నీకులభించును యనెను. హైసరే యనుచూ వానరులందరిని దోడ్కొనివస్తివా? నీవు నాసరివాడవా? రణభీముండని నుతికెక్కిననన్ను దైత్యకేసరిని ఆ శివుడైనా జయింపగలడా? నీవు నన్నుదాకినచో డింభకా సొమ్మసిల్లి పృథివిపైబడి చచ్చెదవుసుమా; బలుండగువానరలకు నేను తలమానికనని తలపోయక నన్ను తాకదలబెట్టితివా? నీతల నిలుపుకొన్నచో యడవులందు బలుసాకులదినియైనా బ్రతుకుదువుగదా? పరునియింటనున్న పద్మాక్షి నాసించి ఓరిబుద్ధిహీనా పోరుసల్పిచావనేల? నీకుకావలసినేని వెదకి మంచిపడతినొకదానిని తెచ్చి నీకు ధారపోతును గాన వేగమే వెడలిపొమ్ము.

పడుచుదనంపుతెంపున పాడిదలంపక పోతరించి, గడిమీరి బోరగవచ్చుటేగాక ఒక్కబాణమును తూణమునుండి తీసి దొడగితివి. నెవ్వడి గలవాడవేని పారిపోకు; నినుమోహారించెదను. అగుమా యనెను.

—: సుగ్రీవుడు రావణుని దూరుట :—

అనిన సుగ్రీవుడాగ్రహించి కనులగెంజాయ దీపింప గనలి నిలువగా వెరపుగొల్పెడు మెరుపుబోలు మందహాసంబు

జేసె నమ్మాథవుండు. అంత సుగ్రీవుడు అధికాట్టహాసము జేసి అసురవిభుని ధిక్కరించి యిట్లనియెను. సగము చచ్చిన వాడవు, నీకు సన్నిపాత మావటిల్లెకాబోలు, కాకులెందుకర చెదవు? పులికిదెబ్బకు బెబ్బులి బొబ్బరించునటుల రాముని బాణమునకు అడలి సడలి తల్లడిల్లుచు ప్రేలెదవు ప్రల్లదము లను. నీ ప్రల్లదనము చెల్లదికను. లోకకంటకు లిరువురిలో నొకడు వాలి హతమాయె నొక్కబాణమునను, రెండవపాపా త్ముడు లేది ప్రేమ్మరి చావనున్నాడు నేడు, నిస్సంశయమనెను. తెగువగల్గి పోరుసల్పగల వానరధీరులు వెంటరాగా గుణ ధాముడు, సంగరభీముడు, రాముడు సీతామతల్లిని గ్రహింప వచ్చెను. అమరసంఘము సంతసింపగా, జగము నుతింపగా, నీదురభిమానము అణంపగా నిన్నువధింపగా నాతడు ఇపుడు విజృంభించును. వజ్రి వజ్రంబు పశుపతిశూలనయనవహ్ని, కాలదండంబు బ్రహ్మాస్త్రాత. చక్రిచక్రంబు వ్యర్థమైతే అగునుగాక. ఓ దానవనాథా! రామబాణము అమోఘమని తెలిసికొనుము. అది వ్యర్థముగాపోదు సుమా. కరవాల భిండి వాలాది భీకరాయుధముల గలవారమని గర్వించి ఈకపులు ఆయుధవిహీనులని యెంచి అతిశయింపకురా దానవాధమా! నీకు కాలమాసన్నమాయెరా, దశకంధరా, మీదానవకుల మంతయూ మంటగలపవచ్చిన వానరవీరబృందము మాది. మీభిండివాల కరవాలముల గడ్డిపోచకంటే హీనముగాజూచు వారము. ఆజిలో మాపరాక్రమము మీకు తెలియగలదు

అనుచూ తనవాలంబుద్రిప్పి ఆవనుజవీరుల్పైబడి రావణాసురుని దన్నినంత యారాక్షసనాధునానతిని అసురవరులు, కపివరేణ్యుని కట్టలుక ముట్టడించిరి. అగ్రజన్ముని చంపించునట్టి ఖలుడు మానవునిగొల్చిన బానిసీడు, సుగ్రీవుడను పేరిట గోతి వీడు అనుచూ శరంబుసంధించి, విడువకుడంచు హెచ్చరించె నారాక్షవిభుడు. శూలము ద్రిప్పి, శూలివలె శూరవరుడు కపీంద్రుడంతట తనవాలము ద్రిప్పిత్రిప్పి, దానవుల గొట్టినంతనే రావణుడు కాలునివలెమండిపడి వానరులు తల్లడిల్లునట్లు తూపులను వదలెను. రాముడు వాలితమ్ముని పరాక్రమము కనుగొననెంచి సంగ్రామమును చూచుచుండగా కపికాంతుడు రాముని యుద్దేశమును గ్రహించి తాను వీరవిహారమొనర్చుచూ దానవస్తోమమును సంహరించి, "రిపుదుర్జయుండు" అనుబిరుదు సంపాదించెను.

అతడు శూలాయుధుండు; ఇతడు వాలాయుధుండు అతనికంటే యీతనే అధికబలుండు. అతండు కాలగ్రీవుండు ఇతడు సుగ్రీవుండు, అతనికంటె ఈతనే అధికతముడు అతడు శంకరు డీతడహితనాశంకరుడు; అతనికంటె ఈతనేఆగ్రహోగ్రుడు అతడు పంచాశ్యుండు, ఇతడాజిపంచాశ్యుడు అతనికంటె ఈతనే అతులవీరుడు; అతడు ముక్కంటియగుగాక ఇతనికంటె యెంతఘనుడు? శ్రీవరుడై సమస్తసురశేఖరుడై నుతిగొన్న యాహయగ్రీవుడు రాఘవుండఖిలకేశకులాధిపుడైనవాడు సుగ్రీవుడు కొపదస్థుడయి కావగొనుచున్న యీదశ

గ్రీవుడుపోరి యేకరణి శూలముబూనిగెల్చునో వ్యాళరాడ్గ్రి
వుడువచ్చినిల్చినను విరించి యెన్నివరంబులిచ్చిననూ గెల్వజా
లడనెను.

—♦ రావణసుగ్రీవులయుద్ధము. ♦—

అనుచూ నమరులుకొనియాడ, విని ఆగ్రహచిత్తుడై
అమోఘసాయకము వింటసంధించి, రక్కసులరేడు సరభస
ముతో కపివరేణ్యునిదార్కొనియెను. ఆవెంటనే కపివతంసుడు
స్వీయకులప్రతాపమును బేర్కొని నన్నుజయింపగలవీరు
డవ్వరాయని మల్లచరచుచూ దైత్యనాయకునిసేనను తృణీక
రించుచూ, రఘురామశేఖరుండు హెచ్చరించగా రావణుని
రథంబుజేరుకొనెను. ఓరావణాయని సంబోధించి నేను శూ
లికి భక్తుడను, దనుజవీరుండనగు నిన్ను గెల్చినవాలికి
తమ్ముడను భవాంబుధిపాపపంకనిర్మూలికి నంశమాలికి పుత్రు
డను, శ్రీవనమాలికి మిత్రుడను, ఓరిరావణా మీదానవాళిని
వధించి కాళీదేవికి బలిగానొసంగెదను, అనెను.

అనుచూ కుప్పించి, దైత్యనాధునివిల్లు తనవాలముచే
దూల్చి వక్షంబును దన్నబోయినంత దైత్యసమూహము ఆ
కపీంద్రునిపై నొక్కమొగిని విరుచుకబడిరి. తళతళలాడు
నాయుధశతంబులచే దెబ్బతిన్న బెబ్బులులచందమున దనుజ
పుంగవులెల్లరూ నాక్రమించి నిశ్చలుండయి జంకుదక్కి కపి
సత్త్వముండెంతయో విక్రమించి దోర్బలమునుజూపి బడలి
శ్రీరాముని మనంబున దలంచె నత్తరిని-

గ్రీవుడుపోరి యేకరణి శూలముబూని గెల్చునో వ్యాళశాద్రి
వుడువచ్చినిల్చినను విరించి యెన్నివరంబులిచ్చిననూ గెల్వజా
లడనెను.

—• రావణసుగ్రీవులయుద్ధము. •—

అనుచూ నమరులుకొనియాడ, విని ఆగ్రహచిత్తుడై
అమోఘసాయకము వింటసంధించి, రక్కసులరేడు సరభస
ముతో కపివరేణ్యునిదారోకనియెను. ఆవెంటనే కపివతంసుడు
స్వీయకులప్రతాపమును బేర్కొని నన్నుజయింపగలవీరు
డవ్వరాయని మల్లచరచుచూ దైత్యనాయకునిసేనను తృణీక
రించుచూ, రఘురామశేఖరుండు హెచ్చరించగా రావణుని
రథంబుజేరుకొనెను. ఓ రావణాయని సంబోధించి నేను శూ
లికి భక్తుడను, దనుజవీరుండనగు నిన్ను గెల్చినవాలికి
తమ్ముడను భవాంబుధిపాపపంకనిర్మాలికి నంశమాలికి పుత్రు
డను, శ్రీవనమాలికి మిత్రుడను, ఓరిరావణా మీదానవాళిని
వధించి కాళీదేవికి బలిగానొసంగెదను, అనెను.

అనుచూ కుప్పించి, దైత్యనాథునివిల్లు తనవాలముచే
దూల్చి వక్షంబును దన్నబోయినంత దైత్యసమూహము ఆ
కపీంద్రునిపై నొక్కమొగిని విరుచుకబడిరి. తళతళలాడు
నాయుధశతంబులచే దెబ్బతిన్న బెబ్బులులచందమున దనుజ
పుంగవులెల్లరూ నాక్రమించి నిశ్చలుండయి జంకుదక్కి కపి
సత్తముండెంతయో విక్రమించి దోర్బలమునుజూపి బడలి
శ్రీరాముని మనంబున దలంచె నత్తరిని-

—◆ రామ, రావణుల యుద్ధము ◆—

తరుణమిదెయంచు మిత్రునిబ్రోవనెంచి కోదండమును బూని, భీకరబాణంబులు వేనకువేలువిడచి, రాక్షసశ్రేణిని బోకార్చుచున్న రఘూత్తంసునెదిర్చి, నానాబాణసంతానము, కాలాంతకునివలే రాక్షసరాజుప్రయోగించెను. కోట బురుజులు కాపాడుకొనుచూ, అసురవరులు ఘోరయుద్ధము చేయుచుండగా సురలువినుతించునట్లు నరవానరులు రాక్షసులుదాకగా, అంతకంతకూ, పోరుదెప్పరంబాయెను. టంకారములమీరుహుంకారములతో సంగ్రామభేరి మ్రోగెను, అఖిలదిశాచక్రమల్లాడగాజేసె వానరభుజాస్ఫాలనంబు, ఆకుల హృదయంబు వ్యాకులమొందించెను. ఆతుధానాయుధధాటి ధరణీతలంబెల్ల తల్లడిల్లగజేసె సమరభల్లూకపాషాణవృష్టి దనుజవానరయుద్ధ మతిశయిల్లె, అఖిలలోకంబు భీతావహంబు జెందెను. రాఘవరామునిమీరవలెనని రావణుండు, రావణుని మీరవలెనని రాఘవుండు, అన్యోన్యవిజయంబులకై ఘోరముగా పోరుసల్పుచుండిరి. రామరావణయుద్ధము ఘోరరూపముదాల్చెను.

—◆ రామరావణయుద్ధము తీవ్రరూపము దాల్చుట ◆—

రామునకు ఘోరసంగ్రామభీమునకు, వానరవీరులంతా విజయమనిరి. రావణునకు త్రిలోకవిద్రావణునకు దానవవీరులంతా విజయమనిరి. ఆదానవ వానరవీరకోటులు ఘోరాహవకేళికిదొడరినంతనే దిక్కులుసంచరించినవి. రణాంగణ

ధ్వనులు గర్జనలవలెమ్రోగెను ఫణీంద్రుని అగ్నిజ్వాలలవంటి బుస్సలతో గుణరావాన్వితకోదశీకుహారంబైకోలాహాలోద్వేల మై రణభూమి గర్జత్పుష్కలావర్తమై యొప్పెను. కుండలీకృతచండకోదండకాండశరగణంబులను వీరవానరమహోజ్వలజ్వాలను నణచెను.యాలోకవిద్రావణుండయిన రావణుండు భూఖండంబంతయూ తనకిరణసంచయముచే కాల్చి వేడిని విరజిల్లుచున్న మార్తాండమండలమో బహుభీకరానలపాషాణఖండితబ్రహ్మాండభాండాగ్నిపర్వతమో ఆత్మభూహరణార్ధహరనయనోద్ధూత కరికలాపాలయంబో కబళితాఖిలజీవకల్పాంతమృత్యుభీషణకాలఫణిఫణామణిగణంబో, ఘనగుహాతుల్యభీకరశతఘ్నికా వినిర్గతలోహకందుకంబో యనునట్లు దుర్నిరీక్ష్య ప్రతాపాధికమున రావణునిముఖకాంతి వర్ణనాతీతమాయెను. దశముఖములు యేకవదనమై దిశలందు ప్రళయకాలాగ్నిమార్తాండబింబంబులీల్రగాలెను. ఓగిరితనూజా, పార్వతీ, అప్పుడు బహుశరాసనప్రవిముక్తబాణకోటికి రణసముదాయమయ్యెను. ఆముష్టితాళితైరావణుండు భయదసంవర్తపావకజ్వాలలనగ యముని దంష్ట్రలబోలు బాణంబులను ప్రయోగించెను.

రాచవాని యమోఘనారాచములను కాచుకొనుచూ రథములజూచుకొనుచు సేనపాడుగాకుండ కాపాడుకొనుచు రావణుడు గ్రమూర్తియై రణమొనర్చెను, ప్రణుతికెక్కినవీరుల ప్రతిఘటించి, వీరవిహారము సేయుచుండగా రావణుని అమోఘ

విక్రమక్రమముజూచి రాముడు మేలుమేలని మెచ్చుకొనియెను ప్రళయకాలమార్తాండుని చందముననొప్పి, రావణుని నేత్ర ద్వంద్వమూ, ఆశ్యము ప్రజ్వలితమై బహుభీకరమయి యవా చ్యమై ప్రకాశించెను. దృష్టులు బాణసమూహ మొక్కతరి తోడొక్కనిదాకునట్లయి, ఔరౌరా నాతరమా రావణుని దుర్ధర్ష ప్రతాపము చూచి వచింపుటకుయనెను. ఇంతటివీర వర్యునివధించెదననుకో తిరిగీ యీభువిని వాక్కాంతుడు, వీనిబోలిన జగన్నుతవీరుని సృజింపగల్గునా? పంతమునుబూని నాకాంతకై వచ్చితినిగాక ఆవిరించి వంశభాస్వంతుని పండి తుని సురలెంతయేడ్చినా చంపుదునా? అనుచూ శ్రీరా ముడుచింతించి ఆహవముతగదనియెంచి విముఖతతో మగిడి నంత...

శ్రీరాముడు రావణుని యుద్ధతీవ్రతకు జంకి చింతతో
— మ గ డు ట —

వీరదానవోద్రేకము మేరమీరెను దేవవిభుడొక్కిం త యాత్మలోదిగులుపడెను. ఆదినారాయణుడ నేఖ్యాతిగన్న రామచంద్రుని పరాక్రమంబు వ్యర్థంబైనచో, సృష్టిగల జీవరాసుల నెల్లజెరపకుండా రావణుండు బ్రతుకనిచ్చునా?

—: దేవతాదిఋషులు తల్లడిల్లుట :—

సంతానమేమియగునో చింతామణి కేమిదిక్కు? సంతాపము మేరమీరినది. కతనుతమంది దనుజకాంతుని జంపకుండ శ్రీరాముడు విముఖతజెంది విరమింప, వానరసేన

వీరక్తి జెందెను. సురవైరిసేన మిక్కిలిధృతితో బోరజొచ్చెను. సురవిభుండు గని తల్లడిల్లుచూ గురువర్యుడగు బృహస్పతిని జేరి, జరిగిన యుదంతమంతయూ చెప్పుచుండగా అందరూ విని మనకిక ముప్పుదప్పదని భీతిల్లిరి. రంభ తనపైటను సవరించుకొనుచూ భయపడిన లేడికన్నులవలే తనచూపులు నిగుడ్చుచూ పగులిడెను. అప్సరసలందరూ నచ్చెరువొందుచుండగా ఊర్వసి యెచటనో దాగుకొనియెను. మానహాని యొనర్పకుండా నన్ను విడుచునాయని శచీదేవి యేడ్వసాగెను. ఈగజిబిజిని పరికించి వెంటనే కామధేనువు శివుని నందివాహనమును ఆశ్రయించెను. రావణుని పేరువిని ఐరావతము బెదరిపోయెను. కుబేరుండు తనధనమెల్ల నేలనుపూడ్చివేసి, శివునివద్ద తలదాచుకొనియెను. షణ్ముఖుండు సేనను కూర్చుటకై సంభ్రమించెను విబుధసంఘము వికలచిత్తులై విలపించి వెడలుచుండగా వేల్పులగురువు యీసంఘటన యంతయూ పరికించి వెరవకుడనియూ, నిలువుడనియూ పలికి నోదార్చెను. రావణసంహారణార్థమై రాఘవు డవతరించెను. వానిజన్మంబు వ్యర్థముకానేరదు. అదిగో రావణుడు రాఘవుని యుద్ధమునకురమ్మని బిల్చుచున్నాడు చూడుడని బృహస్పతి పలికెను.

రావణుడు శ్రీరాముని యుద్ధమొనర్ప

—: తిరిగి రమ్మని పిలికొట్టుట. :—

రాముడు నాథాటికోర్వజాలక, డాగెనో పారిపోయెనో భీతిల్లెనో మరి నాతో పోరాడజాలడో వానిరవీరుల రక్తంబు

ద్రావి, జల్లాడంజాలిన దైత్యసంచయముపై నస్త్రంబులు సంధింపడా? ఏడీ రాముడు? మాధవుండట ఎచ్చట దాగు కొనెను? హెచ్చుమెప్పులు బడసిన యెంతటి వీరుడయినా, నాచిచ్చర వాడితూపులకు చేడ్పడి, కీడ్పడి, చావకుండునా? లచ్చిమగుడైనా సరే, నృపులనూ, కపులనూ వధింపకుండునా? పరమేశ్వరు డక్ష్డగించినా, యెచ్చటనయినా దాగుకొనినా వానిని విడువను అనుచూ, పెద్దపులి చందాన అసురవిభుడు రాఘువుని దరిజేరి చలరేగి రజ్జులాడి రణమునకువచ్చి దనుజ మారణ మొనర్పక యిచ్చట దాగితివేమని యిట్లనియెను. లావుచేవలులేని లలనతో కలహించి (తాటకి) గెలుపొందుట అదియొక గెలుపా? చివికిపోయిన విల్లువంచి, శివునిచాపము విరిచితినని చాటుకొనుటొక జయముకాదు. షుదిమిచే మది తప్పిన భూసురునిదాకి మెప్పొందుట ఒకమెప్పుకాదు. వేట కానివలె పొంచుండి బోకార్చుటదియొక గొప్పకాదు. కాని కైలాసమెత్తిన నాకోదండ చండకాండకోటిధాటికి నోర్చి నట్టి సాటిలేని పోటరివని నిన్ను నే మెచ్చుకొనుచున్నాను. పారావీర పరీతభూతలమున ప్రఖ్యాతిగన్నట్టి వీరాగ్రేసరులెం దరో నన్ను ప్రశంసించుచూ మడసిరి. హోరాహోరి బెనంగ జాలిన మహావీరుడవైతే ఓ రాఘువా వేగమేరారా. రావ ణుని సంగ్రామనైపుణ్యము వీక్షింతువు. అనేక చక్రవర్తులను వధించితిని. రణమున ఖేచరులను భీతిల్ల ఖ్యాతిగాంచితిని, మహాశస్త్రాస్త్రముల సంధించుటలో ప్రఖ్యాతిజెందితిని. నీవు

నరమాత్రుడవు, సూక్ష్మగాత్రుడవు, నన్ను దండించి ఖండింప నీతరమా? నన్ను జయింప నీకు కాదు, ఆరసూర్ధ్వరధ్వంసి కయినా శక్యమగు ననుకొంటివా? ఓదనుజాధీశా! నన్ను రక్షింపుమనుచూ లేచి, కరములమోడ్చి మ్రొక్కినచో, కనికరించి నిన్ను వధింపక విడువను. ఇది నిశ్చయమనిన ఇనకులుండు నవ్వి యిట్లనియెను.

శ్రీరాముడు విజృంభించి ముందుగా

—: రావణునికి హితోపదేశ మొనర్చుట :—

అంతటివాడవౌదువు ఓ యసురాంతకా! నీవెంతటి వాడవైతేనేమి, పరార్థ, పరకాంతల వంచనవృత్తి అతి హేయముకాదా? ఆదుర్జయ శౌర్యసంపదలను, కాంతలను దొంగలించుటకు వినియోగము సేయవచ్చునా? నీవన్నట్లు నిక్కముగా నేను నరుడనే. సందేహములేదు. కాని వసుధలో గల బలహీనులనందరిని సంహరింపతగునా? చేవగలవాడనని బల్కి చేడెలబట్టి బలాత్కరింతువా. ఓరి రావణా! నీవు బ్రహ్మ కులమువాడవు ధర్మమునుచెప్పుము, నీకు మ్రొక్కెదననెను. నేను బలహీనుడయిన నరుడను. నన్ను యుద్ధమునగెలచినా సంహరించినా నీకేమిఘనత? గనుక నాభార్యను నాకిచ్చి చనుము. సంధికిరమ్ము, మనకెందుకీ రంథి యనెను. అస్త్ర శస్త్ర వేదశాస్త్రములందు మేటియగు వీరు డీనీచరీతిని మెలగదగునా? యనిన అసురవిభుడు మేల్మేలని అట్టహాస మొనర్చుచూ ఇట్లనియెను. దంభతో పరకాంతానురక్తి

నాకు విడచెను. నాపడుచుతనముచెల్లి వయసు ముదిరినది. రామా! పెక్కుమాటలెందుకు? నీతోఁ బోరాడదలచి నీవెలదిని తెచ్చినాడను. రాఘవుడు నరుడు కాడనియు, ఆదివిష్ణునే యనియు పరిపరివిధాల భూమీశ్వరులు, భూసురులు, మునీశ్వరులు ప్రశంసింపగా వినుచుంటిని. నీబిరుదు లేపాటివో చూచెదను. నిలువుమా! దుర్భరమా రావణశత్రుమారణ రణప్రారంభసంరంభమును వీక్షింపుమా యనెను. ఓనరవరేణ్యా! కొందరన్నట్లు నీవు ముకుందుని అంశలో పుడమిని యవతరించినటుల వింటున్నాను. అదియే నిజమైతే రమ్ము, రమ్మిక తడవెందుకు. మోక్షసామ్రాజ్యలక్ష్మి నన్ను వరింపక విడచునా? సీత యెంతటి సద్గుణశీలయో పరీక్షించినాడను. ఇపుడు రాముని పరికింపనెంచినాడను, నీవు క్షత్రియుడవు, నేను బ్రాహ్మణుడను. ఓనరవరా! నాకు రణభిక్షపెట్టుమని యడిగెను.

—: రావణుడు యుద్ధముతప్ప సంధి నొల్లకుండుట :—

అంత చాపంబెందుకు? ఇంత సైన్యమెందుకు? రంథికి వచ్చి సంధియెందుకు, చంకదుడ్డు శరణార్థివైతివా? నిన్ను బొడువక విడువననెను. బ్రతికియుండెనా వాలి నాపక్షముండునని జడసి పొంచుండి యణచినావు. నీయండ నర్కసుతుడు కొండతవాడుండ యెందుకు జంకుచున్నావు? సమరమునకు సిద్ధమగుము మాయమర్మములు లంకలో తెలసుకొని రమ్మని దూతనుబంపి నాపురము కాల్పించినావు. హనుమనంతటి

వీరుడు నీకు యాశ్రితుడై యుండగా జంకెదవేల రామా! సమరమునకురమ్ము, అన్ననుజంపి రాజ్యము నీకర్పింతునని యాశ సుగ్రీవునకుజూపి చేరదీస్తివి. ఇంక మావిభీషణుడు లంక యొక్క మర్మములెల్ల నీకెరిగించును. జంకనేలరామా! సమరమునకురమ్ము. జలధిదాటివచ్చి సంధియనివచించి ప్రల్లదనముగల బంటునుపంపితివి. అంతటిఅంగదుడు దోర్బలాంగదుడుండ జంకనేల రామా. సమరమునకురమ్ము. నీతిపరుడవని నీయాజ్ఞను తలదాల్చి ఆడుదానినిబట్టి వికృతిగాజేసెను. అంతబలాఢ్యుడు నీతమ్ముడు లక్ష్మణుడుండ జంకనేలరామా. సమరమునకు రమ్ము. వనములందు, పర్వతములందు ఆకులలములతిని బ్రతుకు వానరులెల్లరూం ప్రోత్సహింపగా వనధిని దాటివచ్చి భువిలో బాపనపోటు, కప్పకాటు యెట్టివోచూతమని, త్రిజగన్నుతవీరుండగు నన్ను వధింపనెంచి ఇపుడు వెనుదీయనేటికి రామా! సమరమునకు రమ్ము.

—: రావణునకు శ్రీరాముడు తత్త్వోపదేశముచేయుట :—

అనినవిని రాముడిట్లనియెను. ఆదిలో దానవిని చంపితిని, శస్త్రజీవనుడని బ్రాహ్మణుని గెలిచితిని. వాలినివధించి తపించితిని, నీవు పావనుడవు, శూలికి భక్తుడవు, బ్రహ్మకులుడవు, నిన్నుజంప నాచేతులు రాకున్నవి గాన నీకు మ్రొక్కెదను, యుద్ధమునుమానుము. "ఇందుగల డందు లేడను" సందియమువలదు. భగవంతు డెల్లెడలాగలడు! తానఖిల జీవరాశులయందు నలరుచుండును. అనఘా! మనలో

బలాఢ్యు లెవరు? బలహీను లెవరు? బ్రహ్మకులోద్భవుండవు, పండితుడవు, వేదభాష్యము జెప్పిన విభుధుండవు, "ఆత్మవత్సర్వ భూతాని" యను నార్యోక్తి వ్యర్థ మొనరింప నీయంతవానికి తగునా? మద్యమును విడచి, మత్యమాంసములను తినుట మాని, ఆశలను వదలి, మోహమును త్యజించి, శాంతభావమున సతతమూ సంచరింపుము. నీపాదధూళి నాశిరమున దాల్తును. ఓ దానవనాథా! నిన్ను వధించి నీతమ్మునకు లంకా రాజ్య మిచ్చెదనని వాగ్దాన మిచ్చియున్నాను. అది తథ్యమే యైననూ హానియేమి? నాజానకిని నాకొసగి సత్యపథమున రాజ్యమేలుము. నీసహోదరునకు నారాజ్య సర్వస్వమంతయూ నొసంగి మాటనిల్పుకొనెదను. అనిన దనుజనాథుండు నవ్వి ఇనకులదీపకునిజూచి తలలూచి యిట్లనియెను. వాదము వినోదమూ మాకు మోదమగునా? శుష్కనిర్వేదముచే, ఖేదమణగదనెను. ఈవేదాంతము కట్టిపెట్టుము, ఔరా! నీకెవ్వడీవైరాగ్యముబోధించెను.

రావణుడు తాబట్టినకుందేటికి మూడేకాళ్ళన్నట్లు

—: యుద్ధమేశరణ్యమని పట్టువిడువకుండుట. :—

ఈవేదవాదములు నేనెరుగనివా? రావా? నాతో యుద్ధమొనర్పజాలవా? నీజగత్ప్రఖ్యాత కోదండ విద్యా వైశద్యముజూపి గైకొనుము కాంతారత్నమును రాజ్యమును అనెను. సద్యశ్శరాసనుండనయి, శౌర్యము, ధైర్యము, భాసిలగా, జగత్పూజ్యపరాక్రమమున పోరి జయింపుము. నన్ను

ఎథించి నీలతాంగిని సామ్రాజ్యమును గొనుమా, రాఘవా! అనుమానింపకుము. రాజ్యము వీరభోజ్యమను ప్రాజ్ఞుల వాక్యము రిత్తయగునా? మహికి భారము మేరమీరెను, ఇపుడు రాఘవుడో రావణుడో చావకతప్పదు. ఇర్వురకూ, యిలను స్థానములేదు. ఇంతకూ యరాతి నృపుడౌన్నిత్యము సహింపగలనా? "సహతేనాన్య సమున్నతి" యనెడి వాచా రూఢి సత్యముయగును. స్నేహనెపమున సుగ్రీవుని చేరదీసి, వాలిని వధించినాడవు. అవరుసను యిపుడు నాసహోదరుని చేరదీసి, మోసపుచ్చి నన్ను వధింపనెంచితివా? నరవరేణ్యా యని సగము బ్రాహ్మణుడు సగము క్షత్రియుడైన ముసలి వాని గెల్చుపోల్కి నన్ను నీవు గెలువగలవా? నేను బ్రహ్మ వంశ సంభవుడను, సద్బ్రాహ్మణుడను నాపేరు రావణుడు. మాధవు డస్మదీయ కులమాన్యుల వధించినవాడు. భూమిపై మాధవుడై యవతరించెననుమాట యధార్థమైనచో నా మనోరథం బీడేరునట్లు యతనివధింపక యూరకుందునా? వేధయూ, శంకరుండూ నన్ను యెన్నివరములిచ్చినారో తెలియునా?

అనినవిని వాలిసోదరు డాగ్రహించి, ధనుజనాథుని నరనాథునిజూచి కట్టెదురనిలచి రోషముతోను పట్టుదలతోను యిట్లనియెను. అప్రతిమానశౌర్యనిధియనిదలంచి విరించివంశ విప్రవరుండటంచు పరవీరభయంకరుడంచూ దైత్యప్రభువంచు నెంచి అమరాంతకుని రావణుని జంపలేక జంకుచుంటివా ఓ

రామా! వెంటనే వానివధించి భువింగల జీవకోటిని బ్రోవుము తండ్రీ యనెను. అక్కటా! సకలజీవకోటికి అంతకుండైన పాపాత్ముడు వీడు యెక్కడిబ్రాహ్మణుడు? బలహీనులజంపి జగంబున పేర్గన్నవాడు. వీనిని తప్పకుండావధించి ఓదాశరథీ, వెనుదీయక కులోచితధర్మమార్గమున వీనిం చక్కజేయుము రామా యనెను. అనినవిని వాలితమ్ముని యభినుతించి అట్టహాసంబుగావించి అసురవిభుండు దాశరథింగాంచి తన సోదరునిజూచి, మీసములదువ్వి యిట్లనెను. అన్నను జంపించిన విశ్వవినుతవానరేశ్వరుడు నీకు అభయహస్తమొసంగుచున్నాడు. ఓ రఘుకులేశ ఇంకనూ జంకుచుంటివా? సాహస ధైర్యములూనిరమ్ము నాతోను, సమరమునకు యనెను. నీ వెవండవు నీమహిమం బెట్టిదో జీవులసంహరించు శివుడువా? భక్తకోటికిన జేయవరంబులొసగు పద్మసంభవుడవో? దేవతుల వంశముధ్వంసమొనర్చు మాధవుడవా? భూమిూశు డోకడు దానవనాథు నెదుర్ప జాలునా?

సుగ్రీవుండు, దుర్మార్గుండగు రావణుని వధించితీరవలెనని —శ్రీ రాముని హెచ్చరించుట—

అనిన కపీశుండు దరహాసముతో తిరస్కరించి యిట్లనెను. దనుజుడవోటచేత తెలివిహీనతను, బాపుకొనలేక మనంబున నున్నమాయ మట్టు మిూరగా ఇనకులుం డెవ్వండో యెరుంగలేక రజ్జుపల్కుల నెందుకు ప్రేలెదవు, రావణాయని సుగ్రీవుడనెను.

ఇపుడు నీవు పేర్కొన్న మువ్వురూ ఇతనియందుకలరు, పరికించుటకు నీకుకనులులేవు. "చావదలచినవానికి సముద్రము మోకాలిబంటు" యనుచందమున అదరుచున్నావురా దానవాయనుచూ భళిరానిన్ను జంపరాముని బాణమెందుకు? ఒక్కదెబ్బకు నీతలతిక్కయణగును. అప్రతిమాన వానరవిక్రమము దానవుండవగు నీవెరుంగకున్నావు. దానవుల ఘోరతర అస్త్రశస్త్రకోటికి హెచ్చుగాగ్రమ్మరించు వానరులదుర్వార పరాక్రమంబు ఎన్నియోరెట్లుమేలు, మద్యమాంసభుక్కులు మాకొకలెక్కా? మావానరులు, యీదానవుల క్రూరచర్యలకు లక్ష్యపెట్టరు.

విభీషణుడు, శ్రీరామునకు రావణుని వెంటనే
—§ సంహరించుమని హెచ్చరించుట §—

అంత విభీషణుడు వినయంబునలేచి నవ్వుచూ పొంతకు జేరి, రామనరపుంగవునితో నిట్లనియెను. శ్రీకాంతా, రిపునిగాంచి సహించుట నీకుచెల్లునా, సుంతదలంపగావలయు శూరులు సమ్మతింపగా మగువనుహరించి, ధీయని మల్లచరిచి నీతోడపోరాడనిలచి పిలిచెను. స్థానబలంబున దనుజవిభుడు గర్వించి నీటిలో మొసలివలేనే మొసలియైననూ దుష్టచర్యల జేయుచున్నాడు; వాడు తుంటరి. దుండగీడు తనదోషమెరుంగక, ఒంటరి (అడవిపంది) బోలిస్వైబడియెగదా, పోటరియైన వాడుఓర్చునా? గాన నీబంటుతనంబుజూపి నృపులు సురలు,

మేలని సన్నుతింపగా జానకిని(బోచి జయంబొంది, కులభామినిగొమ్మ రామా! నీవు ఏరకులోచితమైన మార్గమునుదొరగి యరాతివీరులను దృంచకయున్న నీపిరికిదనంబు జూచెదరు. వేటరి బెబ్బులిని దాకజాలక బరచినయట్లగును. దనుజవర్యు నెదుర్చక మిన్నకుండినచో యనెను. చాటునపొంచుండి వానరునిజంపి రఘుప్రవరుండు వేటరియై వెలింగెనను నిందనుబాపుకొనదలంచెదవేని బాహాటముగా నన్నెదిర్చి ఈ అసురసింహమును సంహరింతువేని నిజమైన పోటరివౌదువు, వేటరిపోటరులు నిన్నువినుతింతురు, అంత విభీషణుండులేచి. ''అన్యథాశరణంనాస్తి'' యనుచూ ఓయనఘా! నిన్నాశ్రయించితిని, నీవరయకున్న మాకుదిక్కెవ్వరు ఏమిచేయగలవాడను గాన లెమ్ము పిల్లెక్కుపెట్టి బాణప్రయోగముచేయుము యనుచూ, యినకులాధ్యునిచూచి వచించుచుండగా దనుజనాధుడు మండిపడి దానవవీరులతో నిట్లనియెను.

రావణుండు యింటిగుట్టు లంకచేటంచు ముందుగా
—॥ విభీషణుని జంప సమకట్టుట ॥—

వీడు నాకనుజుడుకాడు, స్వకులాంతకుండు వీనింజంపకుండిన మనకు యింతదుర్గతిపట్టకయుండెడిది. ఇంటిగుట్టు యితరశాత్రవుల కెరిగింపునట్టివాని తొలిదొలుత వధింపనలెను. ఓరీ! విభీషణా వంశదూషణా నిన్నేమున్నువధించి పిమ్మ

ట రాముని వధింతును, నాకెట్టిదోషమూ యుండదు. పరుని జేరినఖలుండు తనూజుడైనాసరే శత్రువునికంటే వీడిబాధయే అధికముగానుండును. ఎండవేడిమిచే తప్తమైనయిసుక భాస్కరునికంటె తీక్షణమై కాల్చిపొక్కించును. ఓదానవవర్యులారా. వినుడు సుగ్రీవుడు, విభీషణుడు పరమద్రోహులు, వీర లిరువురను తప్పక వధింపవలెను. ఇట్టిఖలులు, ద్రోహులు తమఆత్మీయుల గలియకున్నచో యితరులుమర్మంబును తెలిసికొనగలరు. ఓదానవవీరులారా! ద్రోహులు శత్రుభూపతికి తోడ్పడినచో అట్టివాళ్ళను ఆప్తులనుచు మోహవశమున విడువరాదు. సందేహమువిడచి వారలతప్పక వధింపుడు, నేడు ఆకులద్రోహిని విభీషణుని సంహరించెదను, ధూర్జటియయినా నన్నెదిరింపగల్గునా? అక్కటా! కులగౌరవముతైనా తలంపక రాజ్యకాంక్షచే వికటమతితో తొలంగిన విభీషణునిచే మన యింటిగుట్టు లంకకుచేటుగూర్చెనని గాసిలి, దోసిలియొగ్గ బోక జంకక ధృతిబాదుకొల్పి క్షితిలో కీర్తినిలుపుకొనుడు. దానవులారాయనెను. ఔరా, క్రూరా, విభీషణా, కులమర్యాదలు విసర్జించి యీశ్రీరాముండొక గొప్పదైవమనుచూ స్నేహంబుగావించితివా! రారా తమ్ముడా రాజ్యకాంక్షగలదేని నా రాజ్యము నీకిచ్చెదను. వైరమేటికి మనకు మనవంశము ధ్వంసముకానున్న వైరినిచేరతగునా? చంపచేతులురాక నిన్ను త్యజించుట దోషమైనది. నీముఖముచూడను. ఈపురికి కీడు చేకూరెను, సాధింపనెంచితివా? శత్రువునకు నెయ్యుండవై

ట రాముని వధింతును, నాకెట్టిదోషమూ యుండదు. పరుని జేరినఖలుండు తనూజుడైనాసరే శత్రువునికంటే పీడిబాధయే అధికముగానుండును. ఎండవేడిమిచే తప్తమైనయిసుక భాస్కరునికంటె తీక్షణమై కాల్చిపొక్కించును. ఓదానవవర్యులారా. వినుడు సుగ్రీవుడు, విభీషణుడు పరమద్రోహులు, వీర లిరువురను తప్పక వధింపవలెను. ఇట్టిఖలులు, ద్రోహులు తమఆత్మీయుల గలియకున్నచో యితరులుమర్మంబును తెలిసికొనగలరు. ఓదానవవీరులారా! ద్రోహులు శత్రుభూపతికి తోడ్పడినచో అట్టివాళ్ళను ఆప్తులనుచు మోహవశమున విడువరాదు. సందేహమువిడచి వారలతప్పక వధింపుడు, నేడు ఆకులద్రోహిని విభీషణుని సంహరించెదను, ధూర్జటియయినా నన్నెదిరింపగల్గునా? అక్కటా! కులగౌరవమునైనా తలంపక రాజ్యకాంక్షచే వికటమతితో తొలంగిన విభీషణునిచే మన యింటిగుట్టు లంకకుచేటుగూర్చునని గాసిలి, దోసిలియొగ్గబోక జంకక ధృతిబాదుకొల్పి క్షితిలో కీర్తినిలుపుకొనుడు. దానవులారాయనెను. ఔరా, క్రూరా, విభీషణా, కులమర్యాదలు విసర్జించి యీశ్రీరామునొక గొప్పదైవమనుచూ స్నేహంబుగావించితివా! రారా తమ్ముడా రాజ్యకాంక్షగలదేని నా రాజ్యము నీకిచ్చెదను. వైరమేటికి మనకు మనవంశము ధ్వంసముకానున్న వైరినిచేరతగునా? చంపచేతులురాక నిన్ను త్యజించుట దోషమైనది. నీముఖముచూడను. ఈపురికి కీడు చేకూరెను, సాధింపనెంచితివా? శత్రువునకు నెయ్యుండవై

నాగొంపను ముంచ నెంచితివా? అక్కటా! కుచ్ఛెళ్ళలో పాముపయితివిరాయనెను. నీవు నీతినిదప్పనివాడవైతే వీశంశ మర్యాద నిల్పదలతువేని నిజసంఘము నుద్ధరింపనెంచితేని రారా తమ్ముడా, శత్రువును జేరతగునా? రాముడు విష్ణువంశసంభూతుడని భీతిల్లి కులమును చెరచెదవా? ద్రోహీ! నీకు నేను జ్యేష్ఠుడను నాడు నిన్ను నిన్ను సభలో నిందించితిని, అయినా నాకు కీడు రానివ్వకుము నా దేశము వంశము, నశింపజేయదగునా? నీకున్యాయమా, నీమార్గము లోకమే రీతిని సమ్మతింపగలదు, ఆలోచించు తమ్ముడా!

అన్యులజేరినట్టి ఖలుండు ఆత్మజుడైనా, మరెవ్వడైనా దౌర్జన్యవిధానమువిడచి సైచిన హానితప్పక ఘటిల్లును. వాడిని ఘోరతర శాత్రువునిగానెంచి, వదించి ఆపయిని జన్యమొనర్చి దేశమును, సంఘమును, వంశమును, బ్రోవవలెను. సోదర్యంబు తలపక, నీవున్నూ, సుగ్రీవుడున్నూ, మర్యాదనువిడచి దురాశకుంతగిలి సామ్రాజ్యంబు కాంక్షించి కుమతులై వైరులకూడిరా? ఇప్పట్టున మీశిరచ్ఛేదప్రక్రియ నేను పూనుకొనెదను. అపుడుకదా లంకకు క్షేమము చేకూరును. అని తన మండలాగ్రమును, హస్తముచేబూని భీకరాశ్యుండై, కన్గవ కెంపుదోప లేడిపైబడు సింహముకరణి దనుజవరుడయిన విభీషణుని దారొ్కనిసంత తాళుము తాళుమంచూ ఇనకులుడు ఆగ్రహించి దనుజేశ్వరునిగాంచి యిట్లు వచించినను.

నాగొంపను ముంచ నెంచితివా? అక్కటా! కుచ్చెళ్ళలో పా ముపయితివిరాయనెను. నీవు నీతినిదప్పనివాడవైతే వీశంశ మర్యాద నిల్పదలతువేని నిజసంఘము నుద్ధరింపనెంచితేని రారా తమ్ముడా, శత్రువును జేరతగునా? రాముడు విష్ణువం శసంభూతుడని భీతిల్లి కులమును చెరచెదవా? ద్రోహీ! నీకు నేను జ్యేష్ఠుడను నాడు నిన్ను నిన్న సభలో నిందించితిని, అయినా నాకు కీడు రానివ్వకుము నా దేశము వంశము, నశింపజేయదగునా? నీకున్యాయమా, నీమార్గము లోకమే రీతిని సమ్మతింపగలదు, ఆలోచించు తమ్ముడా!

అన్యులజేరినట్టి ఖలుండు ఆత్మజుడైనా, మరెవ్వడైనా దార్జన్యవిధానమువిడచి సైచిన హానితప్పక ఘటిల్లును. వాడిని ఘోరతర శాత్రువునిగానెంచి, వదించి ఆపయిని జన్యమొనర్చి దేశమును, సంఘమును, వంశమును, బ్రోవ వలెను. సోదర్యంబు తలపక, నీవున్నూ, సుగ్రీవుడున్నూ, మర్యాదనువిడచి దురాశకుంతగిలి సామ్రాజ్యంబు కాక్షించి కుమతులై వైరులకూడిరా? ఇప్పట్టున మీశిరచ్ఛేదప్రక్రియ నేను పూనుకొనెదను. అపుడుకదా లంకకు క్షేమము చేకూ రును. అని తన మండలాగ్రమును, హస్తముచేబూని భీకరా శ్యుండై, కన్గవ కెంపుదోప లేడిపైబడు సింహముకరణి దనుజ వరుడయిన విభీషణుని దార్కొనిసంత తాళుము తాళు మంచూ ఇనకులుడు ఆగ్రహించి దనుజేశ్వరునిగాంచి యిట్లు వచించిను.

శ్రీరాముండాగ్రహించి, రావణుని
—♦ తప్పక వధింతునని భయపెట్టుట. ♦—

దనుజేశ్వరా! ఇంచుకంతైన దలంపవు. బ్రాహ్మణుడవు. యీరీతి ప్రవర్తింప చెల్లునా? నిన్ను వధించుట నాకు కష్టతరమయిన పనికాదు. శాంతించి సహిస్తున్నకొలదీ, వెనుదీయక పైబడుచుంటివి. ఇకనుతాళక నాభక్తుల బోత్రిచుటకొరకు నిన్నుదృంచితీరెదను. మాటలవల్ల మరిప్రయోజన మేమియూలేదు. నీదోస్సారము, నీపరాక్రమము, నీప్రతాపోన్నతి, నీదార్జన్యము మేరమీరినవి. నిర్బంధమార్గాన్న అక్రమంబుగా, రాజ్యమంతయూ పాలింతువా? నీదేశము, నీసహోదరునకు నిష్కర్షగా నిచ్చెదను. మనుమడు చచ్చెననుచూ అభిమానవశమున బ్రహ్మ యేడ్చిననూ అనఘుడు అనుచూ, భక్తుడు అనుచూ ఫాలాక్షుడు శూలముబూని వచ్చిననూ సరే నిన్ను విడువను. వధించి వసుధను ధర్మము కాపుకొల్పి, పావనులగు భక్తులను కృపామతి బ్రోవకతప్పదియ్యేడను.

సూర్యచంద్రాదులు వారివారి గతులుదప్పిననూ, సోదరులును, భార్యయును, సఖులు తప్పిచరించినా, తలిదండ్రులు మరణము బొందనున్నా, రిపులు రాజ్యమాక్రమించినా, శరణముగోరు నాశ్రితుల జయ్యనబోచెద నెట్టివేళనైనా యనెను. ఎంతకాలమువరకూ నేను యిల నెసగుచుందునో, అంతకాలమువరకూ నాయాశ్రితులకు హానిచేకూరదు.

నేను జీవించియుండగా నాభక్తులను నీవెట్లు వధించగలవు. నీవెంతటివాడవైనా ఆపని జరుగనేర దనెను. అని శ్రీరాముడు కోపోద్దీపితుడై తనకోదండము లక్ష్మణుడివ్వగా నందుకొని దనుజాధీశుని జూచి యిట్లనియెను. ఓరి రాక్షసాధమా! నిన్ను దండించి, ఖండించి సీతమ్మని బ్రోచెదను. సమరమునకు సిద్ధము కమ్మనెను.

రావణుడు తనప్రతాపములు, శ్రీరామునకు
—: యెరిం గిం చు ట :—

అనిన అసురవిభుడు నవ్వి చెలరేగి, డాకాలపులియగు నేను, కాలయముని గుండెలపై తన్ని వానిగెలచిన గండుమగండగు నన్ను ఓనరవరేణ్యా జంకింప సమకట్టితివా? మహిమాఢ్యులయిన సురసామ్రాజ్యాధినాధులు, మహారాజులు నా రాజ్యమున పాదదాసులై యున్నారని వినలేదా? రామా! హాహాకారి నెనంగజాలిన మహాయోధుండవా నీవు? పో పోరా, డింభకా! నన్ను పోరి మీరగలవా? నాప్రతాపమెరుగవుగదా? ఎవ్వనికోపాగ్నికి యింధనమ్మై, శతృశస్త్రాస్త్రములు భస్మంబయ్యెనో, ఎవ్వని దోశ్శక్తి, పృథ్వీశులగల రక్తధారల గురిసిన దాత్రివిత్రేల్చెనో, ఎవ్వని తురగ మత్తేభ భట పద రజఃపాళిలో నినుడు సంఛన్నుడయ్యెనో, ఎవ్వని హుంకారరవమున బ్రహ్మాండము బ్రద్దలయ్యెనో, ఎవ్వని దాడికినోడి దేవేశ్వరాది దశదిశానాధులెల్లా నాదాసులైరో, యమునకు యముండనైన యీరావణునకు జంకించవచ్చునా.

రామా! యనెను. వైరిమర్మంబులు నెరుగనెంచి కుటిలమార్గ మున చనుటమాని నాయనుజుని నాకప్పగించి మగతనంబు న్నచో మల్లచరచి యుద్ధమునకు రమ్ము. భీషణంబైన రావ ణుని భాషణములు విని విభీషణు డిట్లనియెను.

విభీషణుడు రావణునకు శ్రీరామమహిమను దెల్పి

—: వానిని విడవజాలననుట. :—

పరమపావనుడైన రాముని సేవవిడిచి నీదరి ఎవడు చేరును? కోపమువచ్చుగాక, నిను కోరిభజించెడి మూఢు డెవ్వడు? ఏపాపమెరుగను అక్కటా! నన్ను సభాస్థలిని దిట్టుచూ కొట్టలేదా? సంతాపముబొంది ఇపుడయినా నా రఘురామచంద్రుని, శ్రీనివాసుని జే పరమేశ్వరాయనుచూ ఓ యగ్రజా! చేతులుమోడ్చి భజింపుము. తారకబ్రహ్మ నాముడు కోదండరాము గొలువనేర్చిన యితరుల గొలువ వలెనా? శ్రితజనావనకాము, సంసృతివిరాము, పతితపావన నాము నేవిడువగలనా? కల్పకచ్ఛాయ సంకల్పసిద్ధినిబొంది, ప్రాజ్ఞుడు యేరండచ్ఛాయకు జనునా? కామధేనువుగొల్చి కామ్యంబుబడసిన ఘనుడు గార్ధభమును కాంక్షించునా? విబుధలోకానీత పీయూషమును గ్రోలి మాని యేగునా సురా పానమునకు? పురోడాశ సంతోషిత స్వాంతమనుజుడు మాస ముల కాసించునా? రామపాదారవిందమరందపాన మత్త చిత్తుండు విత్తమార్జింప నన్యులసేవించి భజింపనరుగునా? ఓ దానవేశా! నేను నీతమ్ముడనుయాశ విడువుమా యనెను.

—:రావణుండు తమ్ముని దూషించి నిష్ఠురములాడుట.:—

అనినవిని యాగ్రహముతో నొఱుగరచి, అగ్గిపై గుగ్గిలముజల్లినట్లు చెలగి, మండలాగ్రింబు జళిపించి; మట్టుమీఱు శోకమున రక్షోనిభు డిట్లనియెను. మాటాడెదువా తులువా! సిగ్గులేక నీమార్గము శిష్టులు ప్రశంసింతురా? నీజ్యేష్ఠసోదరుని మన్నింపదగుకదా? శ్రీరాముండెవ్వడు? రావణుడెవడు? నాప్రారబ్ధమెట్లుండినా, ధైర్యస్థయిర్యహీనుడవై నీప్రవర్తనము ఆమోదింతునా? పెద్దవానికి తమ్ములు యీలోకాన లేరా? నీవలే మనఃక్లేశము చేకూర్చిరా? నీరీతిని భరతుడు రామునియెడ ద్వేషించి తనవైరులం జేరంబారెనా? రాజ్యకాంక్షగలదేని జేకొమ్ము నేనిచ్చెదను. ఏమిరా? తమ్ముడా? రాముడు నీకేమగును? నీకు యేలాగున లోకము ప్రశంసించగలదు. నీయన్నను విడనాడి రమ్మనుచూ, కోట్లుధనమిచ్చినా రహశ్యముగా బిలచినా యిచ్చటికి వచ్చునా? నీకునూ, సుగ్రీవునకునూ బుద్ధిలేదుకదా? హరునిసంకల్పమెట్లో అట్లగునుగాక, జ్ఞాతలమందుబుట్టిన నరమాత్రుడు మాధవుడైననేమి? నీతాతలదండ్రులనూ, కులమునూధ్వంసముజేసిన దుండగీడు, ఛీ ఛీ!నీతివిరుద్ధమంచు గమనింపక వైరులనాశ్రయింప నీమనస్సెటుల సంతసించెను? వచింపుము ఒకించుక సంతశించెదను యనెను. ద్రవ్యాశాహతమతీ, గర్తవ్యాంశమెరుగవైతివి. తమ్ముడా! రిపుసింహవ్యాధులను, దుర్ధర్షకరివ్యాధులను సంహరింప మనుజులకు వశమా? దేశమూ, వం

శమూ విడచి ధీరపథంబు త్యజించి సర్వమును నాశము జేయ లేశమయిననూ వెనుదీయక క్రోధమున చరింతువా? విభీషణా! వంశవిభూషణా? దురుద్దేశముదక్కి నిర్భయగతిని చనుదెమ్మను మానమేటికి? సకలసంపదలకు లోటులేనట్టి సర్వ లంకానాథుడను, పరాక్రమ మండలాధీశుడను, వీరుడను, అట్టి నన్ను హీనుని జేసి, ఓసోదరా? నరాధముని గొలువ నెట్లెంచితివిరా? జ్యేష్ఠుడను, సర్వదానవశ్రేష్ఠుడను, కనిష్ఠువని నిను మందలింప యిటుల నిష్ఠురముల బల్కితినిగాక, సైరింపవలదె చెపుమా? అంతమాత్రాన నను బాయతగునా? రారా తమ్ముడా! నేను పెద్దనాడనైతిని. నాకీ రాజ్యమేల? నీవు లంకారాజ్యమును కాచుకొమ్ము. కులమును కాపాడుకొమ్ము. ఆహవప్రారంభమున కేగుదెమ్ము. రిపుమర్దనుండవయి సర్వసేనాసమూహమును నడిపింపుమా? ఈసంకులసమరములో పోరుటకు శక్తిజాలక శత్రుపాదాబ్జముల గొల్తువా? ఈరాముండు పరాత్పరుండనుచూ నీవు ప్రశంసించిన వీరులు ఛీయని నిన్ను యేవగింపరా? నీకెందుకీ మనోవిభ్రాంతి? నా పక్షమున బోరదలంపనిచో ఉదాసీనుడవై వనమునకు పొమ్ము? వంశవిద్రోహివయి వైరుని జేరి మర్మములెరిగింప నీకుతగునా.

—: విభీషణుడు ప్రత్యుత్తరం బొసంగుట :—

అనిన రావణానుజుడు నవ్వి మందహాసముతో నీమర్మములు వైరికెరిగింతునని భీతిచే బల్కుచుంటివి? ఓదానవేశా! నేను నీకు తమ్ముడనను ప్రేమ నీకు యెందుకులేదు? ముక్తువగా

మాటలాడి కుటిలమార్గమున నన్ను మోసపుత్తువా? ఓటక్కుటమార విద్యలనేర్చిన పెద్దనక్కా? నీవు నాకెక్కడిఅన్నవు? ఎవ్వానికెవ్వఁడు చుట్టము? పాడిదక్కి యిట్టివాక్కుల పలికినంతనే నీతికోవిదులు నిన్ను శబాసని మెచ్చుకుందురా? సర్వ జీవులకూ తల్లిదండ్రులు దైవంబని ధర్మవచనమున్నది. ఈ మర్మ మెఱింగియూ కుటిలుండై సంచరించు దుష్కర్ములు పుత్రులైనాసరే విడనాడి తొలంగుట ధర్మము. నేను నిజము పల్కుచున్నాను. వినుమా! సత్యమునుకప్పిపుచ్చి, కులసంగతిబాసిన ద్రోహివై పాండిత్యమును వెల్లడించుచున్నావు. నిత్యమూ సాధుసజ్జనుల వేధించి దుర్మార్గుండవయి పరాంగనల గాసిలజేసిన దోషము యేమగును. ఓదైత్యకులేశా! నీవు యిప్పుడయినా న్యాయమార్గంబున సంచరింపుమా. అనఘుడవై, పురాధిపతివై బ్రతుకదలతువేని సజ్జనులు సంతసింపగా, జననిజానకిని రామునకప్పగించు. నీతనూజులు ఆప్తులు, హితులు, దక్కుదురు. అటులకాదేని దనుజకులముసర్వమూ నిక్కముగా ధ్వంసమగును. కుంభకర్ణుడు గలడంచు ధైర్యమున ఓదనుజాధిపా! పోరాడదలంతువేని ఇనకులునిజ్యానినాదంబువినిన యాతడు దీర్ఘనిద్రకు వివశుడగును. ఇంద్రజిద్విక్రమంబెంచి అతిశయించుచుంటివా? ఓలంకాధిపా! ఏటికీపోరు? లక్ష్మణుండెట్టి పరాక్రమశాలియో దలపవయితివి. గాన జానకి నిచ్చిపొమ్ము. అక్రమంబునదెచ్చిన పరాంగనను బాయునని పట్టుబట్టి వైరమూని, ప్రీతి దనుజులందరినీ మృత్యు

దేవతకు బలియొసగ నెంచితివా? కరికుంభాంతర మాంస తుప్తబలవత్కంఠీరవంబైన భయంకరయుద్ధమున దానవాంత కుని, హరిని, నారాయణుని, రాఘవుని, జయించగలవా? నీకీ దురభిమానంబేటికి దానవా? అనిన అసురవిభుడు ఔ దలలన్నూచి, ఇనకులునిజూచి కోపించి యిట్లనియెను.

—: రావణుడు మరల యుద్ధమునకు విజృంభించుట :—

నీచేవ చూపించదలచితివా? చాలుచాలు రామా! యనెను. బంటుతనంబు జూపమిక వాలినిగూల్చినప్పుడే నీ ప్రతాపము బోధపడియెను. నీతలదన్నురీతిని, వింటికితూపుల గూర్చిన రణవీరుల పెక్కుర నేగంటిని, నీవు ముక్కంటివా? తమ్మికంటివా? జగన్నుతవీరుండనైన నన్నుజయింపగలవా? డింభకుడవయ్యా, సమరసంరంభమునకు తెగించివచ్చితివి. సంతోషమే యుద్ధమునకు సంసిద్ధుడవైయుండుము, యనుచూ ఢమఢమధ్వని గావించెను కులపర్వతములూ, కుహరములూ ధరణీతలంబూ తల్లడిల్ల, యుద్ధభోజనమౌని యుల్లంబురంజిల్ల సురనాథుండు సొమ్మసిల్ల, కైలాసము చలింప, కాళి చండీ శుని కౌగలింప, షణ్ముఖుడు సుపర్వసైన్యంబు చేరజీర, వేల్పుల పూబోండ్లు విహ్వలింప చకితుడై బ్రమానుపడి విరిం చనుడు వినగా, పాల్కడలిని వెన్నుండు మేల్కొనగా, ప్రళయ పర్జన్య పర్జన్యగర్జనమనంగ, ఢమరుకమును రావణుడు అమరు లడలునట్లుగా కొట్టించెను.

హనుమంతుడు, రాముని స్తుతించి యుద్ధమొనర్పుడని
—ప్రార్థించుట—

దేవారాతిచమూపారావారము మేరమీరి రణరణనములను గావించి విజృంభింపగా ఆంజనేయుడు పరికించి రామభద్రునితో నిట్లనియెను.

ఓ రాఘవా! దుందుభులు మ్రోగుచుండగా రమ్ము. నీయమోఘసమర ప్రావీణ్యమునుజూపి నీకోర్కెను కొని పోవుము. నీతూపులకు యీ రక్షోనాధుడు యేపాటివాడంచు సొమ్మసిలి ప్రాణములు విడుచును. రావణుని చేవ నణగించి, సప్తవారాశులను ముంచి చనినట్టి వాలిని ఒక్కకోలను గూల్చిన బలుండవీవు, నీకు రావణుడననెంత? నీరజాక్షా! రావణుని కారబెట్టిన రాజవరుని కార్తవీర్యార్జునునియెదిర్చి, కసిమసంగినట్టి పరశురాముని గెలిచిన దిట్టవీవు. ఓనీరజాక్షా! నీకు రావణుడననెంత? రామా! భువిలోని రాజన్యులు బాణ రావణాదులు మోపెట్టలేని యాశివకోదండము దృంచి, శాశ్వతయశః శ్రీదేవిని శ్రీదేవిమెచ్చి వరింపచనుదెంచిన వాడవుకదా. జేజేలుచేయుచూ నిను దివిని కీర్తింపగా, ఓ రాఘవా! శ్రీవిక్రమప్రౌఢిని మరచితివా? భువి నిను సీత పొందుటకు మున్నే లజ్జకీర్తి యనుయువతులు నిన్నువరించిరి. నీవు సీతంగొనుట లజ్జతొలంగి యన్యభూధవుల వరించెను. కీర్తి వసుధాస్థలి గ్రుమ్మరుచుండెను. రావణు డవనిసుతను హరించె. అక్కటా! ఇపుడేకరణి సహింతువో? ప్రాజ్ఞుండ

వనుచూ అమోఘబలవంతుడవనుచూ నుతింపనౌనా? నీప్రజ్ఞ యలికాక్షునికైనా యెఱుఁగరాదు. నీవు సర్వజ్ఞుడవు, నీవు యెఱుంగవని పల్కుదునా? ఓ రఘురామచంద్రా! బ్రహ్మాజ్ఞు లెరుంగరాని మహిమాఢ్యుడవనుచూ భక్తితో నుతింతును. రావణకుంభకర్ణ రక్షోవీరులు నూహింపక్రూరులు దుర్వారులు, వారల సంహరింపుమని నిన్ను బ్రహ్మాదులు ప్రార్థింపగా, ఈభూమండలము కాపాడ రాముండవై యీరూపమున బుట్టగా మఱువనౌనే నీజన్మవృత్తాంతము. అనవిని కార్ముకంబూక హస్తమందుగొని రామచంద్రు డిట్లనియెను.

శ్రీరాముండు మానవధర్మము ననుసరించి
—: సంధికై యత్నించితినని తెలివిచ్చుట :—

సంధి లెస్సయని యత్నించితిగాని మానవుడనవుట చేత దైవధర్మముల నమ్మినాను. పోరొనర్పగా జని జననాశంబనుచూ జంకగా వైశ్యకులోద్భవుండనా? పోరొనరింపగా, జనుడు భూసురుడై జనించువాడు తాపోరదలంచునేని తుదముట్టినవరకూ విడువను. అన్యసంహారమే జీవనంబనుచూ ఆయుధంబూనిన రాచవాడు, తాను వైరులజంపుటో, ఉసురుబాయుటో చేయక తప్పదనెను. కలలోనయినా విరోధమున కార్యమొనర్పని కార్యవాది, వాక్కలహమొనర్చి ఖడ్గము బూనిన ధైర్యశాలి, తాను జవసత్తమున పోరినచో మధ్యను జంకి తొలంగును, తరుణంబు చూచుచూ వైశ్యడారయగా రాజనీతికి రెండుమార్గములు గలవు. పగకు పోకూడదు. ఒక

వనుచూ అమోఘబలవంతుడవనుచూ నుతింపనౌనా? నీప్రజ్ఞ యలికాక్షునికైనా యెఱుఁగరాదు. నీవు సర్వజ్ఞుడవు, నీవు యెఱుంగవని పల్కుదునా? ఓ రఘురామచంద్రా! బ్రహ్మాజ్ఞు లెరుంగరాని మహిమాధ్యుడవనుచూ భక్తితో నుతింతును. రావణకుంభకర్ణ రక్షోవీరులు నూహింపక్రూరులు దుర్వా రులు, వారల సంహారింపుమని నిన్ను బ్రహ్మాదులు ప్రార్థింపగా, ఈభూమండలము కాపాడ రాముండవై యీరూపమున బుట్టగా మఱువనౌనే నీజన్మవృత్తాంతము. అనవిని కార్ము కంబాక హస్తమందుగొని రామచంద్రు డిట్లనియెను.

శ్రీరాముండు మానవధర్మము ననుసరించి

—$ సంధికై యత్నించితినని శలవిచ్చుట $—

సంధి లెస్సయని యత్నించితిగాని మానవుడనవుట చేత దైవధర్మముల నమ్మినాను. పోరొనర్పగా జని జననాశం బనుచూ జంకగా వైశ్యకులోద్భవుండనా? పోరొనరింపగా, జనుడు భూసురుడై జనించువాడు తాపోరదలంచునేని తుద ముట్టినవరకూ విడువను. అన్యసంహారమే జీవనంబనుచూ ఆయుధంబూనిన రాచవాడు, తాను వైరులజంపుటో, ఉసురు బాయుటో చేయక తప్పదనెను. కలలోసయినా విరోధమున కార్యమొనర్పని కార్యవాది, వాక్కలహమొనర్చి ఖడ్గము బూనిన ధైర్యశాలి, తాను జవసత్తమున పోరినచో మధ్యను జంకి తొలంగును, తరుణంబు చూచుచూ వైశ్యడారయగా రాజనీతికి రెండుమార్గములు గలవు. పగకు పోకూడదు. ఒక

వేళ పగగొన వలసెనేని చంపుటో లేక చచ్చుటో జరిగి తీర వలయును. ఎటువంటి నాయకుడైనా నడుమున విడువరాదు. భువిని పునర్జన్మవిశ్వాసము గలవాడు రణమున మరణమే బడయవలసివచ్చునని జంకనేల? నిర్భయంబున వైరులనెదిర్చి పోరాడవలయు గాక. మూడవకన్ను తెరచి ఒకచేత త్రిశూల ముద్రిప్పి, రుద్రుండు చచ్చేర వచ్చుగాక, సరసిజభవుండు యాజికి వచ్చిన వచ్చుగాక. కులభామిని దానవకోటి ధాటికి చచ్చిన చచ్చుగాక. దనుజనాథుని కుత్తుకలు ఉత్తరించి తీరెదననెను. అని విరోధులంజూచి యాగ్రహించి, లస్తకం బున హస్తనిన్యస్తుడగుచూ ఒక్కమొగి నుక్కమీరి విల్లెక్కు బెట్టి టంకృతి నొనర్చిరి, హుంకరించుచూ వానరుల హుంక రించిరి. ఓంకార విలీనంబై టంకారము, మహాహుంకార మొదవజేయగ, యోధవరేణ్యులు హుంకారము చేయు టరుదా! రంథిని కోరకుండా ధర్మంబు ప్రతిష్ఠింపగా, సంధిని గోరి నిరర్థకంబగుటచే రోషము నెక్కొనగా రఘురామచం ద్రుడు బాణమును మేదినీవలయు భక్తవ్రాతము సంతసించు రీతిని సంధించెను.

—: వానర దానవవీరుల సంకుల సమరప్రారంభము :—

ఓ రాఘవరామా! నీవు యుద్ధమున నిలచినచాలును. పావని (ఆంజనేయుడు) దనుజుల నెదిర్చి, రావణునికి భండన మునకు పిలచెను, సందేహములేదు. ఇట్లు యినకులాధ్యుడు శరమును సంధించి నిల్వగా, జాంబవంతుడు శూరవానరుల

హెచ్చరించినంతనే పెచ్చుపెరిగిరి, వానరబలమూ సుగ్రీవుడు సంతసించెను. వానరభల్లూకములు సేనానాథుల ననుజ్ఞ చేకొని నడువగా దానవవీరవరేణ్యులమానసమున దురభిమానము హెచ్చెను.

శ్లో. జయత్యతి బలోరామో, లక్ష్మణశ్చమహాబలః.
రాజాజయతి సుగ్రీవో, రాఘవేణాను పాలితః.

అనుచూ రాముని శ్లాఘించుచూ, భూరుహములను, పాషాణములను బూని, దనుజులవధింప యుద్ధోత్సాహమున వివిధగతుల చలంగిరి.

లావుచేవలు గలిగిన సుశిక్షితసైనికులై నానావిధ భీకరాయుధ రణంబున ఖ్యాతిజెంది, దేవతలజయించి రణ శిఖామణులని పేర్గాంచి రావణసైన్యంబంతయూ కపిసైన్యమునుగాంచి చరించిరి. ఆయుధహీన దుర్బలవనాటసమూహముతో వైరంబే హేయమని స్వల్పులజయించిన లోకము మెచ్చదనుచూ ఒకప్పుడు ఓడినచో ఛీయని యీసడించెదరు. మనకెందుకిట్టి పోరనుచూ, దైతేయుల కర్మమూ యన్నట్లు విరించనుడు విధించెనిట్లనుకొనిరి. అనుచూ కొందరు వెనుదీయ అంతకంతకూ అధిగమించిన వైరులవిధము గాంచి, కొందరు చలింపగా మరికొందరు మండలింపగా, అసురబలమున నెలగొనె నలబలంబు. చూచెదరేమి, పెద్దపులులవలె పైబడి చీల్చుడింక సంకోచింపవలదు. కోతుల లాఘవము మనకొకలెక్కా? వాళ్ళను యేచి వధింపుడనుచూ

దనుజేశ్వరుడు హెచ్చరింపగా ఆలోచించకుండా యెల్లరు నూ యుద్ధమునకు చెలంగిరి. భూగోళము ప్రతిధ్వనింపగా, అమరులు భయంబున దిగ్భాగాంతములకేగ వ్యాఘ్రంబులు సహితమూ మృగములెల్లా దాగుకొనగా గుండెగుభేలుమనధణ ధణధ్వానము అనూనంబుగా మ్రోగెను. ప్రళయాంభోరాసి చందమున సంగరరంగభేరికూడా మ్రోగెను. సందడి హెచ్చెను. యుద్ధమున చావకతప్పదు లెండటంచు మానుం దుభిమ్రోగెను. మనమున దుందుడుకేటికటంచూ దాన వులు కొందరు పందలయ్యా తుదకు తెగించి ఆ మరున్నం దని గాంచి పారిపడిపోయిరి.

దనుజాధిపుండు ఆగకుండాపోరుసల్పుడని యానతిచ్చె నుగాక. తానుబాగోగులు నెంచక ఒకకాంతకై స్వకులోనతి మైనాజూడక యీగతినిపోరుసల్పుదురాయని చింతించుచూ దనుజవీరులు కొందరుయుద్ధమొనర్పసాగిరి. వైరులరుదెంచి లంకవిళంబంబువలదు, కోటబురుజులవెంట నేకాపాడవలయును యనగా దనుజవీరులు వివిధాయుధములబూని, ఘోరయుద్ధ మునకుసిద్ధమయిరి, ఆయుధములులేనట్టి అలతులనుచూ వా నరులజూచి నిర్లక్ష్యభావముతో సంచరింపవద్దు, వనౌకసము లకు లాఘవసాహసములు సహజగుణములుసుమా యనెను. అవనిప్రసిద్ధిగన్న యమరాంతకు లోడిరన్నవార్త నాచెవి బడకుండుగాక, అని శాయజాలని దానవుండొక్కడయినా, సంగరమున గన్పడకయుండుగాక, నాకవమానము వచ్చును

గనుక, యెవ్వఁడయినా భయపడిపారుదురేని, సంహరించెద ననెను. అసురవిభునాజ్ఞ నెల్లరూవినుడంచు దానవవీరుడొక్కఁడు ఆయవసరమున అంతటనూజాటి, తొలగినంతలో యుద్ధముభీకరాకృతిదాల్చెను, అతులబాణసంధానవిద్యావిధానమందు అవధానులైన ఆ దానవులతిభయంకర సమరచాతురీధురీణులయి, ఉత్కృష్టగతిని మెలగిరి. స్వర్ణగిరిశృంగముల నెల్ల దట్టముగను అలముకొని యున్న మేఘంబులని, తలంప అసుర వీరులు బుజుజులనావరించి కోటనుజాగ్రతగా కాపాడజొచ్చిరి. అమరాంతకుడు, మనుజాంతకుడు, సమరాంతకుడు అను బిరుదులుపొందిన దనుజులు గుమిగూడి, క్రమరీతిని కోటబురుజుల కాచుకొనుచూ నుండిరి.

ఓహోయనునట్లు, సేనాసమూహమును విభజించి రావణునకు మనంబుసంతసిల్లునట్లుగా ఆహవంబున వ్యూహములుగా, దానవవీరులుపన్నిరి. ఆయుధములు లేని యాటవికులు, యుద్ధమున నారితేరిన దానవవీరులతో "మోహరించిరి, వీరి కెంతటిసాహసమోయని, ముజ్జగంబులవారు, ఆశ్చర్యనిమగ్నులైరి. అసురేంద్రునకు ప్రమాదముకలిగినట్లు సురేంద్రునకు ప్రమోదముఘటించునట్లు, మునీంద్రులకు వినోదముసంభవించునట్లు జానకీనాథుండు శరమునుసంధించెను. అనఘుండారఘురామచంద్రుడు, పాదస్థుడై తన బాణాసనమెక్కుబెట్టి దివ్యాస్త్రంబుసంధించి నిలువగా, వానరులు, బలోత్సేకంబున, దనుజాటోపమణంప, మనస్థయిర్యముతో ఎదురగాబోయిరి.

ప్రాకటతత్వవేత్తయగు శ్రీరాముని మోము గాంచినంతనే; గమనింపజాలనిభయంబుతో, దానవలోకమంతయూ అమర బృందమంతయూ, సంచలించెను. భల్లూక, వానరవీరులు మహాపాషాణములను, భూరుహంబులను, బాహుబలంబులతో, ఉల్లాసముతో విసరుచూ, యుద్ధమును గావింపగా, దానవానీకము ఒక్కుమ్మడినిభయపడిరి, వానరులు వీరాలాపములాడి, దోర్వీర్యమునుచూపించి యేడీ మీ రాక్షసరాజు, ఇప్పుడేమైనాడు! నేడుమీలంకారాజ్యము కాచుకొండనుచూ, దైత్యులనుదాకి, దుర్వారపుకియను, కోటపైకెగసి, హాహాకారి పోరాడగా కొందరుద్వారపాలకులగూర్చి కోటలోనికిజొచ్చి మరికొందరు దైత్యమూకలపై కొండలు, బండలువేసి, అందరూ యేకమై కపిశినంతనే ఆ దానవులుకుక్కమీరి, రణచాతురిజూపి రనేకభంగులను అంతనుతిమంతులైన నీలుండు, అంగదుడు మహాబలాఢ్యులుగాన విరోధులుఆక్రోసింపగా, వారిపైనిబడి, అతికాయుడు మహోదరుడు అక్కజమొందినట్లు పొడిచి చండాడిరి. అద్భుతమైన పరాక్రమముతో వానరులు శైలములదెచ్చివిసరుచుండగా దానవానీకముదైన్యముబొంది యహంభావముదక్క నాయకులు పలికినట్లుఉగ్రులైరావణుడేగిదెంచి కపిసైన్యముసంహరింప నెదుర్కొనెను. దానవవిభుడొక్కుమ్మడి వానరభల్లూకముల వడిదునుమాడగా, దానవులుధైర్యము తెచ్చుకొని యభిమానముతో, పోరుసల్పుటకు తిరిగి ప్రారంభించిరి. నీలాంగు

దులు అంతలో మహాకాలాంతకులవలే దైత్యకాంతుని యెదర్చగా, వానరకోటి కోటనుకూల్చుచూ పురినున్నదానవులను హింసించమొదలుబెట్టిరి, సంగ్రామరంగమందు రిపుసంఘమృగంబుల సంహరింపగా, సింగమువలే రావణుడు నిశితాయుధమ్ములగొని, వీరవానరుల లావణగించి వధించుచూ మహోగ్రుడై నీలాంగదులదృంపనెంచి అతులాస్త్రముల ప్రయోగించెను. వారిరువురూ లంకానాథునిబలముగని వీని నెటులజయించుటో యని పరిపరివిధంబుల నాలోచించుచుండిరి. ఒక్కలకోరీదెబ్బకు పెక్కండ్రుకపులుచావగా ఆరక్కసురేడు అక్కజంబుగా ఘోరుసలిపెను.

—§ ఇంద్రజిత్తు యుద్ధముజేయవచ్చుట §—

రాక్షసరాజుతోబోరి అలసి సొలసిన నీలాంగదులకు వాయుసుతుడు తోడ్పడుటగాంచి మేఘనాథుండు మృత్యుదేవతవలెనే యుద్ధభూమినిజేరెను. ఆదనుజవర్యుడు శరశరాసనమూలూని బాణవర్షము కురిపించుటజూచి, నొకశైలంబుజేకొని సరభసమున రక్కసులడంగగా కరువలితనూజుడు విసరెను. రథ్యములతో సారథికూడాజచ్చెను, రథము పూర్తిగ్గా చూర్ణమయ్యెను. రావణి మూర్ఛనొందెను. రావణుడు తన కొడుకును కాపాడుకొనజాలక, మూర్ఛబోయెను, అంత రావణాత్మజుడు అహంకృతితోలేచి, రణంబుజూచి,కాలాంతకుడనగ అనిలాత్మజునిపడదన్ని, వానరసేనంతయూ తల్ల

డిల్లగా ఉగ్రుడై బాణములు విడచెను, ఇంతటిబంటుభువిని లేడనుచూ, ఓసరిల్లిరి. బాణవర్షముకురిపించి, ప్రళయకాల మేఘమునుబోలి, గర్జించి మేఘనాథుడుపోరాడెను. అపుడు హనుమంతుడు వైరిని మేల్మేలనిమెచ్చుకొనియెను. సంగర మునవిల్చిన నీలాంగదులాదిగాగల వీరులబిల్చి పురిగొల్పి బీరువోక రావణినెదిర్చి పోరాడెను. రావణుడిదేసమయమని శాత్రవులను బరిమార్చుచుండెను. రామచంద్రుడు తరుణము గని సంధించిన శరమును విడువ, నిలచి, గమనించుచుండ సుగ్రీవుడిదే సమయమనుచూ వెంటనే హనుమకు తోడుపడి యెను. అసతిచ్చినచో అన్నయ్యకుమ్రొక్కి ఆదానవనాథు పుత్రుని క్షణములో బరిమార్చనాయని లక్ష్మణుడు మానము దాల్చెను. దైత్యనాయకులిర్వురూ జెలంగి శాత్రవులైనకపు లనేకులను బరిమార్చిరి. అంతకంతకూ పోరధికమయ్యెను. దానవబలము హెచ్చెను. వానరబలము క్షీణించుచుండెను. అంత వాయుపుత్రుడు ఆగ్రహోదగ్రుడై ప్రళయోగ్రుడా యెను. అలసిపోయిన నీలాంగదులను అరసి రక్షింపబోయెను సుగ్రీవుడు హనుమంతుడు దానవులందాకి తక్షణమే విజృం భించెను. అంతటసూర్యాస్తమయమయ్యెను. అంధకారమునలు దిక్కులా వ్యాపించెను. ఆనిశాచరదోర్బల మధికమయ్యెను. వానరబలముక్షీణించి, పలుచబడియెను. వాగురంజిక్కుబడి నట్టిపక్షులట్లు ఇంద్రజిత్తు మాయలకుజిక్కి మెల్లకపులూ ఆజ లో కదలమెదలకనిలచిశూరత్వముదక్కి దిక్కుల జూచుచుండిరి.

కడిమిని దక్కి విజృంభణంబుడిగి లంకానాథుడు వేగమును విడువ దానవులు స్తంభీభూతులై భీతిల్లి జడులై తల్లడిల్లునట్లు రాముండు త్రిజగత్సంతానసంత్రాణంబు విడచెను. జ్యానినా దంబుభయంకరమయి, యెసంగ చాపము శంపయై రహింప సకలలోకంబులు దద్దరిల్లిపోయినవి.

—శ్రీ ఇంద్రజిత్తు ఘోరయుద్ధము జేయుట శ్రీ—

కర్షకులు కీశయోధులు, హర్షింప సదాగతిసుతు డను కూలింపగా, వర్షము కురిపించె దైత్యశీర్షతతులు మునుగు నట్లు మరియు రామచంద్రుని దివ్యబాణములకు చాపములు రోపములులేక కోపమున ప్రతాపహీనులై నిలచి సంతాపము తో వైరులంతా చిందరవందరైరి. ఆదనుజులగని సుగ్రీవుడు హనుమ, జాంబవంతుడు అంగదుడు నీలునిదోడ్కొని అనిసేయ ప్రోత్సహించిరి, వానరులంతటంజలంగి వైరదానవుల గాడో నర్చి నానానిశితాయుధములు నాటినా జంకక రాఘవుడే మమ్ములబ్రోచుగాకయని, మారిమసంగినట్లు, యాదానవ సైన్యమునుగవిసి అమోఘవైఖరిని, ధ్వంసమొనరించిరి. అతి కాయుడు మహోదరుడు అపుడతిఘోరరణంబొనర్చి యాయు ధంబులు దివికప్పుకొన్నట్లు విడచిరి. అతికాయుడౌనసంగ అమ్మహోదరుడుమెచ్చ ప్రకంపనుండు వానరులప్రాణము లనుగొను బాణములచే రక్తవర్షము రణమందు కురిపించెను. నరవానరులు శరాసనుల యౌన్నిత్యంబు వీక్షింపక, ఈవిధాన బోరిననే సహింపగలనా! ఖండించెదనుగాక! యని అరిలో

కాంతకుండా ప్రకంపనుండు మాయచే రుధిరమాంసశిలావర్ష మును కురిపించెను. భానుండుదయించిన యాదానవబలంబు తగ్గునని, వానరులకంధకారము హానికరంబంచు, నాతడాలో చించెను. ఆలోచించి ప్రకంపనుండపుడు భూమ్యాకాశమధ్య స్థుడై ధూలీవర్షసమేతుండై శిలలరువ్వుచూ, డెప్పుచూ రావ ణుండు మేల్మేలనంగ బీరంబుతో పోరుచూ,ఇదే వీక్షింపుడూ అదే పట్టుడు వేగమే వధింపుడు, అనుచు అంతటదానై మది దోపనీయక యెల్లరనూ, నదవదగావించె వైరులాక్రోశింపగా రావణుండానగా రావణివడిదోడ్పడంగ .రణవిద్యామాయ జూపుచూ కపటాహవమును ప్రకంపనుండుగావించెను. కా రాకూరంబై బలంబుదలకెను. గాఢాంధకారమున; అపుడు శ్రీరామా, రఘురామా, మాకు నీవేదిక్కుగాన తెలివిని జేకూర్చి రక్షించి మాయారాష్ట్రంబునణచి దానవమహా హంకారముంజంపి, మాఘోరారాత్రిం దొలగింపుమనుచూ, కపులొక్కుమ్మడిని ఘోషించిరి, ప్రయత్నము భగ్నమయ్యె నని.దనుజులువాపోవగా రాఘవుండాగ్నేయాస్త్రము వేయగా రావణుడు ఉద్విగ్నుండై చలింపగా జయదేవిని పెండ్లాడగా లగ్నంబిపుడు దాపరించెనని వానరసేనలో కోలాంగూలము పైకొనెను. తరణిఉదయించినంతనే తమముణుంగును జ్ఞానము లభించినంతనే అజ్ఞానమణుంగును. మాధవుని స్మరించునంతనే మాయయణగు. ఈరహస్యము ఓపార్వతీ! యిందువదనా! గమనింపుము. సర్వవానరములు మబ్బుబాసిన మార్తాండం

బులు చీకటింబోలు రాక్షసిమూకలెట్లు నిలచి నిర్నిద్రగతిని, పోరాడగలరు? ప్రళయకాలమేఘములు భాగములై జనవినాశమునకు ఢీకొనినయట్లు ఉభయసేనలూ తమాతమవిభులభయమొసంగ ప్రాణములందాశతొలగి పోరాడిరి.

—◆మేఘనాధునకు వాయుపుత్రునకు ద్వంద్వయుద్ధము◆—

మేఘనాధాదివీరులు అమోఘబలులున్నూ వాయుపుత్రాది కపివరులున్నూ ద్వంద్వయుద్ధమునకు బూనొ్కని, యీసుత్రో చెనగుచుండగా, వేల్పులకెల్ల వీక్షింప వేడుకగా నుండెను. రెండుకొండలు ఢీకొనెనేమో ప్రళయకాలఅబ్ధులు రెండూకలసి బ్రహ్మాండముదాకెనేమో గహనాంతరమందు జరించు రెండు వేదండములు ఆగ్రహించి పెనగులాడెనేమో యనుచు భ్రమింపగా ఆభండనసీమలో ఇంద్రజిత్తు హనుమానుడు యేపుమయి చెలరేగిరి. నామమహిమను గనుగొనుమనుని, నాల్గు శరములు రాకాశివిడునగా శ్రీరామాయనుచు పావని దానవుల శరములవిరచి తృణీకరించగా ఆపైని రాముండఖిలబాణసమూహాము గ్రుమ్మరించెను. పిమ్మట మాబాహుశక్తి గనుమాయని ఉగ్రుండై హన్మంతుడు దానవవీరుని రథము నొక కేలంబట్టి గిరగిరందిప్పి నేలంగొట్టినంతనే ఆనిర్జరాది యీ దెబ్బతప్పించుకొని లేచి బొబ్బరించి 'బ్రతుకుజీవుడా' యనుచు వేపరువారెను. నీధనుర్విద్యజూపింప నిల్పుమనుచు హనుమవెంబడించినంతలో తక్కినసురారులు యెదిరించగా తత్క్షణమే కసరి వారిపైబడి కసిదీర తన్నెను.

కపిసైన్యము విజృంభించగా రావణుడు
—: తనసైన్యముల రణస్థలమున విడచుట :—

క్రొవ్వాడిన వాలుమగలై వానరులెల్లబోర మున్వాంతుల ముప్పాతిక దైత్యసైన్యము నశింపజొచ్చెను. వాలంబుల దానవుల కరవాలంబులగొట్టి అట్టహాసముచేసిన కపులను గాంచి అన్నా తరితప్పినదని యెంచి రావణుండు రణస్థలమునువిడచి మెల్లగా జనెను. మిగిలిన దానవులు తోకలుగల వారితో తగిలిన ప్రాణంబులింక దక్కవనుకొని మగతనము విడచి మగువలతోకలసిమెలసి మనుగడవచ్చునని మగిడి పోయిరి.

నరవానరసేన యిదే యదనని పురంబునజొచ్చి
—: దైత్యుల చండాడుట :—

దురమింక దుర్భరంబని అసురవైరి తనసైన్యము వెన్నుచూపినంతనే, ఇదేతరుణంబని, నరవానరసేన పట్టణమున ప్రవేశించెను. ఒక్కవానరుండప్పుడు ఉక్కుమీరి లంక నిశ్శంకజొచ్చి తనబలమునుచూపించి యెదిరింపవచ్చిన రక్కసిని కసిదీరదన్ని స్త్రీలనక, బలాఢ్యులనక, బాలురనక, వృద్ధులనక యెల్లరనూ బాధించుచూ దైత్యగృహంబులు పడద్రోసెను. ఇంటాతడింటలేడని, తంటాలకు వచ్చినావా? "దైత్యపురస్త్రీలుఃంటాక" యనుచూ నొకసతి వింటాలముతీసి వానర వీరుని కొట్టెను. కోలాహలంబొనర్చుచూ వేళాకోళముచేసి వికటించుచూ వానరసమూహము స్వేచ్ఛగా పురంబున సంచరిం

చదొడంగెను. ఓహో!యనుచూ వానరులు దోస్సారంబు జూపించుచు బాహాబాహి బెనంగరండంచు నిర్బంధించి నిర్భీతితో మోహావేశమనస్కులై సతుల సంభోగించిరంచెల్లరునూ, హాహాకార మొనర్చి రాపురిని దైత్యాధీశుండు అల్లాడగా పర సతుల పట్టరాదని పలుకరాదు. మీరేదు నేర్పినవిద్యయే యని వినుండనుచూ దానవినిబట్టి ఏపుమై మానభంగ మొనర్ప నొక వానరుండు పూనుకొనియెను. ఔరా! రావణా! యెంతచేసితి వని దైత్యాంగనలు మండోదరికి దెలిపి, యీదుర్నీతిని నివారించి దానవాంగనల బ్రోవవేయనుచూ యేడ్చిన అప్పుడు రాముండు విని, అవివేకమున సంచరింపతగదంచు, ఆవానరానీకమునకు మందలించెను. తండ్రియానతి జవదాట తగదని వానరులు రామభద్రుని పజ్జకేగిరంత, భానుండుక్రుంగగా గాఢాంధకారంబు అంతటా గ్రమ్ముకొనెను.

దనుజాధీశుండంత విచారగ్రస్తుడై

—: మాల్యవంతుని సలహా గైకొనుట. :—

కనులొక్కింత చమ్మగిల్ల కింకర్తవ్యతామూఢుడై దనుజాధీశుండు, ధర్మజ్ఞుండైన మాల్యవంతునిగని మానము వహించి, నిశ్చలమతితో గంభీరుడై నిల్చి యిట్లనియెను.

ఓ మంత్రివరేణ్యా! దానవుల హాహాకారమువింటివా? మాకు నీవు మాతామహుండవు, ఏతన్మాతృడవుకావు? అన్నింటా మాకు పెద్దవు. మాతండ్రినాటనుండి మంత్రివై ఖ్యాతిగాంచితివి. ఓ మంత్రివర్యా! ఈనాటి ఘోరరణమున,

దానవసైన్యము సగము దగ్ధంబైరి. నానావిధనాయకులలో, సేనానాయకు డొకండుమాత్రమే శేషించెగదా! ఓడక బల హీనులు పోరాడిరి. బలవంతు లోడిరని బల్కుటకు నోరా డదు. మనకు శుభంబగునా? బెండ్లు మునిగినవి, గుండ్లు తేలి పోయినవి; మంత్రివర్యా యనుచు దురముల నారి తేరి, బల వంతుల వివిధాయుధములచే బోరిగొని అష్టదిక్పాలుర పొంక మడంచిన దైత్యకోటి, వానరులకు ఓడిపోయిరనిన వినిన నవ్వరా? సిగ్గు సిగ్గు, గ్రామసింహములు, సింహముల నెది రించి పరిమార్చి నట్లాయెను. ఆయుధముల నెరుంగని వాన రులు, ఆహవశిక్ష నెరుంగుదురా? తన్నాయకుడు అక్కటా సామాన్యనరుండెగాక అతీతుడౌనా? మాదానవమాయ నతి క్రమించి రణమల్లులమైన దైత్యుల జంపుటేమి? అన్యా యమూ న్యాయమూ దలంపక వానరుల వధించిన తప్పా యనెను. ఆటవికులు, పదాతులు అయినకోతులు ఆయుధ హీనులు, అంబుధిందాటి పరాక్రమించి రణక్రమశిక్షబొందిన మాసైన్యమును నిరాఘాటముగాజయించి దశకంఠుని శుంఠిని జేసి ఔరా! బాహాటముగా ఆనలంతులకు అద్భుతవిక్రమ మెట్టులబ్బెనో యనుచు, కరంబులు తొట్రిల కుండ నెత్తితి, మహాకైలాసము దుస్తర మాయారణ విక్రమక్రమముగా చక్రాదులను గెల్చితిని. బిరుదులు "రావణా, జగద్విద్రా వణా" యనుచు నేను నరులనూ; వానరులనూ; జయించ కుండిన నాజన్మంబేటికి? ముదుసలివి, ఆద్యుడవు; బుద్ధికిబృహ

స్పతివి, ఎల్లశాస్త్రంబులు చదివిన పండితుండవు. అఖిలంబు లెఱుంగుదువు; ఉపాయంబు దలంతువేని అది వ్యర్థముకాదు. యెన్నడూ దానవాభ్యుదయముఃనుగోరి ఇది తప్పు ఇదిఒప్పు అని యిపుడు మాకు చెప్పుమూ యని రావణుండు కోరెను. నాతలంపు నీవెఱుగుము. తాతలు చనినత్రోవ తప్పి చరింపను. ఇపుడు నీతులు చెప్పబోకు; నాతలకెక్కవుసుమా? నర వానరులను తప్పక జయింతును. నీవు లోకమెఱింగినవాడవు; నీవెఱుంగరాని రాజకీయాంశ మెందేనెకలదా? ఓజనవినుతా దానవోద్యానవన వసంతా! మంజులస్వాంతా! మతిమంతా! మాల్యవంతా యని సంబోధించిన యాతఁడు ఆహా! కులనాశనహేతువైన యీయుద్ధము విరమింపజేయుటెట్లు? కలహప్రియులై భూపులందరూ, ధనమును రాజ్యమును. జనమును ధ్వంస మొనర్చుదురొక్క స్త్రీవేల్మిడిని వనితకో, అన్యరాజ్యాహరణంబునకో యని యిట్లనెను. ఓచతురానన నాన్వయ్యాయోపనిధిచంద్రా! వినిర్జితేంద్రా! సంకోచింపక, చెప్పుమనికోరితి విప్పుడు మర్మమునుదాచిన కీడుమూడునని తథ్యమేబలెక్కదను, మర్త్యుడని పద్మలోచనుని ఆలోచించితివా? పుడమి దైవంబు నరుడయి యవతరించె, మానవదానవాతీతుడతడు, ప్రభువరా శంకలేకుండ మేల్కొనుము. నెమ్మదైవమ్మునమ్మిన, నమ్మకున్న భండనంబున ప్రత్యక్షానుభవమువలన, దెలసెను రాముండు దానవాతీతుడనగ ఆ హావంబు త్యజింపుమసురనాథా. యనెను, నరుడో వాన

రుడో కిన్నరుడో తెలిసికొను కాలము అంతరించెను. అయ్యో దాపరించినముప్పు తప్పుకొనుటయెట్లో బుద్ధిమంతుడు యోచించవద్దా? వినుము. అనుకూలమార్గము వెంటనేకనుగొని యుద్ధచింత మనమునవిడచి వైరమునుమాని శాంతమువహించి విరోధికి జనకజనిచ్చి పొమ్మనుము. చయ్యననాతడు లంక నుండి యావననిధిదాటి వానరులంబాసి పురంబునకేగినంతనే తరుణమునుగాంచి శత్రుసైన్యములువృద్ధిజేసి వానరసముదాయమును వెరవున మనప్రక్కకుద్రిప్పి ఆపయిని వెంటనే రాఘవుని పట్టణముముట్టడించినచో స్థిరముగా రాజ్యలక్ష్మి యున్నూ సీతయున్నూ ఓదానవనాథా! నీకుచేకూరును. ఇది సమయముకాదు సమరమునకు. వీరులుభీతచిత్తులై ఎద దలపోసిచూడుము, యిప్పుడెయ్యదికర్జమో సీతనిచ్చి యీ యదనున కీడుబాపుకొనినంత ప్రతిష్ఠకుభంగమని దుర్మమున బోకుమా ఓ ప్రభోత్తమా! దురభిమానము బొందకుమా యనెను. ఇది రాజనీతిపద్ధతి మదికింపగుగాక. వినుము, ఇంకొక కథ ఇది దేవరహస్యము యీయదనున ఆత్మీయులకు వచింప వలయును. అఖిలసృష్టికి పరమాత్ముడాదివిష్ణువు. అతనిలో నుండును శంకరుండు అబ్జభవుడు: ధర్మసంస్థాపనార్థంబు తప్పకుండా అతండప్పుడప్పుడు అవనిపయినవతరించును. మునురక్షోవిభులను వధించెను. ఈ భూస్థలినేబుట్టి ఈయనఘుండే. వినుమాతడే యిప్పుడు అయోధ్యలో శ్రీరాముడై పుట్టెను. ఓదనుజాధీశ్వరా కాలరూపమున భూభారితమును

పెంపనూ చంపనూ అమోఘుడై సంచరించునుసుమా అట్టి విష్ణునితో వైరంబునీ కేటికి? పరమేష్ఠిసృష్టింపగహరుడెల్లరసంహరింప హరిపాలింపనూ, ధరద్రోవనూ అవతరించినపరమాత్ముడు గాకరామభద్రుండునరుడా? ఎవ్వాడు త్రిలోచనుండగుమహేశ్వరుని స్వాంతమందు మెలంగునో ఎవడుకృపాసముద్రుడై యెల్లెడ నెల్లప్పుడు నిండియుండునో ఎవడు భువిని, దివినిగల బలహీనుల బ్రోచునో ఆతడే యీ రాముడు రవికులసంభవుండయినసర్వగుణాభిరాముడుభగవంతుడాదివిష్ణువు. పగబూనిన బ్రోవగలడే? ఫాలాక్షుడేని మగడాగ్రహించి గొట్టినమొగసాలా మగుడ బ్రోచునా? ఓపుణ్యజనేశా ఓజననీ! జానకీ, నీకు మ్రొక్కితి నిదేసైరింపుమాదోషము. నినుగొంపోయి, భవత్పతినిగలిపెదను, లెమ్మనుచు సీతను రామునకు భక్తితో సమర్పింపుమా. ఈదనుజేశ్వరుడనఘుడని ముల్లోకములవారూ నిన్నుగ్గింతురు, అనఘులు ప్రాజ్ఞులుపలుకరా "అపయశోద్యస్తికిం మత్యునా?" అనువాక్యంబును నీవున్నెరుగవో యాలింపవో నిష్ప్రయోజనముగా నిష్కారణముగా యుద్ధమునకు గడంగదగునా? శాంతించినచెల్లదా? దనుజాధీశ్వరా! నీప్రస్తుతస్థితి మదినితర్కించి యోచింపుమా యనెను. వృద్ధుడను కాలానుగతిని పెక్కురజూచినాడను రాముడెవ్వడో బుద్ధితోదలంచి నీకులంబు భువిలో వృద్ధిబొందనెంచితివేని ధరాసుతను తనభర్తకిచ్చిరమ్ము. పిమ్మట యశోధ్వజుడవై హాయిగాకాలముగడుపగలవు. రాక్షసేంద్రా!

అరిషడ్వర్గము గెలిచిన అరిధీరుని జయించినట్లు. ఓయసురనాథా! సంగర మొనర్చి జనశోణితసాగరమున పురలక్ష్మినిదోఁయ, సాహసించితివా? అతనిప్రభావమెట్టిదో యదార్థము తెలియక యిట్టియుద్ధపద్ధతికి తెగించితివి, ఆతడు దైవసత్వములేనివాడైన ఒక్కతూపున గెల్వవచ్చును. అటులగాదుసుమా! వెంటనే క్షితిసుతనిచ్చిరమ్ము. రఘుశేఖరు డెంతటివాడో తెలియును, తెంపరివై రఘూద్వహుడు దేవుడా? మానవుమాత్రుడంచు సాధించి వధింపనెంచితివి, అట్లుకూడదు. వానిసతిని తొలి దొల్త నొసంగిరమ్ము. నీసంపదజూపి నేదిరుగా జానకినిదెచ్చి నీకిచ్చెదనుయనుము. ఇపుడుమాత్రం ఆజిదలబెట్టకు సర్వము విషమించినదిసుమా! ఐహికరాజనీతియూ పరమార్థమునూ రెండున్నూ చెప్పితిని, వ్యామోహమువిడచి జానకిని భూపతికి వెంటనేయొసంగి పిమ్మట యుద్ధమందు రాముని గెల్చి జనకాత్మజను, రాజ్యమునుగొనుమువో, లేకవానిభజింతువో ఓ దానవ వంశభూషణా యనెను. నిన్ను సేవించి యనిసుంబూ నీవొసంగు నిష్కపటములందుకొని నెగడినాడను. నిజమును నిష్కపటముగాబల్కితిని. గాన సత్యమునుగ్రహించి నీకు యనుకూల సరణిని జనుము.

శాస్త్రవేత్తవు, సర్వార్థసాధకుడవు, యుద్ధముల నారి తేరినయోధవరుడవు, నీవు ఆయుధజీవితంబెరుగుదువు. ఓదానవకులనాథా! యిదివ్యర్థమని నీవెరుంగుదువు, సాధ్యమయి నంతవరకూ భూప్పుండు సహనముపడని అనికిజొరరాదు, సామ

మున కార్యములు జేయుట మేలు. ధీబలంబున రిపులను సాధింప వచ్చును.

రావణుడు మాల్యవంతుని సలహాను త్రోసిపుచ్చి
—॥ దైత్యులతో సంప్రతించుట ॥—

అనినరావణుండువిని తలలపంకించి యిట్లనియెను. కాల మతిక్రమించినది. ఆనరనాధునితో సంధికిసమయమిదిగాదు. ఒకవేళ నేనుఅహంకారమువదలినా దనుజానీకముసమ్మతించునా? ఇంకాతర్కించుటవల్ల ఫలితమేమి? అనుచూ నొకించుకఖిన్నుడై మనమున పలువిధములదలచి పొంకబింకములు సన్నగిల్లగాజని నిజవీరవర్యులకు సర్వమెరిగించి దనుజులు పందలా! రామునిజయింపజాలరా? కపులధాటికి మీరు యోహటింపలేరా? అనినదైత్యులెల్లరూ, నాగ్రహించి, రోషమిగు రొత్తగా వైరులవధింతుమనిన మేఘనాధునిగనినంత నాతం డెల్లరులజూచి యిట్లనియెను.

మేఘనాథుడు తన పరాక్రమమునుదెల్పి
—॥ ధైర్యము జెప్పుట ॥—

అమోఘబాహుబలశౌర్యమున నరవానరులజయింప సమర్థుడెవ్వడని చింతించనేటికి? అసురసైన్యము తలంకునా? దైన్యముబొంది హైన్యముగొనక తెగించి, నన్నుయుద్ధమునకు బంపినవారినందరినితప్పక సంహరించెదననెను.

వెడలి యనేకబలవంతులబీకరమణచిన వీరసింహుడుండగా చేవలేనిశునకము నీకడుపునజనించెననుకొంటివా? నిర్జ

రేంద్రుని యీనీకొడుకుజయించి లోకమందుగొప్పయశమును గాంచెనని కీర్తివినలేదా? ఇప్పుడయినా ఆకుమారునివాడి కనుగొనుము, గుండ్రంబైన నాధనస్సునుండి కోటానుకోట్లు శరములు వడిగావిడువగా నిప్పులువలెపోయి ధీరులైనకపులు సహింపలేక మనోవిభ్రాంతిజెంది, పారిపోవుదురు. ఓతండ్రీ! రావణా! పోరి జయించివత్తునా సంతాపమువలదనెను. అరిశిక్షా క్రమబాహువిక్రమదుర్వారులై సురలోకాంతకులై సద్గాంతకులు రక్షోవీరులు యీరీతినివానరసైన్యమును కోహాటించెననిన నాడెందమున సంతసించెదను. ఓదైత్యనాధా! ధైర్యమునువిడువకుడనెను. నావిక్రమపరాక్రమములుజూపి నరవానరుల దునుమాడి నీమన్ననలగనిన చాలదా? నాకీర్తి ప్రతిష్ఠలు తెలియగలవుతండ్రియనెను కపులసైన్యములతో దైత్యసైన్యముచే పోరించి సంహారింపజేతును. రామునిఆజిలో కనుగొని వారింతును. అమరులుభీతిల్లి నన్నుశ్లాఘించు రీతిని దైత్యనాయకులచే ఘోరయుద్ధ మొనర్ప జేతును. లంకలో దశదిశలూ వినబడునట్లు శంఖరావంబుపూరింతును. అనుచూ వచించుచుండగా చంద్రుడస్తమించెను. కాంతులు అడుగంటెను. ప్రాగ్దిశను అరుణకాంతిరహించగా తమంబు నశించెను. క్రమముగా నినుడుదయించెను. లోకులకు శుభమగునట్లు వెల్తురు ప్రకాశించెను. అసురభంజనుడైన మార్తాండుడువలె భానువంశసంభవుడు నిస్సందేహముగా రాక్షససేననుగూల్చి ఆనందమెల్లడల బాదుకొల్ప, శక్రాదులు పొగ

డగా దైత్యులందరికి డెందములు తల్లడిల్లెను. ఇనకులేంద్రుని అభ్యుదయము దెల్పునట్లు ఇనుడుదయించెను, ఇనసుతు నాన తినిగని దోర్బలుడగు లక్ష్మణుడు శరాసనగా వాయునంద నుడు అందరుకపిసైనికులమేల్కాల్పి నంతలో వైరులు సంచ లించురీతిని, వానరులంతా లేచి సిద్ధపడిరి. అర్కునీ, అర్క నందనునీ అర్కకులునీ గని మ్రొక్కిదైత్యసంపర్కమపుడులేక యుండగా మర్కటసైన్యము దైత్యసైన్యమునెల్ల సంహరిం తుమని యథారీతిని దార్కొనిరి. సదాగతిపుత్రుడు ఆనందిం చగా జే, శ్రీరామా! రఘురామాయని వీరవానరులు శిల లతోను వృక్షములతోను గజయూథములబోలు దానవులు మొత్తుచుండగా రావణాత్మజుడు హుంకరించి కపులను మర్ధించెను.

—: ఇంద్రజిత్తు యుద్ధమునకు విజృంభించుట. :—

వాని సాహంకారగర్జనము,శంఖారావమును మీరెను. వాని యుద్ధనైపుణ్యతను సమస్త సుర, నర, యక్షులు బలే యని మెచ్చుచుండ అమోఘగతిం దాల్చెను. ఆదేవేంద్రారి చెలంగి, వానరుల యుద్రేకంబువారించి, రోషావేశంబున రామలక్ష్మణులకు తన బాహువిక్రమము కనుపర్చుచూ, దైత్యులు మెచ్చుకొనుచుండ శస్త్రాస్త్రవిద్యానైపుణ్యమును జూపెను. వచ్చెను చూడుడంచు దానవులు మేఘనాథుని రణకౌశల్యమును జాటుకొనుచూ కపీంద్రసైన్యము చచ్చె ననుచూ, శక్రుదు లల్లాడగా దైత్యసమూహము పరితాప

ములు చూపుచూ, దానవనాథునాత్మజుని మెచ్చిరి. అతి కాయుడు, ప్రహస్తుడు, త్రిశరుడు, వ్యాఘ్రాసనుడు, ధూమ్రాక్షుడు, వజ్రదంష్ట్రుడు, రణోత్సాహముతో వెంట రాగా, రావణి శ్యందనారూఢుడై తిరిగియాజికి బయల్దేరెను. నాకలోకము దాకునట్టి తనరథధ్వజము, ధూమకేతువువలె కానరాగా తురగంబులు పరుగున ధూళి అర్కమండలము అద్దమువలె కాంతులను తగ్గించుచుండగా సఫలీకృతమనో రథంబు, స్వర్గధరాధరభ్రాంతి గొలుపగా, నిరుపమాన రథవేగముయొక్క ధ్వని, ప్రళయకాళగర్జనలువలెదోపగా, అఖిలదానవసేనాసమావృత, భేరీవితానంబులు మారు మ్రోగగా, అమోఘబలసంపన్నుండయిన మేఘనాథుండు అట్ట హాసమొనర్చుచూ సపరివారము తనవెంటరాగా సకలాస్త్ర శస్త్రసంచయముతో యుద్ధమునకు వెడలెను. ఎచ్చటికేగినా యీరణరుద్రుడు విడువడు, యీనిశాచరుడు ఓడఁబడడు, యెంతటివాడొచ్చినా హెచ్చి పరాక్రమించుచున్నాడు. అట్టిబలుడిపుడు మచ్చరికించి యాజికివచ్చినాడు యని వానరులంతా తల్లడిల్లిపోవుచుండిరి. ధీరచమూవినాశనుడు, అధిజ్యశరాశనుడు, నరాశనుడు, పరాక్రమించెనుయనివానరు లెల్ల భీతిల్లి, ఓసరిల్లి, బృందారకవైరి జలదంబురీతి హుంక రించి, టంకారమొనర్చుచు నిశితకాండములను క్రుమ్మరించ దొడంగెను. వానరవీరులంతా దానవసింహమునుగాంచి కంపింపగా మరుత్సూనుడు భీతిల్లవలదని వానరులమందలించి

కోపోద్దీప్తుండై అసురపుత్రుని దాకెను. అనుమానముడిగి, యుద్ధమునకు ఆరాముని రమ్మనుము. పలుకుల ములుకులు వినుమూ, ఒకింతకనుమూ నాయుద్ధనైపుణ్యము యనెను, అనుచు శరవర్షమును హనుమంతునిపై కురిపించుచు, అసురేంద్రసుతుండు, తనశ్యందనమును అవలీలగా నడిపిస్తూ శ్రీరామచంద్రుని గనెను. ఏడీ రాముడుయనుచు నాతూపుల వేడిమికి యెందుండగలడో, ఆలక్ష్మణుడేడీ భీతిల్లి దాగికొనెనా! హనుమంతుడా! యెక్కడున్నావురా? నీలుండెటు పోయెరా? నలుండు యేమైపోయెను? వానరనాథుండైన సుగ్రీవుడెచ్చట తలదాచుకున్నాడు? బల్లిదుండగు అంగదుండు పారిపోయూనా? నన్నెదిరింపగలవాడెవడో రమ్మను. నాశరవహ్నిచే వేచెదను. కౌసికుజన్నంబు కాపాడంజని ముదుసలియైనరక్కసిని పొంకమణచి, బలహీనులైన భూపాలుర సభలోన ప్రాతవిల్లొక్కటి వంచివిరచి, కపటివై యన్యోన్య కలహముకల్పించి, ఖరదూషణాదిరాక్షసులగూల్చి, పిలచి, ఆలంబున నిల్చి పోరజాలక, పొంచి వాలినిద్రుంచి పొంగి పొరలి, దైత్యవిధ్వంసియనెడి మిథ్యాయశంబు అఖిలదిక్కుల వ్యాపింపజేసుకొని మునులమెప్పులబడసిన పురుషవరుడేడీ? ఆరాము డిపు డెందున్నవాడు? రాడేమీ? అని విజృంభించుచుండ అనిలసుతుడు రిపుమని రాఘవునిలక్షోరివిధమున అసురవర్యుని కెదురుగా నగుగుదెంచి అట్టహాసముచేసి యిట్లు లనియెను,

—: హనుమంతుని యుద్ధపరిభావము :—

ఓరీ ఆతతాయీ! రావణి నన్ను తప్పించుకొనివచ్చి నావురా? నీకు విడిచి పుత్తునా? ఇపు డెచటికి వెడలగలవు? నిన్ను నీరధమునుబట్టి విసరిగొట్టినట్టి దిట్టను, వినుమా యని ఔరా! వీడేడీ! వాడేడీ యనుచు పేరులుచుంటివి. నిన్నెవ రైన మెత్తురనుకొంటివా? నీశరసరాసనపాండిత్యసరణిజూపి, ఓరీ యాతుధానా! వీరునిరీతిగా మాట్లాడుమా యనుచు ఈతండే శ్రీరాముడు జ్ఞానచక్షులతో నీక్షించి ధ్యానించి సన్నుతించుము. ఈతండు లక్ష్మణుడుమహాపరాక్రమశాలియని భావించి, సద్గతిగొనుము. నేను రాఘవులసద్భక్తుండను, నే నెవ్వడనో యిదివరకేచూచితివి. ఒకింత నాశక్తింజూపెదను; తాళుకొనుము. సీతండిగారబెట్టిన తన్మాతలనాధునిదునిమిన తన్మాసురుగెలిచెను. ఖ్యాతినిపొందెను వినుమితడే రామ భద్రుడు. ఇప్పుడైనా తెల్సుకోఅనుచూ వచించి యుగ్రుండై బింకమునుచూచి, హుంకరించి మగతనముగలదేని రమ్మనిమల్ల చరచి, అసురనాధునిపైబడెను. జింకబెబ్బులినిగనిజంకక పై బడినట్లు దోచెనీవరుస, అనుచూ ఇంద్రజిత్తు వివిధసాయక ములుప్రయోగింప సైన్యనాయకులు శబాసనిరి. మనుజాస నుండు బాణాసనములు మార్చుకొనుచూ, శరంబులవిడచెను. ఇట్లు లక్షలువిడువగా హనుమంతుడు అల్లల్లాడెను. ఎచ్చోట చూచినా ఇందారిబాణాగ్నికార్చిచ్చువలే యరాతిసైన్య మును, భస్మీభూతమొనర్పగా దానవవిక్రమము హెచ్చె

ననుచూ కీశనాథుండు నిశ్వాసమువిడువ రావణాదిదైత్యులు మిక్కిలికుతూహలమునపోరాడిరి. కనుంగొనుండీమనుజాసన వరుడు పుంఖానుపుంఖశరసంతతికి హనుమంతుడెట్లోర్చెనో అనుచూ వేల్పులు ఆశ్చర్యనిమగ్నులైరి. మధ్యందినమార్తాండునిమించు ననిలతనయుని లోకారాధ్యుని వీరాసాధ్యుని వధ్యునిగా దనుజవర్యుడు యెంచెను. వస్త్రములో పూతికలు బోలు శస్త్రాస్త్రములు మేనగాడినఅంత హనుమంతుడు పాకశాసనుడేసినవజ్రమునకు గరుడుడురీతిని నిర్లక్ష్య మొనర్చెను. మేఘనాధుండు, అమోఘగతినియేసిన శరవృష్టివరుసగాంచి కపివరుండు కొండవలే కదలకుండెను. అపుడు యిందాద్రి విసిగివేసారి వెళ్లబారెను. వజ్రదంష్ట్రాదిదానవవ్యాఘ్రములు హనుమపైబడ ఆక్షణంబున అన్యకపివీరతతికి కాలాంతకుడై, బాణవర్షమునుకురిపించి. వరుసగావధించె కపిసైన్యమును కఠిన రాక్షసవీరకాలుడు నీలుడు బాణవృష్టికిజిక్కి పల్లటిల్లెను.

—§ వానరదానవ సంకులసమరము §—

దానవగహనదవానలుండు నలుండు చెమ్మటలుంగ్రక్కి సొమ్మసిల్లెను. అమరసన్నుతయంగదుండు యంగలార్చెను. అత్యంతబలవంతుడు జాంబవంతుడు జంభారివైరిసంరంభమునుఓర్చెను. ఇతరవానరసైన్యంబు చతురుండనుచూ రావణిని యెదర్చజాలక ప్రస్తుతించిరి, అంతసుగ్రీవు డాగ్రహించి ప్రళయమార్తాండమండలుండయి జంభారివైరి రణసంరంభంబుఅణగింతునంచూ, సురనుతశుంభద్విక్రమరూఢిజూ

పించెను. బాణవితతిని తప్పించుకొనుటకుకుప్పించి రథమును తన్ని విరోధునినొప్పించి అమరేశునిమెప్పించి వేల్పులంతా పొగడునట్లొనర్చెను. రథివో అతిరథివో అని కపివిభుడు, రథ్యంబులసారథితో, నేలంగూల్చి రథమునుముక్కలగునట్లు దన్ని రావణియొక్కధనస్సులు ముక్కలుగాజేసెను. రథికులను అనిలోనుతికెక్కినయధికులదార్కొని రథమృగాధిపుడు మహారథినీనాయకులమనోరథంబుల వ్యర్థముజేసి రథ్యాజరించెను. అంతమేఘనాధుడు భయంకరశూలముగుచ్చి భాస్వంతతనూజు నేలబడవైచి వేరొండురథంబెక్కి కాలాంతకుని వలే నరాంతకసురాంతకవీరులు హెచ్చరింపగా పంతము బూని ఒక్కమొగి వానరవీరులసంహరించిన కీడుదొలగించి సుగ్రీవునిబోచి అంగదనలనీలాదులనుసరింప వజ్రదంష్ట్రాది వీరులతోడ బోరాడ హనుమంతునకు తోడుపడెను.

హనుమదాదులు వజ్రదంష్ట్రాదిదనుజసింహులను రంహాస్ఫూర్తిగాసంహరించి, మేఘనాధునిపైబడి రాముడు మెచ్చుచుండగా ఘోరయుద్ధముచేయదొడంగిరి. హెచ్చయినవిక్రమముతో జవముతో బెక్కుతూపులనేసి విరోధులనేకులగూల్చి చెలంగితన్ను చంపగావచ్చిన జాంబవత్ప్రముఖ వాయునందనాదివీరుల మోహరించి అచ్చపడంగ అసురాధిపునందనుడు ఉగ్రుడై పోరెను. మిక్కిలిబలపరాక్రమమున బ్రహ్మాస్త్రముసంధించి, దుర్వారప్రక్రియవిక్రమించు హనుమంతునిబంధించి, విషకూరాస్త్రప్రయోగమున జాంబవత్ప్రముఖ

వీరులను భీతిల్లగాజేసి హుంకరించి వానరవీరులు భీతిల్లునట్లొ నర్చెను. దనుజులు చెలరేగుటయూ తనసైన్యము యింద్రజిత్ప్రతాపాగ్నికిఇంధనమయి క్షీణించుటయూ కనుగొని రామచంద్రుడు మరలాధనువును మిక్కిలికినుకచే గైకొనెను. రాముడు తనవిల్లెక్కిడి సమరోద్వేక్రమపౌ్రఢిచే ధనుజవ్యాఘ్రమును సంహరింతునని దైత్యనాథునితమ్ముడు (విభీషణుడు) ఇట్లనియెను. నేనొకరహస్యమునుజెప్పెదనువినుడు యని సౌమిత్రినిబంపిన యీవీరునిసంహరింపగలడు గాన మీరుబాణము ఉపసంహరింపుడనినుడివెను. ఓయనఘా! ఎవరయితే పన్నెండువత్సరములు నిద్రాహారములువిడచి సత్యనిరూఢిని తగు బ్రహ్మచర్యమును యేధన్యుడు అసామాన్యుడై మునివృత్తిని వ్రతదీక్ష జేయునో యాపుణ్యాత్ముడే మేఘనాథుని సంగ్రామమునందు వధించుటకు సమర్థుడుసుమా; విచారించి కార్యమును జేయుడనెను.

వరతపస్సిద్ధిబడసిన బ్రాహ్మణుండు, ఏకపత్నీవ్రతుడు, లోకైకవీరుడు, అఖిలవరములగన్న యనఘుడితడు రావణుడు కాడుసుమా! రావణి వీడు బ్రహ్మసమానుడు అనెను. ఆలింపుము నామనవిని చాలింపుము. యిట్టికోప మీసందర్భమున నృపనీతిని పాలింపుము. తమ్మునిచే వైరికుమారుని కూలింపుమనెను. అనిన విభీషణునిగని యధార్థమును పల్కితివని రాముండుమెచ్చి యిట్లనియెను. విరోధి ఆకొనినవ్యాఘ్రమువలెనే తోచుచున్నాడు. వీనిని యీక్షణముననే బరి

మార్చి ఆపయిన్ని అనుజుండగు లక్ష్మణుని పంపెదననిన దనుజ వరుడు యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడాయెను. వీడు అక్షీణప్రతాప గరిమగలవాడు, అక్షౌహిణీశిక్షాదక్షుడు, వీని సమరోత్సేకము వారించిన లక్ష్మణుండు సమరవ్యాపార దక్షుండగును. ఇంద్ర జిత్తు అలఘుడు, అస్త్రకళావిశారదుడు, శౌర్యస్థైర్య గాంభీర్య నిశ్చలుడు, కాలుని సమానుడు, ప్రళయపశ్యతాఫలుడు, చలమేపారగపోరి వైరులసాధించి బాధించు, యీబల భిద్వైరికి, సాటివీరుడు, యీబ్రహ్మండగోళంబున గలడాయనెను. అనఘా! యీబలునకు యింద్రజిత్తుయనుట ఒక గొప్పకాదు. ఒక్కడే జాంబవంతుని హనుమద్వానరముఖ్య వీరులను బాహాటంబుగా గెల్చెను. నేను వీనిబలమును తుది ముట్ట శోధించినగాని యీపట్టున నాతమ్ముని యుద్ధమునకు పంపజాలనుసుమా! వ్యామోహమున బలుకుచున్నానననెను. ఒక్కండే పెక్కురను యుక్కణంచి చెక్కుచెదరక బెదరక, చెనకకయున్నవీరుని మర్మమెరుంగ, బెక్కుగతుల శోధించక కుండ వీనిసాధించు టెట్లనెను. అమరేంద్రుని గెలచినమాట కేమిగాని, వీడుబలేబలాఢ్యుడు, అప్రతిహతసుప్రతాపమున ప్రస్తుతిజెందిన వీరవానర ప్రతతిని సంహరించెను.

—: శ్రీరామ యింద్రజిత్తుల యుద్ధము :—

ఏవిధముగానయినా యీవిరోధిబలగర్వ మణంపక తప్పదిపుడని రాముండనెను. అనిన విభీషణుండానవిన యిన

కులతిలకుండు శత్రువుని దరహాస చంద్రికాంతి తనకండ్లెదుట తాండవింప పరికించుటకై వెడలెను. జ్యావల్లీనినదంబు సర్వ దిక్కులకు వ్యాపింపగా కోదండవిద్యానైపుణ్యముజూపి రాఘవుండు అమోఘాస్త్రనిచయముల గాచుకొండనుచూ దానవ వీరులారా కాచుకొండని విడిచెను. అపుడు దేవేంద్రారి చలించి దేహము కంపింపగా వ్యాకులంబొందెను. కరములు కదలెనో లేదో శరములు సవ్యాపస వ్యసరణని చెలగినవి. దురము, కరము, దుర్భరముగానున్నవని, అసురనాథుపుత్రుడు రామునిజూచి జింక యాకొన్నసింహము నెదుర్కొని దాకి నట్లు, లంకకువచ్చి నీ లావుచేవలు చూపనెంచితివా? జంకక నిలచి నాబాణజాలమున కోర్వగలవా? ఓధరావరా! నీబోటి వీరులను వెక్కుర జయించితిరా, నీవనగానెంత యనెను. సంహారకార్యదీక్షచే చెలంగి, రక్షకులసింహంబుల దాకనెంచితివా? నాశరసంతతిచేతను నిన్నునేడు ద్రుంచివేతుననెను. అనుచూ తనశక్తికొలదీ పోరాడెగాక తారకబ్రహ్మనామ, కోదండరామ, విక్రమునిముందు శక్రజిద్విక్రమము దనుజులు విహ్వలింపగా వికమంబయ్యెను. ఒకించుకైనా చలింపక బాణపరంపర నేయుచూ విజృంభించిన రామచంద్రుని యమేయమహాత్వమూ, బాహుసత్వమూజూచి భీతిల్లి ముఖా ముఖి బోరిన కీడునూదునంచెంచి బలారివైరి కపటవృత్తికి జొచ్చెను.

మేఘనాథుడు కపటయుద్ధము జేయుట.

—: (మాయ యుద్ధము) :—

రోపము లేయుచూ, వికృతరూపమునుదాల్చి మనో వికారము దోపగ జేయుచూ, రక్తము గ్రుమ్మరించుచూ పీపు తట్టుచూ, కొరవినిప్పుల రుప్పుచూ ఇంద్రజాలమునుజూపెను. తుదిఫలము శూన్యమయ్యెను (బలారివైరికి) శక్తికొలంది రక్తమాంసముల గ్రుమ్మరింపగ జేసి కొంతసేపుమబ్బుచాటున డాగి తబ్బిబ్బులనుబెట్టి, కొండలదొర్లించి కొంతసేపు ప్రాణాంతకముగా బాణాయుధముల కురిపించి వెరపించి కొంతసేపు శాకినీ, ఢాకినీ, ఛండికా, భేతాళ ఘోరకృతులజూపి కొంత సేపుఅడలెడి పిడుగుచప్పుడులతోడ క్షోణికంపింపజేయుచూ. కొంతసేపు అసురమాయారణార్భటి లెసగ జేసి, అలసి వేసారి, అమరవైరి ఒకపాము గరుత్మంతుని తికమకలంబెట్టి తుదకు గతించినగతిని అసురవర్యుడు వికటించి సకలాంతర్యామిని యెరుగజాలక యణగెను. వేసారినవైరిపయిని వేసాయక సంచయమును రాముండు విడచెను. ఏసాయము నొందజాలక యింద్రజిత్తు మిక్కిలి భీతినిజెంది పారిపోయెను. అజుడూ, మహేశుడూ యవ్వానిమాయకు గిజగిజలాడుచుందురో పరికించగా ఆదివిరాట్టుండెవడో తానిజంబరయలేక యవినీతికి జొచ్చెనుగాక. యెన్నండయినా అసురవీరుడు యెన్నిమాయలను పన్నినా విజయము పొందగల్గునా? ధర్మమున్నచోటనే జయము నిశ్చయము. చండతరమార్తాండమండలము, శర కిరణసంచయంబున సురవిరోధి కపటకలుషిత మాయాంధ

కారంబణచి, అఖిలవానర పద్మంబు లలరజేసెను. సురవైరి నిలువక పరువులెత్తెను. అర్కుండు అపరవారాశి నస్తమించెను. స్నానసంధ్యాద్యనుష్టాన సమయమనుచు మారుతాత్మజునికలసి రాముండు వెడలెను. అప్పటివఱకు రామునియందు నిర్లక్ష్యభావ మొందియున్న యసురవరుడు రామునిగూర్చి యెవ్వడోయనుచు ఆత్మ పరిపరివిధముల నరసిజూడ సత్యమునుగ్రహించె. రాముడసాధ్యుడనుచు శివుడో, సుజనసన్నుత కేశవుడో, వరములగొని భువినిజన్మించిన వాసవుడో, మానవుడో, ఆదినారాయణుడో ఈరాఘవుడు యెంచిజూడ, ఎవడో మహానుభావుడు, జితేంద్రియుడు యెక్కడిమర్త్యమాత్రుడు? ఈరవికులసంభవుండు అఖిలరాక్షసకుల ధూమకేతువై అవని జలంగెను. మాజనకుండిది ఆరయజాలక మోసపోయెను. వాస్తవముగా వీడు దుర్జయుడు, అసాధ్యుడు దైత్యులకు అవధ్యుడు. ఔగాక వీడు దానవనాగాంతకుడౌనుగాక. నాకేమిభయము ఓగాత్యమువాటిల్లునా? బాగోగుల నరసి వీనిబలమున వధింతును. అని చని తనజనకుంగని ఓ జనకా కపిబలము సగము నశించెను. కనుగొనుము, రేపు మిగిలిన సగము అనపాయగతిని సంహారింతుననెను.

అరిలోకాంతకుడు దైత్యధ్వంసియైన రాఘవుడు యూహింపగా సంగ్రామంబున వానిజయింప యెవ్వనికయినా శక్యముకాదుకాన, వానితోపోరుటటుండ లక్ష్మణునితప్పక పరిమార్తును. అప్డుడు తమ్మునిపైని వ్యామోహామున రాముడు

ప్రాయోపవేశమొనర్చి అడుగును. ఒక్కొక్క దెబ్బకు యిరు
వురు వానరులు నుక్కడంగి చచ్చినచాలదా, ఓ జనకా! రేపు
చూడు నాప్రతాపము. ఆబ్రహ్మకయినా గుండెబ్రద్దలగును
సుమా. లయకాలుడు కన్నువిప్పి నిప్పులరుప్పి యాజికివచ్చె
ననుచూ వానరులెల్లరూతల్లడిల్లగా మచ్చుకైనా ఒక్కడి
నైనా విడువక మాడిమసంగినమాడ్కి యెల్లరనూపచ్చడిజేసె
దను అంత భానుండు అస్తమించెను. ఇంతవచింపనేల రేపు
రిపులెల్లరూగతించగా ఒక్కింత నాప్రతాపమును గ్రహించ
వచ్చునుయనిన మాల్యవంతుడు నీవంతటివాడవాదువని అం
దరిముందర మెచ్చెను. అంతట మహాప్రతాపఖనియైన కుమా
రుని రావణుండుకని ఇట్లనియెను. నీవు లక్ష్మణుని జయింతువేని
ఓ తనయా! ఒక్కతూపున రాముని నేజయింతును. వేల్పులు
అడలునట్లు విజయలక్ష్మిని గైకొందును. నీప్రతాపవహ్ని
రేపు జూపుము పుత్రాయనెను. ఈరాత్రి విశ్రమింపుము. రేపు
భుజవిక్రమమేపారగా పోరాడవచ్చును. ధీరుడవై విజయేంది
రతోపరవీరుల పరిమార్చిరమ్మనెను. పగలంతా పోరాడియల
సినవారగుటవలన యిరువాగులవారు అపుడు సేదదే
రిరో లేదోకాని, ఒకకనురెప్పపాటుకాలమున సూర్యోద
యంబు నొతవెను. ఇపుడు అమరేంద్రుని గెల్చిన మేఘ
నాథుడు దప్పెటలు మ్రోగజేసి నిజధన్వమునుబట్టి లక్ష్మణుని
తప్పక నేడు సంహరింతుఁసని వచించి ఓ దానవవీరులారా!
మీగొప్ప జగంబున నిలుపుకొండు.

అని కనుఱెఱ్ఱజేసి ఆలముసేయుకాలమిదియనుచూ ఇనుండుద యించెను. దనుజోత్తములారా! మేల్కొనిరండుఅరాతికోటికి కాలముదాపరించినదని, ఒకజంఘాలునిచే చాటించగా కోలాహలంబుకలిగెను. అక్షయబాహుబలంబున, నేడు వైరులశిక్షించెదనని, ఫాలాక్షునిచందమున ధూమ్రాక్షుడపుడు ఆహవమునకువచ్చెను. సామ్రాట్సమర జయశ్రీ సామ్రాజ్యము బ్రోతుననుచూ సంరంభమున తామ్రాక్షుడుక్రోధ తామ్రాక్షుండై వచ్చెను. శిక్షించెదజలజాక్షుని రాక్షసకోటిని రక్షించెదను రణమునందనుచూ లక్ష్యపెట్టక వానరవీరులభక్షించెదనుచు వ్యాఘ్రాసనుడువచ్చెను. అంత బలిముఖుండను రాక్షసుడు బలవంతుడెవ్వడాయని నాదోర్బలమును జూపించి కపివీరుల దునుమాడెదననుచూ, వచ్చెను. శరభాసురుండు వానరవీరులంజంపిభక్షించెదననుచూ, శరభాసురుడై, చనుదెంచెను. ప్రహస్తుండను వీరదానవుండు అరిసైన్యమును ధ్వంసమొనర్చెదనంచూవచ్చెను. యమునిమహిషివలెనుండు మహిషుండు నన్నుమీరినమహిమాఢ్యుడెవండనుచూ, మహితజయశ్రీ మహిషీమణిని నేదెచ్చెదనని పలుకుచూ వచ్చెను. అంత, విక్రమవిజయస్తంభులు , ప్రఖ్యాతవీరసన్నుత రణసంభులు, కుంభనికుంభులు కుంభినికదలించుచూ వెడలిరి. సురాంతకుండు కుంతమునుధరించి, కపులవధింపక, నాస్వాంతముశాంతింపదని, వేల్పులల్లాడగా యేతెంచెను. అతికాయుడు, దృఢకా

యుడు, మతియుతుడైన మహోదరుడు, మకరాక్షుడు త్వరిత గతిని వాహనములపై నెక్కి క్షితికదలునట్లు సేనలతో వెడలిరి. మూఢుండై ధ్వజమెత్తెను. భండనమందు రాముండేపాటి ప్రౌఢుండోయని రూఢి తెలుసుకొనగా ప్రకంప నుండు రథారూఢుండై కనులెర్రబార బయల్వెడలెను. తంతం నాదము మారుమ్రోగగా, ధనుష్టంకారముం జేసి, వైకుంఠు డెవ్వడురా, రాముం డెవ్వడురా ఘోరాహవక్రీడలో, దశ కంఠుడు శుంఠుండనుకొని బలముచూపింపవచ్చెనా? కాలుని బోలి రావణుని ప్రతాప మెరుగక కాబోలు వచ్చెననుచూ కొందరుదైత్యనాయకులు, కొల్వగా మధ్యందినభానుమండల విధంబున భాసిలి నిశ్చలాత్ముడై క్రిందూమీదూ కానక సింహముజండాగాగల రథంబెక్కి, విలయాంతకునివలే, రావణి బయల్వెడలెను. దానవనాథునానతిని త్రిశిరుండు ప్రతాప గతిని, సైన్యముముందరనిలచి, తొలుత నానావిధనిశితా యుధముల రణంబునవేయగా వానర్లందరూ వానిపైబడిపోరి అమోఘంబుగా గడిమీరి కపులు పైబడగా, దైత్యసేన తడబడుచూ తార్మారాయెను. పిమ్మట మేఘనాధుడు పుడమి గడగడవడంకగా, తనరథమును వడివడిగా నడిపించుచూ, యుద్ధమునజేరెను. శంఖారావమునకునూ, హయరింఖానినదం బునకునూ రిపులు చలింపగా పుంఖానుపుంఖముగా యమకం ఖాణ, విషాణబాణకాండమును వదిలెను.

హనుమజ్జాంబవతాది కపివీరులు, మేఘనాథునితో
:- ఘోరయుద్ధమొనర్చుట :-

దనుజాటోపమణంతుమంచూ, సమరోత్సాహమునహనుమజ్జాంబవతాద్యప్రముఖులు ధైర్యసాహసంబులతో జని, ఒక్కుమ్మడిని, వైరవీరవితతిని జక్కాడి బాహుబలములజూపుచూ రావణి రథంబును ఆఘట్టున దాకిరి. ధూమ్రాక్షుడు ఉగ్రతామ్రాక్షుడై బలనందను నెదిర్చి నిలువరించెను. పరజలదప్రకంపను డకంపనుడు, అంగదునిదాకి, యాగ్రహించెను, శస్త్రాస్త్ర విద్యాపరిశస్త. ప్రహస్తుండు నీలునితోపోరు నిర్వహించెను. దృఢముష్టిని హతవైరిని కాయుండు, అతికాయుండు, అతి ధృతితో నితరుల నెదిర్చెను. త్రిశిరుండు అసురవీరుల రేపి, పోరెను. అంగరక్షకుండైన మకరాక్షు డతులసేనతో మేఘ నాథునిచెంత నిలచెను, అంతకంతకూ రణమతిఘోర మాయెను. పిమ్మట దేవేంద్రారి ఉన్మత్తుండై నిటలాక్షునైనా ఓడింతును. ప్రళయకాలునిగతినిపోరాడవచ్చిన వైరిసింహమును విజయలక్ష్మీనాథుండనైననేను, ఘోరాసావమున క్రీడించవచ్చితిని, ఆలక్ష్మణుడేడీ యనుచూ బాణముల విడచెను.

:- లక్ష్మణునితో యింద్రజిత్తు యుద్ధముచేయుట :-

ఔరా! దానవపుత్రా! వీరావేశమదప్రలాపములాడిన చెల్లునా! నేడు నీసమరవ్యాపార మేపాటిదో చూచెదను, రారా యనుచూ రామానుజుండు, ఉగ్రుడై శ్రీరాముని మ్రొక్కి యానతింగొని యుద్ధమునకు చనెను. ఉన్నతబాహుదండ

ముల ఉన్నతశరాసనంబు లోకోన్నతవీరకోటికి భయంబు కూర్చ విశాలవక్షమాసన్నజయేందిరాసతికి స్థానంబుగాగ. అమోఘసత్వసంపన్నత లక్ష్మణుండు ఆజిలో హిమవద్గిరివలే ఒప్పెను. సర్వజననుతగాంభీర్యశౌర్యధైర్యసమన్వితుండగు లక్ష్మణుండు తనసుతునిపై దార్కొనినయంత దైత్యవిభుడు సాయుధయోధవరుల త్వరలోబంపెను. శిలలు, నఖమ్ములు వృక్షములు. శిఖరములు, భీకరాయుధములరీతిగా వీరవానరులు దానవులనుదాకి బలముజూప నంబునిధి వేరొండు అంబునిధినిదాకినటులదోచెను. పిడుగులంబోలు గుద్దులనడచి పొడిచి, కుత్తుకులంబట్టి పండ్లతోకొరికి వానరులు విజృంభించిరి. భండసమున జయజయధ్వను లాక్రమించెను.

—: దానవవానరవీరుల సంకులయుద్ధము :—

సురలు భయసంభ్రమంబులజూచి మెచ్చిరి. ఉగ్ర దానవ వానరయోధుల ద్వంద్వయుద్ధంబు భయనమైప్రళయ కాలజలద గగనంబుసరణిదోచెను. హయభటోద్ధూతబలము కొనగ నివురుగప్పిన నిప్పులై వెలుగునట్టి రక్తపూరితవిస్ఫుల గర్తములందు, కోతులూ, రక్కసులూ పోరిపోరి, కూలబడిరి. దానవవిరోధి వ్యాఘ్రముగతిని, చనుదెంచి మదీయసోదరుం డేవిధిని జెనంగెనో, ఒకింతప్రమాదము సంభవించినచో, బోరితునని చేతనుధనువెక్కిడి,నిలచియుండగా రావణుండేగు దెంచి రఘురామునితో ఉగ్రుండై దార్కొనెను. అగ్రహావే శమున మహోగ్రగతిని రామరావణులొనరించు రణముకంటె

ఇంద్రజిల్లక్ష్మణుల ద్వంద్వసమరసరణి సురలకప్పుడు చూడ సొంపుగా కనబడెను.

—: మేఘనాధుడు లక్ష్మణుల ఘోరయుద్ధము :—

కన్నులనుండి క్రోధమహాగ్ని వెలుంగగా, భీకరానన బింబంబు కెంపుమీరగా, ఉభయ సేనానాయకులు మెచ్చు రీతిని, అన్యోన్యద్వేషులై ఇంద్రశత్రులక్ష్మణులు పెనంగజొచ్చి ధనుర్విద్యాప్రదర్శింపజొచ్చిరి. ఘనబాణక్షతరక్తధారలొలుకగా, గాయంబులు, వనిబట్టిపించిన మోదుగపూలువలె భాసిల్లగా ఉగ్రావలోకంబులు ప్రూపులకంటె మున్నుగాడంగగా. రావణి లక్ష్మణులు ఈర్ష్యాపేతులై పెనంగిరి, రోషించుచూ ఘోషించుచు ద్వేషించుచూ, క్రోధజనితవికలోక్తుల దూషించుచు ధర్షించుచూ, ఘోరగా మతులు దోషించినవి. బలులకు తలమానికమగు బలవైరికి దిక్కులేదు బడవా! నీ తూపులకు నేనుజంకను తాటాకుల చప్పుడుకు కుందేలెప్పుడైనా జడియునా? అనిఇంద్రవైరిఅత్యుగ్రశరమొండువిడువలక్ష్మణుడు విరిచి నవ్వెను. శక్రవైరి ఒకశరమును సంధింపగా లస్త్రకమును లక్ష్మణుండు విరచెను. సత్తువలేనివాడో నర్చు చప్పుడు విని ఓటుపోవని కుందేలుమాటకేటుగాని, రాచవాని యమెూఘనారాచమునకు శీఘ్రముగా దానవవ్యాఘ్రము చచ్చును కామినీలోలుడన్నప్రఖ్యాతిగన్న, ఇంద్రునిజయింపరో, వేల్పుటింతులెల్ల, నేయివ్రణములవాసి నొప్పించి సిగ్గులేక చాటించుకొందువా, లోకమందు ఈవిధముగా ప్రేలెదవా.

సారసగర్భుని వరంబుల ప్రభావమున అనిలో నాబాణ తతికోర్చి చావకుండా నిలువగలవాయనెను. ఎప్పుడో ఏచోటనో మహేంద్రుని గెలిచితినంచూ, ప్రజ్ఞలనిప్పుడు నాచోట చెప్పుకొనుచున్నావు. నీవు నేడు కాటికి కాళ్ళుచాచుకొని యున్నావు. నీతోయుద్ధము మాకు భయకారణమౌనా? నీ భయచ్ఛరాసనములు వ్రయ్యలుచేసి, నీప్రాణములు ద్రుంతును. సవ్యాపసవ్యముగా దివ్యాస్త్రనయమువిడచి నృపనందనుడు క్రవ్యాదు డాగ్రహింపగా సవ్యేష్టునిగూర్చి చేతిచాపమును విరుగగొట్టెను. ఎన్నియమోఘబాణములు సంధించినా ఇంచుకంతైన చలింపడు. ఇట్టివీరుని మహీస్థలి నెన్నడైనా చూడలేదు. వీడు శౌర్యసంపన్నుడు, వీని కనురెప్పపాటున గెల్చెదనంచూ మాయలనుబన్ని పరాక్రమించి అద్భుతంబుగా సురవైరి పరాక్రమించెను. ఆగక్కసినక్క సమరమున యెన్నిమాయలు పన్నినా చెక్కుచెదరక స్థిరముగా నృపవీరుడు విల్లెక్కుబెట్టి పెక్కుబాణముల నేసి చెలంగగా వీడెక్కడి మర్త్యమాత్రుడనుచూ, యింద్రవైరి వినిశ్చితాత్ముడై బ్రహ్మయొసంగిన యేకవీరఘ్నిశక్తి మృడుని నిటలాంబకము బోలునట్టిదానిని వెంటనేదీసి సంధించి చావుమనుచూ లక్ష్మణునిపై గురిజూచి విడిచెనపుడు. చిచ్చువలేవచ్చి మంటలు గ్రక్కుచూ తేజరిల్లుశక్తికి జిక్కి తెలివితప్పి రుధిరంబుగ్రక్కి చచ్చినవిధముదోప రామానుజుండు అక్కటా మూర్ఛిల్లెను. నిజకులీనుండు రణంబున నిహతుడయ్యె. సమరకార్యంబు

వీక్షింపచాలుననుచూ కనికరించుచూ కర్మసాక్షి యంతట స్నానముజేయ పశ్చిమజలధి జొచ్చెను. జనకుని కులోద్భవుం డని సచ్చరిత్రుడని సదాచారసంపన్నుడని, అచలితబ్రహ్మ చర్యవ్రతుడని, యముడు రామానుజుని పజ్జకు చేరజాల డాయెను. మును శివభక్తుడైన మునిపుత్రునిదాకి ప్రాణాంకి తుండనై తిని. ఇపుడు బ్రహ్మదత్తంబగు దివ్యశరంబుచే గూర్చినట్టి యీయనఘుని రామభక్తవరుప్రాణములను గొన వచ్చుగాక. రాముడు ప్రదరంబున విడిచిపుచ్చునా యనుచు యముడు లక్ష్మణునిచేర జంకెను. సంగరరంగమందు సహ జన్ముని మృతాంగమును గాంచి ఓతమ్ముడా! అంగభవారి తుల్యుడా, అమరారియొనర్చిన కార్యమనుచూ, బాష్పతో యమున మునిగిన రామునిజూచి, వానరులుక్రుంగియూ, ధృతిని కోల్పోయియూ చావకుందురా? చూచెదరేమి, వానరులు చోద్యముగా గన్పట్టుచున్నదా? కాచుకొనుడు లక్ష్మణునికై వడి రాముండు రేపే మరణించును. సంకోచింపక యిపుడు రండు, కూలిన రాచపీనుగును దాచెదను. ప్రాణ ములు తొలంగునరకూ పురంబున నుంచెదను అనెను. హృదయమందునుండి వెడలిన రక్తమున స్నానమొనర్చి ఆ రుధిరంబుతో తిలకము దిద్ది, వానిమాంసఖండములు నా మిత్రులకిచ్చి, నీమెడనుద్రుంచి రక్తమును త్రాగెదను లక్ష్మణా యనెను. అని సౌమిత్రిని డాయబోయిన సురేంద్రారిని విలోకించి పావని యచ్చోటికి నేగుదెంచి —నిజనాథుని

పుత్రుని మేఘనాథుని మూర్ఛిల్లగతన్ని లక్ష్మణునిగొని యేగెను. ఆనపమానసుతుని వేగమునకు రాక్షసులు ఘోషించిరి. సంగరమున సౌమిత్రి చచ్చెననుచూ అసురనాయకు డెంతయో నలుచుండ చాలురా తాళురాయని జాంబవంతు డట్టహాసముగావించి ఇట్లనియెను. ఓ రావణా, సౌమిత్రిమూర్ఛిల్లగా, సంతోషము జెందకు నీపుత్రునిదను షాండిత్యముజూచి, సంతసించెదవు, తాళుమింక నీ చెంత నే యింద్రజిత్తు శిరమును లక్ష్మణుడు ద్రుంచనున్నాడు. అపుడు నీస్వాంతమేగతినుం డునోకదా ఇపుడు సంభాషింపుము. అని విజృంభించి దానవుల నిలపుత్రుని వెంబడింపకుండా విక్రమవలన దనుజవీరుల నరికట్టుతరుణంబరసి శీఘ్రముగా శ్రీరామచంద్రుని చెంత కేగెను.

మూర్ఛజెందిన లక్ష్మణునిజూచి శ్రీరాముండు
—: విలపించుట :—

వాయుసమాన వేగముతో వచ్చిన వాయుసుతునీ మృత ప్రాయుడుగానున్న తమ్ముని జూచి, అవారిదుఃఖమున మునిగి, కందోయి అశ్రులతో నింపి ప్రకంపితుండై హా లక్ష్మణాయని, అసురారీ, కూలినాడవా ముని స్వప్నమా నిక్కమా ఆహా లక్ష్మణాయని మూర్ఛ జెందినరామునింగని, మోహభ్రాంతులై జాంబవంత హనుమంత సూర్యసుత అంగదాది ప్రముఖులు ఆహాయనుచు దుఃఖించిరి. మాధవుడు మాయామనుష్యవేషంబున ఏమనినటించెనో, తెలియదు. లక్ష్మణుండీల్గెనని యెంచి

లంకలో దానవవిభుమరణజయోత్సవమొనర్చి వీరులహ్వా నించి విందుజేసి మేఘనాధునినిండుసభయందు మెచ్చుకొనెను. మతిమంతుడగు విభీషణుడప్పుడు రామాయని మేల్కొల్పి, ధీరతతో జీవకళలొప్పు సుమిత్రానందనుని జూడుమా, క్షతగాత్రుండై యుద్ధరంగమున మూర్ఛబొందెను. గనుక ఊరకనేధృతిచెడి గతించెనేమోయని, యీరీతిదుఃఖింతువా? వినుడీ వానరులారా, సుస్థిరమతితో లక్ష్మణుని వీక్షింపుడు. తానపాయస్థితిలోనున్నవాడు వైద్యశ్రేష్ఠుండొక్కండు వచ్చి దివ్యౌషధమిచ్చిన శుభంబగును. శీఘ్రముగా యత్నమొనరింపదగును యనిన సుగ్రీవుండామోదించి ఉత్సాహియై వనచరసమూహమందు వ్రణవైద్యవరుండు సుషేణుండు యుండగా కనుగొననై తిననుచు, నలికంబు కరంబున మొత్తుకొనుచు, యాతనిబిలిపించి చెప్పగా అతండనిలాత్మజుని జూచి ఔషధమును వచించి, శీఘ్రముగా తెమ్మనినంతనే వాయుపుత్రుడు రాముని స్మరించుచూ శీఘ్రమున జనియెను.

వాయుపుత్రుడు సుషేణుని యాజ్ఞచే సంజీవిని
—: తెచ్చుటకై వెడలుట :—

అసురవిభుడు యీయుదంతమంతావిని, కాలనేమిని బిల్చి, యేలీలనైనా వాయుపుత్రునివంచించవలయుననిన, తలపంకించుచు కాలనేమిపలికె, ఓదైత్యనాధా! వాయుజుడు అలఘుండు; ఆతనిని మోసపుచ్చశక్యమా? వ్యర్థప్రయత్నమున నేమిఫలముకల్గును? శ్రీరామచంద్రుండు మర్త్యుమా

తుడా? నాపలుకులాలించి సంధిచేసుకొనుము. వైరము వలదుసుమా!

కాలనేమి శ్రీరామునితో యుద్ధము వలదని
—: రావణునకు హితంబులు పల్కుట :—

శ్రీరాముని జయింతునన్న భ్రమ, ఓరావణా వేగమే త్యజించి, సంగ్రామమువదలి, నీలోనున్న మమకారము సంహరించి సీతామహిళాశిరోమణిని కన్నతల్లిగానెంచి నమస్కారములొనర్చి, సుశ్యామలకోమలాంగుని మహిమాఢ్యుని రాముని పాదములాశ్రియింపుమా! అక్రమమార్గమాతని నీవు జయింపజాలవు.

దోర్విక్రమశాలివంచూ నెల్లవానరవీరులజంపిన లాభమేమి? వినుము. రావణా! ఈప్రక్రియ కేవలమూ నిష్ఫలము. చక్కని రాజమార్గము రఘూధ్వహుని చయ్యనగొలువుము. నీకు చాలా మేలగును. కామక్రోధమదంబున లోకమాతను, వ్యామోహముచే తెస్తివి. నీవంశము ధ్వంస మొనర్పగల డాతడు. కులాంగనను జెరచిన క్షేమమగునా? శీఘ్రముగా సద్గుణారాముని, రాముని జనాభిరాముని మదినారాధించి సాధింపవచ్చు సుమా. పుడమిలో ఖ్యాతినిగన్న జ్ఞానివి. మోహాంధకారమున అకటా పడిపోతివి. నిద్రించు నటుల నటించు నిన్ను మేల్కొల్ప యత్నించుచుంటిని. నీ పాదసేవకుండు నౌటచే నీయాజ్ఞ తలందాల్తును. ధీజడిమను దక్కి యదార్థమునుగ్రహించి యాజ్ఞాపింపుము. నీకార్య

మొనర్తు నిప్పట్టున యనెను. అనవిని కాలనేమినిగని నవ్వుచు దానవేశు డిట్లనియెను. నీవు నాకు పరమార్థ మెరిగించితివి. ఐనా యేమి చెయ్యను; వెనుదీయక నేనొసంగుయానతి నొదల దాల్పకుందు వేని నిన్నువధించుట తథ్యము. పెక్కులాడ కుము. నేను నిక్కము జెప్పితిననెను. అపుడు కాలనేమి వదనంబున చిన్నతనము దోపగా (రావణునిజూచి యీతనిచే జచ్చిన లాభములేదని శ్రీవరుండైన రాఘవుని భక్తుడా హనుమంతుడు వానికి జీవనమొసంగు టర్హమని చిత్తమందు దలంచి నవ్వుచూ ఇప్పుడేపోయి నీవానతిచ్చినట్లు కార్య మొనర్చి ఓ రాక్షసేంద్రా! తిరిగివత్తును.

కాలనేమి హనుమంతుని వంచించుటకై నొకగిరిచాటున —: ఋషివేషముతో నుండుట :—

హనుమంతుడనగ నాకెంత? ఆతని వధించుటనగ నాకెంత? చూడుమని లేచి యచ్చోటవాసెను. చనిచని యాతడొక గిరిచాయను నిర్జనమౌ నరణ్యమునుంగని, నొకయాశ్రమముగట్టి ఋషీశ్వరవేషమూని పావనగతి నిశ్చలుడై జపం బొనర్చుచుండెను. అంతట యినుడు అపరాద్రికిం జనియెను. పక్షులెల్లెడలబారెను. వాటిగూండ్లకు పావని చెమ్మటలుగ్రక్కి సొమ్మసిల్లి క్షితీధరముపొంతగూర్చుండి, సేదదేరి నల్దిక్కులాగని యీకాననమున పానమునకైనా సలిలము లభింప కుండునా యని మదినెంచి లేచి విపినాంతరసీమల సంచరించి పావనముని వేషధారియైన కాలనేమింగని సజ్జకునేగి నమస్క

రించి ఓ యనఘా! తృషాతురుండను, దయయుంచి యుద కము నొసంగుమనిన ఆతడు సంతోషించి కమండలంబియ్యగా కపీంద్రు డిట్లనియెను. ఓయనఘా! నీవిచ్చుసలిలమొక గుక్క కైనా చాలదు. చమటతో నామేను సొమ్మసిల్లెను. స్నాన మొనర్చి తనివితీర జలమును త్రాగివత్తును. ఈవన సమీపం బున సరోవరము లేదాయనెను. ఒక్కమొగి నిట్టూర్పువిడచి తనకనుదమ్ములను విప్పి, హనుమనుజూచి ఇంచుకనవ్వి కొలను లేకేమియనుచూ, ఆకపటరాక్షసుండు కాలనేమి, భీమపరాక్రముండవు, కపిప్రవరుండవు, వాయుపుత్రా! నిన్నీమహిలో నెవ్వడైన జయింపగల్గునా? ఇది నిశ్చయము. సంగ్రామమున రాముండు రావణుని తప్పక జయించును. జ్ఞానదృష్టిని మేదినిలోజరిగెడు సర్వమును మేమెరుంగుదు మనెను. ఈపర్వతము దాటినచో సరోవరముగలదు. అచ్చట తృప్తిదీర స్నానమాచరింపవచ్చును. శీఘ్రముగారమ్ము. నిన్ను మహిమాధ్యుని జేతును. దివ్యతరమైన జ్ఞానోపదేశ మొనర్తును. అనవిని కపటమునికిమ్రొక్కి సరోవరము గను గొని యిప్పుడే చనుదెంతుననుచు శ్రీరాముని లోధ్యానించి వాయుతనూజుడు వెడలెను. ఆకుహనాముని చెప్పినట్లు మహీ ధరంబతిక్రమించి మధురఫలద్రూర్వహి నానావిధవృక్షాన్విత గహనాంతరసీమకు, కనురెప్పపాటుకాలమున వడివడిచనెను. సరసీరుహాసుప్రసన్నము, మధుకరనికరము, సరోవరము హను మకు, అతిమనోహరముగా కనపడెను. సన్మునిసన్నుతశాంత

రసమానజలపూరమున ప్రసన్నమగుట, మధురమగు ఫలాదులచే నిండియున్న వృక్షసముదాయముతో నావృతమగుట సరోవరమందుగల మీనములకాశించి వేచియున్న బకముల ధ్యానమహితమగుట, ఇందిరాగృహామఘుతుంది రేందిందిర ఝంకారమధుర వాక్యహితమగుట పరమపావనజీవనప్రిదమటంచు ఒక్కపట్టున జెప్పనొప్పియూ అంతరంగంబు మకరాలయంబుగాగ, కొలను, కపటప్రవర్తనుని పొలుపుదెలుపగా, భళిరా, కన్నులపండువా యెగదరా, పద్మాకరముఅనుచు, శీతలవార్యంతరనిమగ్నుడై, హనుమంతుడు, యీదబోవగా మకరము వేపారగవచ్చి పట్టుకొనగా యాతడు లంఘించి దోర్బలముజూపి వధించెనంత, మునిశాపంబు అంతమొందెను. ఆమకరము పూర్వజన్మమహిమచే దివ్యశరీరమొప్పగా యెదురుగా నిల్చి కరములుమోడ్చి, ఓహనుమంతా, నాదురితంబు బాసెను. జగన్నుతసచ్చరితా, భక్తకమలమిత్రా, ఉదంతముచెప్పెదనువినుము, కాలనేమియున్నూ నేనున్నూ గంధర్వులము. దేవకాంతుని సభలోనిగాయకులము, దూర్వాసముని అత్యుగ్రుడై అచ్చోటికరుదెంచగా మేమాతనిని అపహసించి నంత ఆతడు కోపించి శపించెను.

మకరము నిజరూపమున హనుమంతుని స్మరించి

—: ఉదంతంబంతయూ జెప్పుట :—

అంత భువినిట్లు జన్మించితిమి, అంతమేము వారిని వేడుకొనగా లాలించి కరుణించి యిట్లనియెను. త్రేతాంత

మున అవతరించు శ్రీరాముని యానతినిజను హనుమంతుని వలన మీ శాపము అంతరించును. ఆ కారణమున హనుమంతా మే మిట్లయితిమి. మునులవాక్యములు కలనైనా కల్లలగునా? ఓ పవమానసుతా! దనుజుడగు కాలనేమి దంభమునీంద్రుడు వానిమాటలునమ్మి కాలము వ్యర్థము ఒనర్పకు. ఎట్లయినా అరుణోదయవేళకు రయంబున ద్రోణధరాధరమును గైకొని చనుదెమ్ము. లక్ష్మణునకు అవశ్యమూ శుభంబగును.

నీవు మందుడవా? ఓ మహాత్మా! పవమాన నందనుడవు. పావనుండవు. నీవెందైనా జయించి రాగలవని రఘురాముడు నిన్ను పంపెను. నా వందనముల గ్రహించుము. నేను దివంబున కేగుచున్నాను. ఓ వీరరాఘవశ్యందనా, భక్తచందనా, శ్రీతావనజీవనా వాయునందనా యనుచూ విమానయానమున స్వర్గమున కేగినంతనే పవమానసుతుండు స్నానమాడి, తనివిదీరజలమును త్రాగి కాలనేమిదలంచి శీఘ్రముగా వెడలెను. తన కపటవ్యాపారమును హనుమంతు డెరింగెనేమోయని మానసమందనుమానించినవానిని, బకము వలె జపమొనర్చువానిని గనెను. తస్కరా! నమస్కార మిదిగో మస్కరివని విశ్వసించి మాకిచ్చుట శ్రేయస్కరుడవో, జ్ఞానకళాభాస్కరుడవో నాబహుమానముల గొమ్ము. అనుచూ ఒకహస్తమున వానిగళం బదిమిపట్టి గట్టిగానొక్కి గిజగిజతన్నుకొనగా వాలంబునగొట్టి నేలంగూలద్రోసి భళిరా! మునిచంద్రమాయని పరిహసించి మానివలేనటించి

నన్నిందు మోసపుచ్చి అంతరాయముకల్పింప నరసినావా? ఉర్విలో నీవు ఉండినేమి లేకున్న నేమి. కపట దానవస్వామీ ఓ కాలనేమీ యనవిని, ఓహనుమా! దనుజేంద్రుని యాన తిగొని ఈమునివేషముదాల్చి ఈవనమున జొచ్చితిని. కాని నీకున్నూ నాకున్నూ వైరమెందేని కలదా? అన్నా నిక్కము చెప్పవేమి? దానవనాథుండు కొంతదేశమును నిన్నుచంపి నచో నాకిత్తుననిన లక్ష్యపెట్టక శ్రీమన్నారాయణుడైన రాముని భక్తుండవని నిన్నుమన్నించి శాంతించి యిచ్చట నుంటిని.

—: కాలనేమిని హనుమంతుడు పరిమార్చుట :—

కోపమునలదు హనుమంతా! యని అకస్మాత్తుగా హనుమపైబడి కూర్మిద్రోయంగ సమకట్టిన కాలనేమిని లీల నొకకేలంబట్టి వేగమే నేలంగొట్టి చావుమనుచూ వాయుపు త్రుండు వానిని సంహరించెను, తడయంగారాదు. ద్రోణగిరి తావు కనుగొనుటెట్లు. ఎట్లయినా వడినేగి యోషధులగ్రే కొని రావలెనంచు వాయుపుత్రుడపుడు వాయువేగమున ద్రో ణమహీధరముచెంతకేగి విహరించి యోషధులనెల్ల గనుం గొని సంశయాత్ముండై వైద్యుడు సుషేణుండు గ్రహింప గలడుగానిఁ నేనోషధులఁ పరీక్షింపనోపననుచుఁ వాలముం జుట్టి సంజీవిపర్వతమును బలిమిని పెకలించి ఒక్కకేలను బట్టుకొనెను;

పావని రామచంద్రుని కటాక్షమున జగదేకబలాఢ్యుండగుటం జేసి సంజీవనగంబు పండువలె ఒకచేతనుబూని నదీనదంబులు గ్రామములు, వనములు నగంబులు పురంబులు దాటుచు అనిరుద్ధగతిని చనుదెంచుచుండగా చల్లని గాలివీచెను. నుడుసంతతి తేజము సన్నగిల్లెను, ప్రాగ్దిశాంగణము రాజిల్లెను. పశ్చిమమందు శశి వెలవెలబోవగా కైరవిణికమ క్రమముగా చెన్నుదొరంగెను. అపుడు రాము చంద్రుడు ఏటికనిలాత్మజుడింకనురాడు? మార్గము దప్పెనా? దానవులు తారొక్కనిరా? మార్గమున ముప్పు ఘటిల్లెనా? మము బ్రోచువారెవ్వరు? హనుమ యింకెప్పుడువచ్చునో? సూర్యుడుదయించినచో సర్వప్రయత్నమూ వ్యర్థమగునుకదా? చంద్రుడస్తమింప చరమశైలమును జేరెను. బయట వెడలెనను సీత వాతపోతము ఇలపతంగకులము కలకలంబొసర్చెను.

వాయుపుత్రునిరాకకై రామయుండు విచారముతో
—: నిరీక్షించుట :—

ఆకేసరిసుతుడు యింకరాడేమి? కోడికూసెనుకదా? వేకువజామున చంద్రునిబోలిన రాముని మొగము వెలవెల బోయెను. శరీరము చలువలుగ్రమ్మెను. హస్తనాడి మందగించెను. హృచ్చలనము సన్నగిల్లెను నిన్ను సంగరదేవత కప్పగించి నేనీభూస్థలిని మనవలెనా ఓసహోదరా! లక్ష్మణా నీజననికేమనిచెప్పుదును? నీతాత్యనిత్యాగ చాటకమున నేనిర్వేద మునుబొందె సవ్యాయత్తమే ముజ్జగములంచు రాజ్యము

విసర్జించి దుష్కృత్యాసక్తులీదైత్యుల దునుమగా, కీడువాటి ల్లెను. ఓలక్ష్మణా! ప్రత్యాసన్నవిపత్తెరుంగగలడా ఫాలాక్షుడు! ఓసౌమిత్రీయని రామభద్రుడు లోకాతీతుడని లోకులుపలుకగా లోకకంటకులైన దైత్యులను నేనుపోకార్పగా తుదకీశోకాబ్ధిలోపడితిని. ఓలక్ష్మణా! సోదరా! నేటికి నీకును నాకును, ఋణముతీరెనని నిక్కముగాకదా? తల్లిని ధర్మపత్నిని హితశ్రితసంతతిబాసి రాముడే తల్లియు తండ్రియు హితుడు దైవమటంచుదలచి మాయుల్లము ఉల్లసిల్లగా, మహోగ్రవనాంతరసీమలందు, మమ్మెల్లవిధములాగొలచి, ఓసహోదరా యీగతిబొందితివా? నన్నువిశ్వసించి వెంబడించి, అఖిలకష్టముల ననుభవించి, నేలకూలబడిన నిన్నుబ్రోవలేక, ఇంతివలే నేడ్చుచుంటిని. ఎవనిసహజన్మనివధించి నానో, ఆపాపమనుభవింపక నాకుతప్పునా? ఓషధులు హనుమ తేకుండెనేని మనకు సంఘాతమరణము తప్పదనెను.

—: తమ్మునికై రాముని విలాపము :—

అనుచూ తమ్ముని తలనిమురుచూ కనుదోయిని బాష్పములగార్చుచూ తుదకు దనుజునకు నీకప్పగించితి. అనుజన్ముని అక్కటా యనుచు చలికి, వానకూ యెండకూ నీసౌఖ్యముగోరక యోర్చి యోర్చి మలమలమాడి భుజింపక కష్టమున్నుమాటయేదలంపక, యెల్లవేళలననుగొల్చి నాకొరకిప్పుడు అసువులుధారపోస్తివా? నే తెలియకయీగతిని జడుండనై విపదాంబుధిలో గూలితిని. తడబ్బడకుండా వైరినెదిర్చి గెల్చెదవని విజయంబాసించి నా

ఏడిభుజముకూలినట్లు పగవారియెదుట కూలబడితివా తండ్రీ! లక్ష్మణా? తమ్ముడాలక్ష్మణా! దయయుంచిపలుకవా? నేడు నీ ప్రేమయెచటికేగెను? నేనపరాధమొనర్చితినా? లేక నాచిత్తమునుశోధింపవలెనంచూ, చూడవా? పరికింపవానన్ను? కరుణించి ఈశోకాగ్నినుండి నోదార్చువారలెవరు? వడిగా లేచి నన్నుకౌగిలింపకున్న పృథ్విపై నింక జీవముతోనుండ గలనా? ఇట్టిదురవస్థవాటిల్లునని మున్ను నేనెరిగియుండినబక్క యువిదకై ఆలమునకు వార్థిదాటి యీకపిసేనతో వచ్చియుందునా (లంకకు) తుదకుదుఃఖవార్థిలో మునిగిపోతిని. సతులు, సుతులు, హితులు, సంపదయు గతించి మగుడగల్గ వచ్చు మానవునకు నిక్కముగా నినుబోలుసోదరుడు యెన్ని జన్మములందైనా సంభవింపడు. ఓయిలక్ష్మణా ఎచ్చటనైన సుందరులబొందవచ్చును, నన్నుమెచ్చిన ఆప్తులను హితులను మేదినిలోజూడవచ్చును. నాముచ్చటదీర అన్నాయని పొందికగొల్చుసహోదరుని నాయిచ్చకువచ్చువాని, నే జూడ గలనా?నిన్నుబాసినయెడల లక్ష్మణా?రెక్కలురాలినపక్షిచందంబున నేను భువిలో నలవగలనా? వాడిదప్పినకరవాలము పగిది నిష్ప్రయోజనుండై నెగడగలనా? తుండంబుపోయిన వేదండంబుపోలి బలహీనజీవినై బ్రతుకగలనా? మణినిగోల్పోయిన సర్పంబుభంగి, తేజంబుదక్కి తిరుగగలనా!ఓతమ్ముడా! నిన్నుకోల్పోయి ధరణినెట్లుజీవింతు? ఈదుఃఖమేనెట్లు నోర్తు? ప్రాణములనిల్పు నాజగత్ప్రాణపుత్రు డెప్పుడేతెం

చును? నాకింకెవ్వఁడు దిక్కు? జనకుఁడే రామచంద్రుఁడనియూ, జానకియే తల్లనియూ, మనమున విశ్వసించి చనుమాయని నీ తల్లి సుమిత్ర గొప్పధైర్యముతో నన్ననుసరింప నిన్ను బంపెను? నేను నిన్ను చేతులార దనుజునిపాల్జేసితినికదా, నేను యింటికి యెటుల నేగగలను? తోడబుట్టినవానిగోల్పోయి నేను దుఃఖించుచున్నాను. నాతోడ బోరుటకు వచ్చిన కపిసేనను, యేరీతిని కాపాడగలను? దానవులు నన్ను దుర్బలునిగా భావింపరా? వాయుతనూజుఁడు ఓషధులతో రాడా నాసోదరుని ప్రాణంబుల నిలుపడా? కీర్తితనూయూమానుషవర్తనుఁడూ ఆలికాకు వినుత పావనచరితుండు అర్తత్రాణపరాయణుఁడు అనుచూ ఆర్తింబడి, యేడ్చియేడ్చి అవనియందు పడియెను. అల్లదె చంద్రుఁడస్తాద్రి నస్తమించెను. ఇనుడు తూర్పున ఉదయించుచునను వార్త తెల్లమగుచుండ హనుమ రాలేదింకయని కపులరచుచుండగా—

—* హనుమంతుఁడు ద్రోణాద్రిని దెచ్చుట *—

రయమున వాయుసహాయమున రామునిదివ్యశరంబనంగ అవ్యయగతి నేగుదెంచి హస్తమందు సిలోచ్ఛ్రయము బంతి వలెనే కానరాగా వాయుతనూజుఁడు, వానరులెల్ల జయజయ రామచంద్రాయని, ఉల్లసిల్లగా ముందరనిలచి, సన్నుతి చేయుచుండిరి లక్ష్మణునిప్రాణములునిలిపి శ్రీరాముని కపిసేనను ఉద్ధరింపగా ద్రోణధరాధరంబు కరములదాల్చి జగత్ప్రాణతనూజుఁడు వచ్చెనంచూ, భానుసుతుండు నుతించుచుండగా లోకకల్యాణగుణాభిరాముఁడు ఆరఘురాముఁడు త్రుటిలో మేల్కొనెను. ద్రోణపర్వతముతోనున్న వాయుసుతునిగాంచి,

మూలికలుకనుగొన్న ముఖ్యకపివైద్యునిగాంచి ఓకపివరాయని హనుమను కౌగలించుకొని రాముడానందబాష్పవారాశి దోగెను. వైద్యుడు సుషేనుడు సౌవర్ణకరణి శల్యసంధాన కరణి, విశల్యకరణి, జీవికమృతముబోలుసంజీవకరణి యనెడు నాల్గుమూలికలనుగ్రహించి స్నానముజేసి అతులనిష్ఠాగరిష్ఠుడై విరించనునిదలంచి అభినుతించి అఖిలదేవతారాధనంబొనర్చి ఆవైద్యపుంగవుడు మూలికలంబూని అవయవంబులగల యలుగులనెల్ల విశల్యకరణిచే సడలజేసి, మేననెడనెడవిరిగిన యనుకల సంధానకరణిచే జక్కజేసి, మూర్ఛాగతినిజనిన ముఖకళలను సౌవర్ణకరణిచే సంఘటించి, అంతమొందగ నున్నప్రాణంబు సంజీవకరణిచే సంతరించి, తెలివితెప్పించి కన్నులదెరవజేసి, తృషనివారింపజలంబిచ్చినంత లేచి యెదురుగావిభీషణునిజూచి యిందజిత్తనిభ్రమించి సౌమిత్రితత్తరపడియెను. పిమ్మట దుముకబోయిన, రామచంద్రుడునవ్వి, తమ్ముడా యొకింత తాళుము తాళుమనుచూ ఆతడు మనవిభీషణుడుసుమాయని ఆగుమనుచూ కౌగిటంజేర్చగా లక్ష్మణుడు నిలచి మతిమాంద్యముదొలంగి అన్నమాటలు మన్నించి, నిశ్చంచలస్థితిని చిత్తంబునిల్వరించి గతమనుచింతించి శాంతింజెంది, అద్భుతకార్యంబొనరించితివని హనుమంతుని కౌగిటజేర్చి శాశ్వతకీర్తి గొనుమంచాశీర్వదించి శ్రీరామాజ్ఞను గొని కోదండపాణియై సౌమిత్రినిల్వగా సుషేణుండు ఇది సమరసమయముకాదని, కొంతతడవు విశ్రాంతిగొనిన, యిం

ద్రిజిత్తుని నీవుజయింపగలవనెను. అనిన సౌమిత్రి నెమ్మన మునశాంతించి విశ్రమించెను. దనుజేశుండీయుదంతమునువిని సంగ్రామమునకు త్వరలో దానవవీరులనుబంపెను.

—రావణుండాగ్రహించి మరల యుద్ధమొనర్పసాగుట—

అమోఘవిక్రమయుజాప సహస్రసింహసంరంభులు సర్వ వీరప్రణుతాద్భుతభీకరానానంభులు కౌంభకర్ణులసురప్రభుపో షితదైత్యరాజ్యదక్షులు, సాహసంబున రఘురామునిగని దాకిరి, అంతటవిలయాంతకులోయన వచ్చినదైత్యులనుజూచి రాఘవుండు వెంటనే యిద్దరివీరులంజంపెను. అంతరావణుం డాగ్రహించి, ఆజినెల్ల దానవుల బోత్సహించి కపులనుదోర్గ ర్వమున నెదిరించెను. తొలివాయుపుత్రుడు ధూమ్రాక్షుని వధించి యమునింటకతిధిజేసెను, అంగదుండు ప్రకంపనుని, అనిలోపోరాడిపాలియజేసెను. వీరుండగునీలుండు ప్రసస్తుం డగుప్రహస్తునిసంహరించెను, దృఢకాయుండగు, అతికాయు నియెదిర్చి మార్తాండసుతుడు మడియజేసెను. అనిలసుతుండు మకరాక్షమహోదరాదిదానవవీరులబోకార్చెను. ఇటుల ప్రఖ్యాతిగన్నవీరులంతమొందగా, అసురవిభుండు విలపింప సాగెను,

—♦ కుంభకర్ణుని నిద్రనుండి మేల్కొల్పి రప్పించుట ♦—

ఏడ్చిఏడ్చి కర్జంబేమని తలపోయుచు కుంభకర్ణుని తక్షణం మేల్కొల్పిన మేలగునని వెయ్యి మంది దానవబలవంతులను, దానవప్రభువు బంపెను. వెడలి దానవులెల్లరూ, వివిధగతుల కడుప్రయాసములంబడి

కడకునెట్లో కుంభకర్ణుని బలిమినిమేల్కొల్పినంత ఆతఁడావులించుచూ లేచి వారినిజూచి బలిమిమైననన్నుమేల్కొలుప వలసినంత యవసరము సంభవించెనా యని వెడలి ఓయసుర నాథా! హరునికైనా కర్మానుభవంబు తప్పదందురు. అక్కటా! మనకు కాలమాసన్నమాయె. పిమ్మట రావణుండు నయనములనీరుకారుచుండగా నిట్లనియెను. వానరులు మనుజులు కలసిమనలంకను ముట్టడించిరి. యేమనియెదను దైత్య వీరవరులనేకులు యుద్ధమునమడసిరి. నీవు అనుపమవిక్రమమున నరవానరలవధింపవలెను. అనిన విని కుంభకర్ణుండు,

కుంభకర్ణుడు రావణునకు రామునితో వైరము —: వలదని బోధించుట :—

ఆమనుజులెవ్వరు? వారితోనీకు వైరమెందుకు సంప్రాప్తమయ్యె? అనిన వినుమని, సీతనుదెచ్చినదిమొదలు జరిగిన యుదంతమంతా, సంగ్రహముగా, అసురనాథుండుపల్కగా విని ఎంత పని జేసితివన్నా? రాముడెవ్వడని తలంచితివో? ఇంకయేడ్చిన మరిలాభమేమి? అక్కటా! నీయిల్లువల్లకాడౌను నేడు సీత యొకసామాన్యనాతియనుకొంటివా? ఆమెజగన్మాతసుమా. రాముండొకసామాన్యమర్త్యుడనుకొంటివా? తాను పరబ్రహ్మమూర్తిసుమా. మోహావశంబున మూర్ఖుండవై తల్లినిజెరబట్టి తెస్తివా? దనుజనాథా? ఆక్షేపణప్రతిభతో భాసిల్లిన విద్యారణ్యా! సర్వావనీశిఖాదక్షుండు సరోరుహాక్షుండు నగురాముని నరునిగాచింతిం

పనగునా? ఫాలాక్షుడెవ్వడు? రాముడెవ్వడు? మనసులోనా వంతయోచించిన మోక్షములభించునుకదా? మోహాంధకారంబునమునిగి చెడితివన్నాయని సర్వలోకైకమాత ఆభూజాతసీత, నలినభవునిగన్నతల్లి కాంతామతల్లి కరుణాలవల్లి యాశ్రితకల్పవల్లి మల్లిని ఉల్లిగానెంచితివా, మందమతిని? పాలతులుమరిలేరా? కామములమునుతొలగింప తుచ్ఛవాంఛతో, మహాపతివ్రతాతిలకమును బట్టినాడవుకదా? వంశమాత్రవిసర్జనకై చెలగి జగత్పవిత్రములపికవనమును జొచ్చినష్టముచేసితివివినుము. సన్మార్గమునపడచువిబుధతతికి రాముండు కల్పవృక్షముచంటివాడు. అవనీతనూజ కామధేనువువంటిది. నీవీ సంగతితెలుసుకొనలేక చెడితివన్నా మృడుడు సర్వకాల సర్వావస్థలయందూ వీరిరువుర నేస్మరించుచుండును. తానుజడుడనుకొంటివా? ఆదినారాయణుడు రాముడైయవతరించెను. ఈరహశ్యము నారదుడు నాకెరిగించెను. ఈయుదంతము నీకు నేనెరుగజేయదలచినంతనే పాడునిద్ర నన్నలముకొనియెను. అంబోధి నిరంతరమూ నీస్వాయత్తమందుండురీతి దుర్గంబుగట్టితివి. నృపతసూజులు, నిస్సహాయతను అరణ్యమందుండ విక్రమించి జయించ వెడలినావు. వాలికితోడ్పడీ వానిసహాయమున వానరసైన్యమునపొందినావా? సుగ్రీవుడా రాజసుతులగూడకయుండునటుల మిత్రభేదంబుఅయినా చేసితివా? మానవుడని దాశరథినితలచినపుడు పురుషకారంబు చేయపూనుకొనక తంత్రిపరతంత్రుడవుగాక తగినరీతినివ్యవ

హరింపక ఓయసురనాథా చెడిపోతివిసుమా, శూర్పణఖచెప్పినపుడే నృపకుమారులబట్టిబంధింపక దొంగవలె నంగనను దెచ్చి బుద్ధిగోల్పోతివి, వ్యామోహావశమున చెడితివి. పరువు పోగొట్టుకొని ధర్మమునువిడనాడి, దుర్వ్యాపారముం జేసి పరమార్థంబు నిరర్థకంబొనర్చి నీవంశముధ్వంసమగునట్లు పతివ్రతనుహరించి. ఏమనుభవింపజూచితివి? నీవొనర్చినకార్యము నిష్ఫలము యగుటయేగాక, అపయశమునుచేకూర్చెను. అంతత్తోబోక వంశమంతరించును. ఓయధిపా రాముడెవడనుకొనుచుంటివి, కారణజన్ముండనియూ, త్రిజగన్నుతుడనియూ యెరుగక సామాన్యమానవుడని గుణధాముండైన రాముని యేవగించి నిష్కారణవైరమూని ఒకకాంతనుగూర్చి యవివేకివైతివి. ఈమానసాకర్షకస్థితికి నీమానసమెట్లుసమ్మతించెనో? భూతలమందు వానరునిపోలికవచ్చిన యీశ్వరాంశసంభూతుండా వాయునందనుడు దుర్బలుడైన విశ్వసంధాతకు తండ్రి ఆరాముడు త్రిగుణధాముడు మర్త్యుడయినంతమాత్రాన కామాతురుడా? అధర్మపరుడా? దురాత్ముడా? బ్రహ్మనుభజించి ఫాలాక్షుని బ్రస్తుతించి బలుండననియెంచి, వేల్పులగెలిచినంతనే అధర్మపరుడైతివా? ఏరీతిగాను పరమాత్మస్వరూపుడైన శ్రీరాముడు అల్పుడగునా? గతజలసేతుబంధనము కార్యములకొనసాగజేయునా? గతమునుదలచి వ్యర్థముగానేడ్వనేల? దైవానుగ్రహితమని యెరుగుదును, పర్యవసానము సర్వనాశనమేను అయినను నీయాజ్ఞనుసిరసా

వహించకతప్పదు కాన అతిధైర్యముతో బోరజొచ్చెదను, జయమువచ్చుటయో లేక చచ్చుటయో నిజము. రాముని గాంచి భక్తితో ప్రస్తుతించి వానినెదిరించి నిల్చిపరాక్రమించి రామునకు నాప్రాణములనర్పణంబని రక్తధారలతో విడిచెదనురాక్షసేంద్రా యనెను.

—: శ్రీరామకుంభకర్ణుల యుద్ధము :—

ఇదే నీకునాకు తుదిచూపు. దుఃఖింపకు. ఎంతపరాక్రమశాలివైనా రామునియెదిరించితీరెదననెను, అనుచూ అన్నను కవుగిటచేర్చి నిలచి వలవలయేడ్చి కన్నీరువిడచి నేనొక్కడనేపోరాడనేగుదుననుచూ హుంకరించి, పలువురు చూడగా పదిబానలకల్లుద్రావి, ఆపయిని రెంజుబళ్ళమాంసమునుమెక్కి త్రేన్చి దానవవీరులంగని, సమరమునకెవ్వరూ రావలదని వక్కాణించి కరవాలంబుబట్టి రావణునితో నిట్లనెను. ఏపనినైనా తన్నుదలచినవానికి మోక్షమిత్తునని ధరను బుట్టి యారాముని భగవంతుని జగదీశుని మోహారింపజనెద నిప్పుడే. నరహరివై మున నరభుక్కుల జంపినట్టి ఆనారాయణుని నరవరుని యెదిరింపగా సమరమునకిప్పుడేపోయెదను. విజయలక్ష్మినిబడసి వేగమేవత్తుననుచూ, పీసమైనా విశ్వసింపవలదు శ్రీరామునీ త్రిగుణధాముని నెదిర్చి మోక్షలక్ష్మిని బడయబోవుచుంటినని మాత్రము విశ్వసింపుడు. అని కనుదోయి, అకాలజనితసంధ్యాకాలముబోలి, ఆనన మొక్కుమ్మడి జేవురింపగా, కపులనుదర్జించుచూ, సింహగర్జనమొనర్చుచూ,

బాహువులనాస్ఫాలించుచూ బోరుచుండగా దిక్కులసంచలింప సంగ్రామభేరీధ్వనులు దిక్కులు మొరసెను. విలయము దాపరించెనని వేల్పులుభీతిల్లగా ఒకచోనిలువక కాటుకకొండవలే నడుచుచూ నిశ్చలధృతి నేగుదెంచిన దనుజప్రభుసోదరుని వానరులుగాంచి తొలగిపోవుచుండగా దాశరథులు కని మదిసంచలించుచూ, నిబ్బరమైన రజనీచరవర్యుడు కుంభకర్ణుని, వేటగానినిగని గొబ్బునగవియు పెద్దపులినబోలిన వానిని రాముడుకాంచి అబ్బురంబంది, భయముననటించి ఒకించుక తబ్బిబ్బునచూచుచుండగా, విభీషణుడు అన్నయగు కుంభకర్ణుని జేరి యిట్లనెను. 'అన్నా, నేను విభీషణుడను; నిరాదృతసోదరుడను. సభామధ్యమున దనుజవిభుండు నాగుండెలపైతన్నగా శ్రీరామునాశ్రయించితిని, కనుగొనుమా నీ సహోదరుండనైన నన్నాదరింపుమా. యనిన కుంభకర్ణుడు విని తమ్ముని కౌగిటంజేర్చి యిట్లనియెను. తమ్ముడా! రామభద్రునిపదంబులగొల్చి ధన్యుండవైతివి. నిక్కముగా నిన్నుబోలు జగన్నుతుం డెందునూలేడు. దైత్యరాజ్యపరిపాలనకీవే యర్హుడవు. జ్యేష్ఠసోదరుడు, ఇపుడు చావకతప్పదు. శాశ్వతముగా భూమియందుండగా భూమియందుండగల దైత్యుడవు నీవొక్కండవే అసదృశవీరపుంగవుడవంచు జెలంగుట కెల్లవేళలా చెల్లునా? రాముడూ, జనకపుత్రీ! మానవమాత్రులని యెంచి దుష్పథమునజని అన్న నిక్కమెరుగండాయె సన్నిహితంబైనవిపత్తు నెరుంగశక్యమా? ఇనకులవర్యునిగెల్చి విజ

యేందిరను బొందనిశ్చయించి, నేననికిరాలేదు. దనుజాంత కుండైన రాముని నెదిర్చి మోక్షవనితను పరిగ్రహింపవచ్చి తిని. నిన్నిచ్చటగని చాలామెచ్చితిని. ఓవిభీషణా! వినుము. అరివిభీషణా దానవవంశభూషణాయనెను. రాక్షసులనువధిం చురఘురాముని యెదిరించవచ్చినాడను. నాపక్షము శత్రు పక్షమనిభావింపకుండా పద్మాక్షుని, రామభద్రుని మహామా ధ్యునిగొల్చుచుండు ఓవంశపావనా, తమ్ముడా నేను మోక్ష పదాభిలాషినై పోరగవచ్చినాడను. అనినవిని యన్నకుమొ క్కి ఆక్షణముననే ఇనకులునిజేరి కుంభకర్ణుడిట్లనియెను. అనఘా! నీతో పోరాడనరుగుదెంచినాతడే కుంభకర్ణుడు; నా సహోదరుండు సమరసమవర్తి శ్రీరామచంద్రమూర్తి. శత్రు హారరంహుడు భీకరసమరసింహుడు. రౌద్రరసపూర్ణుడు ఆ కుంభకర్ణునిగాంచి, కాలునిజీరికింగొనడు. కాలగళుని తృటి లోజయింపగాజాలిన వీరపుంగవుడు అసాధ్యుడు వైరిమూషిక బిడాలమువలె చనుదెంచెను. వీనితో అలమందె వరైనా ఓర్చి నిల్వగలడా? కపికోటి వీనిపైగవిసిన, వ్యాఘ్రమును గవసిన యీగలచందంబగును. శరపరంపరలు వీనిపైబడునట్ల యిన, కొండపైనివర్షపుచినుకులుపడినచందంబగును. పిడు గులు వీనిపైబడునట్లయిన గోరుపై వేసినబెడ్డలుచందమగును. విలయాగ్ని వీనిపైని జెలగినచో సూర్యునిపైని అలముకొన్న మేఘముచందమగును. పవరమునయీ మహాబాహుబారినుండీ తప్పించుకొని బ్రతుకతరమా ధాతకైన. వానిదీర్ఘబాహువుల

నడుమ సైన్యమంతా నాశనముకాగలదు. అని తలపోయు చుండగా అహంకృతితో హుంకరించి అనిమిషులెల్ల భీతిల్లి నట్లు, మహాప్రళయముభంగి గర్జించి కపిసైన్యముపై బడినట్టి కుంభకర్ణునిగని మండిపడి, రోషకషాయితనేత్రుడై హనుమ కుప్పించి దనుజుని తనువునపొడిచి నేలకుద్రోసినంత నిరుప మానరౌద్రమున రాక్షసుండు హనుమనువాలముంబట్టి నేలం గొట్టెను.

వానరపుంగవులను మూర్ఛిలగజేసి, గదిమి, నలనీలు లను బట్టియదిమి నొక్కి ఆగ్రహమునవచ్చినవాలితమ్ముని నెదిర్చి ద్వంద్వయుద్ధమొనర్చి, సుగ్రీవా విన్నావా. ఉగ్రుం డై మున్ను నీసహోదరుడట మాయన్నను సముద్రములో నాగ్రహమున త్రోసెననెదరు. అట్టహాసముగావించి యత నినిబట్టి సమరమునబడి చావుమనుచూ, విసరినంతనే హనుమం తుడువేగబట్టి అంగదునితోడ బైకొనెనసురవరుని పైకొని ఉగ్రుండై పిడుగువలే గృద్ధగా యాదనుజవీరుడొకింత సొమ్మ సిల్లి ముల్లోకముమెచ్చగా తగినబలవంతుడవేయనుచూలేచి, వాయుజునితోఢీకొని కాచుకొమ్మని తనముగంటిమిని, ఏపు మీరజూపెను. అత్తరి దైత్యసింహమునుదాకి ఓరీపాపాత్ముడా తాళుతాళుమని సుగ్రీవుడుగర్జించుచూ కోపాటోపంబున, ఒక్కమొగి, ముక్కునుచెవులనుద్రుంచి నీయాటలిక సాగ నియ్యనని ధైర్యస్థైర్యశౌర్యంబుల ప్రకటించగా దైత్యుడు వీరత్వమునుజూపుచూ, దెబ్బకు నిర్వీరకపినాయకుల బడ

ద్రోయుచూ, భయమునువీడి, ఆశ్చర్యగతిచెలంగెను. అంతటజాంబవంతుడత్యాగ్రహమున దనుజవీరునిపైబడీరక్తధారలొలుక, వజ్రసమానమైనగోళ్లతో వ్రక్కలించి, కాయమంతాగాయముగానొనర్చెను. ఇట్లు సవమునముజేయ దానవమదగజము, జాంబవంతుని యేకహస్తమునబట్టి యొడలుమర్దించి, పిడికిలబాడిచి, యడచి, వ్యాఘ్రభల్లూకమాయనుచునీసడించి భల్లూకమువధించగలడా? నేను ముల్లోకములజయించినపోటరి నేటిసురలతీరును పుడమిలో కాలముగడపినముసలివీవు. పోడవవచ్చిన పోటకాడునైన నేనుజంకుదునా? అనిన జాంబవంతుడు అహంకరించి అమరాదిబింకమణగగాజాంబవంతుడు దానవునినేలద్రోసి వెంటనేపోరాడి, యుక్కడంచి ముసలివనికేలుజేసిన అసురవీరా ఓమందమతి, యిపుడేమందువోయి? ముసలివాడనని పిలుచుచుంటివి. ఓజగదేకబలాఢ్యా! నాముసలితనముచూడుమనుచు, ఒకపెద్దవృక్షమును తెచ్చి ఒకఊపున విసరగా ఆదనుజవీరుడు చయ్యనబట్టిదోర్బలంబెసగ వానరుల నెల్లడ ఉగ్రుడై దానితోచావమోదెను. పరికింపగా పులినిదాకిన రేచులవలె యిరుపక్కలావానరులొక్కుమ్మడిని మారొక్కనజలంగి నానావిధములబోరుచు, రాక్షసనాథుసోదరుడు రిపుసేనమధ్యను, సాగరమందు, మంధాచలప్రక్రియను వదలెను. ఎల్లవానరవీరుల యేపణంచి, జనపదంబులమారి మసంగినట్లు మూడువంతులసైన్యము అసురవీరుడు కాపుగాజేసెను. భయదసంగ్రామరంగమునను వీర

వానరక్రిమికోటిబీరమణచి, కసిదీరగసిమసంగి కుంభకర్ణతిమింగలము మెసగెను. బాహుబలమున దనుజుడు వైరులసంహారింపనుత్సాహముతో దనుజసైన్యము రావణుని దోర్బలముచే ఆహవంబునజొచ్చి వివిధాయుధనైపుణ్యమునుజూపి వైరుల వధించెను. రఘూద్వహుడాగ్రహింపగా జన్యమునందు కపిసైన్యముభీతిలి ధైర్యశూన్యులై దైన్యముబొందగా దాశరథి సౌజన్యమువిడచి కనులెర్రజేసి దైత్యనాథునితమ్ముని కసిమసంగదలంచి వెరచరిచి వెన్నుజూపిన వీరులారా! ఇంతవరకు దనుజులయేపణంచి ఇప్పుడు జంక నేటికి? నిస్సంశయముగా దనుజసింహుని కుంభకర్ణునివధింతును. అని వెనుజూపినవీరుల ననిశేయగహెచ్చరించి యర్కతనూజుని హన్మంతుని జాంబవంతుని దనుజులనెదిరింపహెచ్చరించి తరిగాంచుచూ దుర్జయుండు కుంభకర్ణుడు దోర్బలమునన్నెల్లర నణంచెను. ఉల్లమున తల్లడిల్లెను. ఆలసింపతగదింకయనుచూ ఆక్షణముననే సమరభీముడు రాముడు సంభ్రమమున కోదండమునుతీసి దానవ మదగజమునుగని, శరములువిడువగా, తనబాహువొకటి విరిగిపడెను. వేల్పులుపరమానందమొందిరి. తనదోర్దండమును దృంచి అనుపమానచండకోదండపాండిత్యసరణిజూపిన రామభద్రుని సమరసమరంభమునుగని, కుంభకర్ణుడుకొండాడి ఒక కరమునవైరుల నుక్కడించి నిన్నుమెప్పింతునిపుడు; ఓసీరజాతూ! ధరణిలో నన్ను సంహరింపదలచి మానవాకృతిదాల్చితివా శ్రీనివాసా! ఓ రామచంద్రా! నీకొరకే అనికి నేనరు

దెంచితిని. ముల్లోకముల జయించిన బలుడు నేను కపికోటినివధింపజాలనా? ఏకకరంబుతో నిప్పుడు రిపులనెల్లర సంహరింతును. రా రా కమలామనోహరా! శరప్రకరంబుల గృమ్మరింపుమా అనుచూ కొండపైనుండిజారు శిలయేరువలేరక్తము ఒకప్రక్క ప్రవహింప, రాక్షసవీరుడు త్రిలోకబలుడు భండనంబున రుద్రుడై తాండవించెను. భండనభీముడగుచు భువిబ్రస్తుతికెక్కిన రామచంద్రుకోదండవిముక్తచండశరతండమునుగైకొని మ్రింగి, దానవాఖండునిసోదరుడు మహోగ్రదీర్ఘదోర్దండమమోఘమైన యమదండమువలె వైరుల వధింపసాగెను. ఆగ్రహమున రాముడర్ధచంద్రబాణమున రెండవబాహుదండమును ద్రుంచెను. అంతట కుంభకర్ణుడత్యద్భుతముగా, నిలచె. శాఖావిహీనావనీజమట్లు ఆక్షణాన పుండరీకదళనయనుండు దనుజభీకరదివ్యాస్త్రమున కుంభకర్ణుని గళము వర్ణనాతీతముగా ద్రుంచెను. అమరులు విరులవాన కురిపించిరి. మొండెమవతలబడులోపున మొండెమివతలకపులపై బడి అనేకమందికపులు, నలిగిచనిపోయిరి. సమసినకపుల లెక్కింపశక్యముకాకుండెను. చచ్చిసాధించె దైత్యుడు శాత్రివులను కుండలాలంక్రుతుడైన కుంభకర్ణవదనమండలమంత రావణునిచెంత అద్రిశృంగమట్లు, రాఘవునిదివ్యాస్త్రనిహతి నేలదొరకెను.

—: కుంభకర్ణునిమృతికై రావణుండు వగచుట :—

చచ్చినకుంభకర్ణునిగాంచి, తమ్ముడాయని రావణుడెంతయేడ్చెనో మనకొచ్చిరానిమాటలతో శబాసనునట్లు

వచింపనౌనా? రాలచ్చిత్యజించినా గెలుపులచ్చివరించెను. ఎల్లరంజూచి రావణుడు యేమ్చుచుండెను. అసురవీరుల యుత్సాహామంతరించెను. వీరవానరోద్రేకము మేరమీరెను. యుద్ధమునరామునికి శ్రద్ధహెచ్చెను. క్షమహీనంబైనతన తూణము జయలక్ష్మీసమానశాస్త్రముగొని అవ్యయుడు శ్రీరాముడు అఖిలరాక్షసకోటులను రయమున వధించెను. పవన వేగమున బాణసమూహము పవనమందు సర్దిక్కులా గ్రమ్ముకొనగా మాపాత్రిణముతేగతి నిల్చునో శివశివాయనుచూ దను జసేన కలంగి తొలంగి యావీర రాఘవుడు మృత్యుడా ప్రళయ కాలుడని నుతించిరి త్తరిని రెక్కలుగలబాణములు రివ్వున వచ్చిపైనిబడినంత రక్కసులు రక్తమునుగ్రక్కుచూ సొమ్మసిల్లగా వారి డొక్కలుచ్రక్కలై శిరములు భువినిడుల్లెను. వేల్పులెల్లరూ రఘురామునిమ్రొక్కి నుతించిరా జానకీవరుని.

—; శ్రీరాముని జయమునకు దేవతలు సంతసించుట :—

జయజయరామచంద్రా యని వెంటనే నారదుడు గంతులువేసుకొనిపాడెను. నిర్భయమున దేవతలు కుసుమ మాలలుజల్లి నుతింపగా దుందుభులుమ్రోగెను. భువింగల రాక్షసులెల్లరూతల్లడిల్లి అవ్యయుడగు రామచంద్రునిమహిమాతిశయము నుతింపసాగిరి. వైరులయిననూ దైత్యులకు రాముడు తనచేతిలోజచ్చినవారికి కైవల్యమొసగెను. సచ్చరితుడుఅజాతశత్రుడు ఆదినారాయణుడు రాముడుయనిమృడుండుసతతంబూవినుతించుచుండుగాని రావణుడు జడుడు వినుడు

సూర్యుడస్తమించెను. శౌర్యాగ్ని చల్లారెను. రణస్థలము నుండి రాఘవుడు వెడలెను. బ్రతికియున్న చాలు, బలుసాకు తినవచ్చుననుచూ అసురులు తిరోగమించిరి. ఓ యినకుల వర్ధనా, నరవరేంద్రా, జనార్దనా, దైత్యమర్దనా! అనుపమ వీరసన్నుత మహామహిమాఢ్యుడా! ఒకచాపమున దైత్యసింహ మన కుంభకర్ణుని కూల్చిన వీరసింహా, నిన్ను దనుజులు మీరజాలుదురా? దాత యెన్నివరంబులు వారికిచ్చినా నీయెదుట నిలువగలరా? కుంభకర్ణుని వధించిన సద్గుణారామా, శ్రీరామ సమరభీమా అనుచూ హనుమదాద్యఖిల కపులూ ఒండుబలుకక హాయిగా బండుకొనిరి. చీకట్లు, భూమ్యాకాశముల దాకెను. నక్షత్రములు పరాత్పరుని లెక్కలేని నేత్రములవలె విరాజిల్లెను. చిత్తములందు విరోధములుద్రుంచి దానవ వానరవీరులు తమయిష్టదైవముల ధ్యానించుచూ పరుండిరి. యామినీదేవి కౌగిటనావమరచి నిశ్చలాత్ములై హాయిగా నిద్రించిన దైత్యుల యుల్లములు తల్లడిల్ల మెల్లమెల్లగా తూరుపు తెల్లవారెను.

సూర్యోదయముకాగానే, కపిసేనకూ, దైత్యులసేనకూ
—: యుద్ధమారంభమగుట. :—

హనుమదంగదాదులంతనే, కపీంద్రుని [illegible] [illegible]

వానరులూ దనుజవరేణ్యునానతిని దానవులెల్లరూ ఆయుధ ములగొని రణరంగమునకూడి అకుంఠిత బాహువిక్రమంబు ప్రకటించి, వేల్పులు సంతసింపగా ఒక్కుమ్మడి పోరిరి. వానర భల్లూకములు దానవయూధములను దార్కొని పొడి చిరి. ఓ గిరిజా! మానవనాథు లింకః మానసముల తృప్తిబొం దుదురుయని సర్వేశ్వరుండు బలికెను. సరసిజ పత్రనేత్రా! మునిసన్నుత దివ్యచరిత్రా! పరాత్పరుండగు రామచంద్రా! కృపతో బరికింప, మహాబలాఢ్యులయినట్టియూ, పరులకుదుర్ని వారులైనట్టియూ, వీరులశౌర్యవహ్ని ముష్కరదనుజప్ర కాండ తృణసంచయము దహించివేసెను. కోరినధనము నిచ్చి పొగడించుకొన్నవాని పుణ్యము నశించువిధమున పుణ్యజనచమూసమూహము క్షీణించెను.

—: రావణుని విలాపము :—

ఓ పూవుబోణీ! పార్వతీ! అసురవిభుని దుఃఖము చెప్ప నలవికాదయ్యెను. వారి దురవస్థనుదలంచి దనుజసేన సమరమున సన్నగిల్లిన సరణి నెంచి వైరిబలము క్షీణించని వరుసచూచి రావణుండెంత దుఃఖపడెనో, ఎవరు వర్ణింప

చరులతోడ దానవనాధుండు జీవచ్ఛవంబువలే తనసభకు బయలువెడలెను.

ఇట్లు
లంకాకాండంబున
లక్ష్మణమూర్ఛ
(కుంభకర్ణవధ)
యనే భాగములు
సంపూర్ణము.

శ్రీనివాసాప్రెస్, రాజమండ్రి.